

A magyar géniusz Madách „Csák végnapjai“-ban.

(Az elhunyt író irodalmi hagyatékából.)

Madách a nagyközönség előtt általában csak úgy ösmeretes, mint az „Ember tragédiája“ szerzője. Az irodalomtörténet is ennek a munkájának a révén örökítette meg nevét s ez hódított részére helyet a világirodalomban is. Egyszerre tűnt fel vele és foglalt helyet legelső jeleseink közt még nem egészen negyven éves korában, hogy alig három év múlva ő is szaporítsa azon nagyjaink számát, akiket tehetségük és munkaerejük teljében ragadt el tőlünk a halál.

És „Az ember tragédiája“ valóban oly nagy és tökéletes alkotás, hogy egymagában is elég arra, hogy szerzőjének örök életet biztosítson. Kétségtelen, hogy ebben mutatkozik Madách alkotó ereje és tehetsége a legjellemzőbb és legteljesebb alakjában — s ha esetleg más művei nem maradtak volna is reánk: egyéniségét ebből is meg lehetne rajzolni.

Ez a rajz azonban hiányos lenne, mert nem tüntethetné föl Madách egyéniségének legerősebb s legjellemzőbb vonását: a nemzetiességet. Vajjon érdem-e az nála, egy oly költőnél, ki Az ember tragédiájában az emberiségi eszme magaslatára tudott emelkedni? S vajjon emeli-e ez őt azoknak az esztétikusoknak szemében, akik a költő nagyságát azzal mérik, hogy mennyire tudott felülemelkedni a nemzeti érzés és eszme — szerintök — szűk körén? Az én meggyőződésem az, hogy valamint nem képzelhető el egy olyan nagy költő, aki ne a saját anyanyelvén írjon, amelyet nemcsak minden ízében ért, hanem a legfinomabb vonatkozásaiban érez is: úgy olyan sem létezhetik, akinek lelkéből éppen azok az érzések hiányozzanak, amelyek a fajt, amelyből származott, évezredek óta táplálják és aki éppen azok iránt a hagyományok iránt legyen érzéketlen, amelyekből nemzetének története alakult s amelyeket sok százados küzdelmek s apáinak elhullott vére avattak valódi szentségekké. Különben is, ha a világirodalmi jelentőség kritériumának feltüntetett általános emberi vonások és eszmék egyetlen egyéniségben is megnyilvánulhatnak: mennyivel teljesebbekké és igazabbakká válnak ezek, ha az „ember“ fogalmától el nem választható faji,

illetve nemzeti sajtásokkal egészülnek ki? Részemről úgy hiszem tehát, hogy lényegileg ez a megkülönböztetés csakis a művek értékére és nem azok tárgyára, vagy a bennök nyilvánuló érzésekre vonatkozik — és így Madách, mint a ki nemzeti tárgyú és a nemzeti eszmét képviselő műveiben is elsőrangú költőként jelenik meg előttünk, ezek birtokában értékére csak emelkedhetik.

Három olyan színműve van, melyben a magyar ember és a magyar nemzet föltalálhatja önmagát és legjellemzőbb egyéni- és történelmi vonásait: *Csák végnapjai*, a nemzeti királyság elbukásának apoteózisa; *A civilizátor*, melyben egészséges humorral és olykor maró szatirával az elnyomókat teszi nevetségessé és *Mózes*, kinek alakjában allegorikusan testesíti meg a függetlenségre törekvő magyar nemzetet és aki példájával bizonyítja, hogy türelemmel, önmegettagadással, erős hittel s megalkuvást nem ismerő akarattal a cél megvalósítható.

Én ez alkalommal csupán *Csák végnapjaival* foglalkozom.

Madách ezt a művét még 1843-ban írta s amint a kézirat címlapján ő maga megjegyzi, 1861-ben újra átdolgozta. Ugyanezen év október 3-án Alsó-Sztrégováról kelt levele mellékleteként Aranyhoz is megküldi. „Ide zárva küldök egy színdarabot“, írja Aranyhoz. „Korántsem akartam en abban Csák Mátét egész nagyságban rajzolni, mibe egy Kisfaludy Károly belefáradt, csak végnapjaiban akartam a haldokló oroszlánt felmutatni.“ „Mért választám irományaim közül éppen ezen színművet végleges kidolgozásra“ — végzi levelét Madách — „annak oka részint különös vonzódásom a tárgyhoz, részint az, hogy Csák Máté neve egy idő óta irodalmunkban kezd felelevenedni, én pedig minden önkénytelen utánzás elkerülése végett Szász Károly Csák-ját sem mertem mind e mai napig elolvasni, csak ma fogok hozzá, — ezért siettem enyémét is elkészíteni.“

Arany, ki ekkor éppen *Az ember tragédiája* kiadási előkészületeivel van elfoglalva, október 27-ikén válaszol Madáchnak, de csak levele végén emlékezik meg a darabról. „Csákot vettem, írja, de nem adtam még be a színházhoz. Véleményem szerint előnyös lesz rád nézve, ha Csákot nem is ösmerik, míg a „Tragoédiát“ nem olvassák. Úgy találom, hogy ebben — daczára hogy a szereplők elvont eszmét képviselnek, — mégis több a drámaiság is, mint Csákban.“

Madách erre november 2-ikán így felel: „Csák végnapjaira tett rövid megjegyzésedből azt olvasom ki, hogy biz abban nincs drámaiság. Már ez drámában nem csekély baj ám. Nincs nagyobb kalamitás, mint egy középszerű mű felmaradása. Valamikor kibukkanik, ha nem előbb, holtunk után kompromittál vele valami szívtelen jó barát. Kérlek tehát, csak minél hamarébb tűzbe vele, azonban az *auto-da-fé* után is szívesen veendem rá néhány észrevételedet mert abból csak tanulhatok jövőre.“

Arany két nappal később, nov. 5-ikén már válaszol, de ez a levele is Az Ember tragédiájára vonatkozik, a melynek világ elé bocsátását a leglelkiesmeretesebb gondnal készítette elő. Csak az utóiratban jegyzi meg, mintegy odavetve: „A Csák úr *auto-da-fé*-jével sohse siessünk oly nagyon. Megmondom, ha kell: de még nem kell. Bővebben róla, mihelyt időt és kedvet kapok.“

Az idő és kedv azonban — úgy látszik — nem jött meg, mert levelezéseiben Csákról többé nincs szó. Aranyt annyira elfoglalta és kielégítette Az Ember tragédiája, hogy *Csák végnapjaival* alig foglalkozott — sőt szinte féltékenyen őrködött, nehogy barátjának *Az Ember tragédiájával* szerzett nimbuszát valamely gyengébb mű megjelenése elhomályosítsa. Maga Madách is észrevette ezt és nem sarkalta többé Aranyt, hanem az akadémiai jutalomra pályázott vele, de csak jutalomban részesült.¹

Pár évvel később Madách meghalt s a darab majdnem feledésbe ment. Tudtommal csupán Kolozsvárt került színre, mint a Ditrói által a múlt évszáz 90-es éveinek elején rendezett magyar ciklus egyik darabja.

Mikor a dráma kezdődik, a rozgonyi csatának már vége van. Az utolsó Árpádért s a magyar nemzeti királyságért küzdő hősök nagy része elhullott s az idegen származású Károly Róbert zászlói diadalmanan lengenek. Margit, az elesett Amade-fiuk anyja és Zách Bódog, Csák egyik leghatalmasabb párthive, a küzdelem abban hagyása mellett nyilatkoznak, míg Csák a végsőig harcolni kész Erzsébet, az utolsó Árpád-leány jogaiért. De hiába emelteti összekészítés szerint paizsra: mert Zách, Berend és Zsámbokréthy csapatjaikkal együtt mégis a királyhoz pártolnak.

Csák erre Erzsébettel együtt Trencsénbe vonúl, hogy erőt gyűjtessen a további harcokhoz, de új csapás éri. Erzsébet ugyanis, kit Dávid, az egyik Amade-fiú szerelmével üldöz, irtózik a nevében folytatandó küzdelemtől, amely az országot ismét vérbe borítaná. Mikor azonban meggyőződik róla, hogy Csákot nem ingathatja meg s Dávid üldözései is tűrhetetlenekké válnak, elhatározza, hogy az erre vállalkozó Amade János segítségével kolostorba rejtezik és megfosztja Csákot a további küzdelem jogcímétől s egyszersmind a nemzet nyugalmát is biztosítja.

Csák erről mit sem tudva, szétküldi embereit, hogy az ország hagulatát kipuhatolják s ő maga is útnak indul egykori párthivei fel-

¹ Madách Imre összes művei. Kiadta Gyulai Pál. Budapest, 1894. Előszó. Ugyanitt közölve Madách emlékezete Bérczy Károlytól. Emlékezés a Kísfaludy Társaság 1866 februárius 6-án tartott ülésén. — Madách Imre élete és költészete. Irta Palágyi Menyhért. Budapest, Athenaeum r.-t. kiadása 1900. 144. és köv. l.

keresésére. Így kerül Záchhoz is, aki éppen a környéken vadászó királyt várja vendégül. A király közeledtére Csák visszavonul, de mikor nevét gyalázzák: merészen kilép rejtekéből s szemére veti a királynak, hogy kihallgatása nélkül, törvénytelenül ítélkeztek felette s a végzés visszavonását követeli. Károly teljesíti is ezt, csak távozzék, de föl-ébred benne a bizalmatlanság Zách és Drugeth, mint Csák egykori párthívei iránt is. Mielőtt azonban ezek megboszulására gondolna, föl-bérelí Mário nevű olasz hívét Csák meggyilkolására, a Dávid is melyre abban a hiszemben, hogy Erzsébetet Csák rejtette el: az eszelős ajánlkozik.

Csák új harci vágygal eltelve ér Trencsénbe, hol az ország különböző részeiből visszatért hívei már várják, de rossz híreket hoztak, mert „a nagy tömeg mindig a győztesé”. Csák még most sem csüggedne, de mikor megtudja, hogy Erzsébet fölvette a fátyolt s nincs jogcíme többé, amiért harcoljon, a kard kiesik kezéből s egyetlen vágya, amit el is ér, hogy Erzsébetet föltalálva: az utolsó Árpád-leány közelében haljon meg.

Ime a dráma tárgya, amely talán nem is annyira drámai, mint inkább époszi, mert hiszen jóformán küzdelem sincs benne. De én nem is mint drámát, hanem mint költői művet óhajtom méltányolni.

És itt meglehet, hogy összeütközésbe jövök az esztétika általános elfogadott szabályaival, midőn a művet elsősorban nem abból a szempontból vizsgálom, hogy a műfaj mereven körvonalazott szabályainak minden tekintetben megfelel-e; hanem főleg abból, hogy mint költői műnek általában megvan-e az értéke?

A költőben ugyanis, midőn érzései és gondolatai kifejezésére formát választ, nem az a fődolog, hogy multhatatlanul ama műfaj követelményeinek, illetve szabályainak is megfeleljen, amely az esetleg éppen változott formában szokott jelentkezni, hanem az, hogy a forma olyan legyen, amilyent érzései és gondolatai kifejezésére a legalkalmasabbnak talál. Ezt érezte bizonyosan Madách is, midőn ehhez az époszi tárgyhoz drámai alakot választott, mert célját, hogy a maga korában is elnyomott nemzet örökké élő vágyainak és történelmi jogokon alapuló követeléseinek a múlt egy hasonló korszaka keretében adjon hangot és kora sívár politikai állapotait szintén ennek keretében tüntesse föl: leginkább ebben a formában valósíthatta meg.

Talán nem fog ellentmondásnak feltűnni, ha ezek után azt állítom, hogy jóllehet Madách e műve sem tárgyát, sem földolgozását illetőleg nem felel meg a dráma követelményeinek: mint drámai formában megírt költői mű, mégis egyik legkiválóbb és kimondhatom: nem eléggé méltatott munka irodalmunkban. Természetesen a személyekben nem szabad drámai alakokat keresnünk és Csák maga sem drámai hős;

hanem mindnyája egy-egy típus a nemzeti törekvések és a magyar politikai közélet koronként meg-mégismétlődő és immár történelmivé vált küzdelmeiből.

Igy Csák alakjában a nemzeti hagyományokból és történelmi jogokból semmit föláldozni nem tudó, határozott és egyenes ősmagyar jellem van megjelölve, aki álúton nem jár és mindig nyílt sisakkal küzd, de csak addig, amíg küzdelemre törvényes alapja van. „Mi a törvényt védjük csupán“ — feleli Záchnak, midőn pártossággal vádolja. Nem tartja megegyeztethetőnek az esküvel, amelyet őseink Szer-nél tettek, hogy mindaddig, amíg az Árpádoknak egy sarja is él: idegenből hozzon királyt a magyar. Róma átkát, mely „szintén nem új“, föl sem veszi, de fáj, hogy nemzete megtagadta és „hizelgve simul a Talján királyhoz s mosolygásának napján sütköződik.“

„Én ostortól, én zsarnoktól nem féltém a magyart“, — mondja hiveinek. „Tudom lerázza, Ha megsokalja térhét — oh, de féltém A kegytől, mely hasonlást hoz közé; Féltém, ha más nyelven szól nép s királya; Mert mindkettőnek jól gondolt szavát A fordító gazúl ferdíti el; S még jobban féltém, hogyha a nagy úr Királya nyelvéért felejténé Hazája nyelvét, mert nem értené Hős tetteit, szabadságérzetét Elődinek a régi kronikákból.“

Nem hisz azoknak, akik a jelen küzdelmeitől való visszavonulást azzal indokolják, hogy a nemzet most kifáradt s az újból erőre kapó jövő nemzedék majd kivívja azt, amit most eszélyességből abban hagyni kellett s neheztelve mondja Záchnak:

„Nem érzel-e — mondd — megszégyenülést,
Minden kontárnak büntársul esve,
Ki egy napos, korlátolt felfogással
Dicsekszik hatni késő századokra? . . .
Ne légyen senki bölcsőbb, mint kora.
Ha mint eszköz betölti hivatását
Jó eszköz volt — ha mint próféta lép fel,
Vagy őrzőgő, vagy nem hisznek szavának . . .
S azt gondolod, ha nem tetszik, lerázod,
Mit most eszélyből fölvevél magadra?
Ha egy lépést letértél a szoros
Törvény utáról, többé nem találod
Soha, soha, bogáncs cserjébe jutsz,
Melyből ha egy ruhádra kapcsolódik
És rázod, ötven új akad helyébe.

Erzsébethez, mint az utolsó Árpád-leányhoz az imadásig ragaszkodik, mert benne látja megtestesülve a magyar nemzetnek minden jogát, dicsőségét és hagyományait.

„Inkább veszsen a magyar neve,
 . . . . . mint gunyosan
 Mondhassa idegen nép: a magyar
 Karddal kezében békét alkudott
 Magának és cserében megtagadta
 Árpád vérenek végső sarjadékát.

„Hogyha megcsalódom — mondja Miklósnak, Felállok egyszer majd még akkor is, Lesújtok mindent, amit elkerültem, S karomba zárva Árpádnak leányát, Bedülök a halotti nagy gödörbe, Hol a szabadság s régi nemzet alszik.“ Mikor megtudja, hogy Erzsébet örökre zárdába temetkezett, érzi, hogy kiesett kezéből legélesebb fegyvere: a jog s lemondással sóhajtja: Egy nemtő lenge eddig városinkon, Mely fényt derite ránk, erőt karunkra, S megszentelé munkánkat; Most midőn E szellem elszállt, nincsen jog velünk, *S én jogtalan nem harczolok soha* . . . Hiába biztatja Miklós, hogy „fajunk nem oly meddő . . . hogy új Árpádot nemzeni ne bírna“ vigasztalást nem talál a hazában, hol „minden szív forintokért eseng“ s elkeseredve kiált föl:

Mit nekem e nép, — mit nekem haza!
 Megérdemléd sorsod, mert esküdet,
 Melyet Szer-téren őseid kimondtak
 Megtörted. — És mégis, mégis siratlak,
 Mert édes vagy. S még fájóbban siratlak
 Hogy önmagadnak ástad sirodát;
 Mint hogyha a sors zúzott volna tönkre:
 Mert puszta hont egy Béla földérit,
 De egy elkorcsult népet senki sem.

Életének már csak egy célja van: elzarándokolni Erzsébethez. Elgyengülve s már majdnem haldokolva találja föl Erzsébet zárdáját s a megtört aggastyán láttára megerednek a kiráyleány könyei. „Egy Csákon siratni nincs mit“ — feddé a haldokló.

Hadd könyeid akkorra, amidőn
 Magad halsz meg, mert akkor nemzeted*
 Egy korszakán futott le; — és ki tudja,
 Lesz-é néped közt köny számódra még . . .
 Közembert szűl naponta a világ,
 De a midőn Téged temetnek el,
 Egy ország czimerét vetik sirodba.
 S lesz-é még, aki azt föl merje ásni,
 Kitzívén a hármaz hegy ormira?

Aztán Miklósnak mondja el végrendeletképpen, hogy temesse el itt, Erzsébet közelében, de „a port seperd fel

És vidd haza. Mássz bérceinkre fel
 S ha zúgni kezd a szél, egy-egy marokkal
 Szórd el, hadd szálljon a habos Dunába
 Dunából a Tengerbe, s mindenütt,
 Hová csak ér, találjon sziltya fajt.
 Szórd a Rákosra, hogy vigyázzak ott,
 Mikor fog a király esküdni népem
 Nyelvén s megtartja-é az eskü szót.
 Lesz-e a hon hatalmas és szabad?
 — S ha azt látnám, hogy nem lett, megvigyázom
 Miért nem lett — s ki tette, hogy ne legyen! . . .

Szemeivel a nyitott ablakon át a honi bércek felé nézve s fejét a királyleány ölében pihentetve rebegi el utolsó szavait:

Öledben édes a nyugvás királynő . . .
 Öledben az Árpádok alszanak . . .

A többi személyek közül még Miklós, Domos és János az Amade-testvérek képviselik a Csák pártján levő nemességet; míg Zách Bódog, Zsámbokréthyval, Drugeth és Berend a körülményekkel megalkuvó főurak típusai. „Nincs számotokra többé kezem“, mondja Zách a rozgonyi csata után Amade Miklósnak, „mert szétszórt pártotok Rendszer nélkül sikert már nem remélhet . . . Eddig társ valál, mert jog s törvény pártolta lépteink. De most, midőn már van felkent király, Abban meg kell nyugodnunk.“

Pedig Károly király attól a perctől kezdve, hogy Zách várában véletlenül Csák Mátéval találkozott, bizalmatlanná lesz a nemzet iránt s így töpreng:

Óh pártos nemzet, higgyek-é neked?
 Rád bizzam-e üdvöm, nyakas magyar,
 Ki tán törvényt vársz, s nem királyodat? . . .

Holott bizony az országgyűlésre besereglett nemesség — nem értvén az idegen szót — mindent helyeselt s midőn Csák felháborodva kérdi Domostól, hogy senki sem szolt magyarul? — Domos ártatlanul feleli: Igen, Midőn e népre az adót veték ki. Nehány úr szolt is a nép érdekében, De az olasz Tanácsosok csodálták, Mi gondjuk arra, — s a király neheztelt, Mert nincsen — úgymond — szokva ilyenekhez . . .

A nők közül Margit, Amadé özvegye, kinek két fia esett el a rozgonyi csatában, az anya szívével ítéli meg a helyzetet: „Ah én rég megtanúltam, Hogy a szabadság minden üdve csak, Hogy árvát, özvegyet s koldust terem.“ Ellenben Zách Klára a nemzet ügyéért hevülő ifjú leányok típusa, aki keserű szemrehányásokat tesz atyjának azért,

hogy Csákot elhagyta. Az udvart sem tudja megszokni piperkőcz lovagjaival, akik „Hajolva állnak az előszobában s derekknál szavok az, csak mi görbébb.“

Erzsébet alakja egy eszmény. Az Árpádok hatalmas törzseinek a szelid, törékeny utolsó hajtása nem érez magában elég erőt arra, hogy egy szilaj nemzetet kormányozzon és visszariad a vértől, amely a jogaiért folyó harcban nevéhez tapad. Még életében a zárda homályaiba temetkezik tehát s a „Hunni-Mózes leánya“, kinek ősei egykor a boldog Kanaánba vezérelték a nemzetet: feláldozza magát népéért, melynek most nincs Mózes „meghalni a határon, Melyen túl lépve, népe üdvet ér.“

Ime tehát Madách, aki, mint leveleiből láttuk, még Aranyval szemben is annyira óvatos volt, hogy tárgya megválasztásának okaira nézve csupán *különösvonzódást* és irodalmi divatot hoz föl: a trencsényi hős korszakának hanyatló idejében annak akart hangot adni, aki a nemzetnek örökre kedves és mindenha fáj . . . És ez sikerült is neki, mert *Csák végnapjaiból* valóban a mindenkori magyar nemzet szól hozzánk, a maga törekvéseivel, vágyaival, ideáljaival, kételyeivel, megalkuvásával és könnyenrivóségével s történelmi háttérként ott lebeg sorsunk átka is: a hatalom bizalmatlansága. Műve tehát, bár esztétikai szempontból nem tökéletes, mégis nagy és maradandó hatású. Nagy, mert a nemzet szive dobban föl benne és maradandó, mert az, amit elmond, igaz, és még — ma is igaz . . .

(Kolozsvár)

† Dr. Csernátoni Gyula

A feledésbe menő Rákóczi-zenéhez.

Soraim papirra vetésére dr. Márki Sándor „Rákóczi legendája és története“ című érdekes tanulmánya ösztönzött. Rákóczi életírójának ez az ösmertetése bámulatosan gondos, részleteivel is kimerítő, adataiban tüneményesen gazdagon mutatja be a legendás kurucz-világnak s a vele összeforrt Rákóczi-kornak a mai napig terjedő irodalmát.

Egy porszemmel legyen szabad csak ezt a becses munkát valamivel kiegészíteni.

Rákóczi nagy alakjától sugallott muzsikáról szólunk, melyről írva vagyon, hogy: „Hiába való minden alkudozás, a míg ezen a földön magyar él, kinek meg van a maga lelki világa, a maga gondolkozása, itt nem lesz mélyebb hatása az idegen, főleg a német zenének, a mely egtávolabb áll a mi kedélyvilágunktól . . . Csak magyar zeneművészettel lehet nagy magyar közönséget teremteni s csak magyar közönséggel lehet a magyar zenét a kor színvonalára emelni.“

*

Mindenek előtt a tárogatóról, erről a specziális magyar hangszerről szólunk, melyet *Heissler* generális, *Gerando* „Erdélyi utazása“ szerint mindenütt el is égettetett. Vitéz hadsereg lehetett ám az is — mondja gróf *Fáy* István — mely egy tárogatótól megijedt. A generális II. József császár parancsára cselekedett, ki rendeletet adott arra, hogy e hangszer birtokosa hazaárulónak minősítessék!

Vatsek Károlyról, a jó lelkű jászói kánonokról, írják kortársai, hogy a tárogató zenéjét úgy jellemezte, mely lassú szomorúkban tett leírhatatlan szép hatást a magyar szívre, de ezenkívül még harcias szellemű verbunkosokhoz is igen illett s ép ezért a táborban is nagyon szerepelt, midőn dandárok és táborsemekről volt szó.

Gróf *Fáy* István 1848 Boldogasszony havában nyílt fölhívást intézett „Magyarországnak minden cigánybandájához, hogy régi tárogatók után kutassanak s vegyék azt be a zenekarba. Ennek a fölhívásnak volt is fogantója, mert két tárogató csakugyan került elő a „föld alól.“ *Boka* Károly debreczeni cigányprimás kerfette meg az egyiket, melyet ma a Nemzeti Múzeumban őriznek. A másik *Dombi* Marcsi gömörmegyei cigányprimásé volt s innen a gróf *Fáy* István tulajdonába került.

A nagy német Wagner Richard folyton egy „fatrombitá“-ról álmodozott, mely hiányzott zenekarából!

Azóta egy pesti hangszerkészítő a tárogatót a Nemzeti Múzeumban levő példány után rekonstruálta s azt már a külföldön is (Berlin, Bécs) bevették az operai zenekarokba. Nálunk — tudunkkal — csak Farkas Ödön „Tetemrehívás“ cz. operájában jutott eddig nagyobb szerepe.

A magyar királyi operaház 1906 október 28-án díszelőadást rendezett a dicsőült hamvak hazaszállítása ünnepére. Erre az ünnepélyre írta Farkas Ödön *Kuruczvilág* cím alatt 5 részre tagolt nagy zenekölteményét, szövegét *Endrődi Sándor Kurucz Nótái*-ből vette. E művet az Operaház gondos betanításban, dalműszerűen mutatta be, sajnos, a negyedik rész („Csata“) kihagyásával, melyben a Rákóczi-induló motívumai a legkülönfélébb kombinációkban szövődnek össze s a vitézek meseszerűen énekelik a trio nagyított témáját.

Istenünk, Istenünk,
Támadj föl mellettünk,
Törd le pörölyöddel
Kik törnek ellenünk!

Nem győzzük már vérrel,
Csak keserű jajjal —
Mit csináljunk ezzel
A tenger labanczcal.

A mű további részei: I. Tárogatóhang. II. Fegyvertáncz. III. Tábortűznél. IV. Gyászzené és V. dicsének.

A „Tárogatóhang“ (Beköszöntő) rövid előjátékkal kezdődik. Megjelen a költő s énekl:

Ahogy az erdőn
Borongva jártam,
Egy régi rozzant
Hangszert találtam.

A zenekarban megszólal a tárogató. Dallama remekül illeszkedik a hangszerhez. A költő tovább énekel:

Sötét haraggal,
Bosszútól égve
Előttem tombolt
Rákóczi népe.

A zene mind viharosabb lesz. A legkülönfélébb riadó-jelek váltják föl egymást, a midőn:

Menyörgő hangon
Égig harsogta:
„A magyar nem lesz
Soha rabszolga!“

A csatazaj egy szenvedelmes följajdulásban végződik, a költő ismét dalba kezd, melynek végeztével a beköszöntőt a tárogató mind jobban elhaló hangja fejezi be.

A II. rész Fegyvertáncz színhelye a kuruczok tábora. A háttér közepén Rákóczi dombon álló sátra címerrel és zászlókkal díszítve. Alkony. A kurucz vitézek a fegyvertánczot járják (Moderato energico), melyet *Figurás* (siretta) fejez be.

A III. résznél a szín ugyanaz. A kurucz-vitézek tábornözet raknak s köréje telepednek. A tűznél megjelenik egy cigányleány (az operaházi előadásakor *Sándor* Erzsí személyesítette) s dalba kezd:

Füvellő táborra	Úgy áll a közepén
Leborul az éjjel,	Míntha templom volna.
Valamennyi sátor	Rája támaszkodik
Egy a sötétséggel.	Pántos pallosára
Rákóczi sátora	Aldást imádkozik
Feljebb van dombolva	A magyar hazára.

A IV. rész (Csata) elején ágyúszó hangzik. A kurucz-sereg csatára készül. Rövid bevezető zene után fölhangzik a Rákóczi-induló, mintha távolból közeledő zenekar játéka volna. A kurucz-vitézek csatadala után

Itt az utolsó nap,
A legutolsó nap,
Föl kurucz a sánczra!
Rákóczi haragja
Harsog a viharba:
Csatára! csatára!

a zenekar a fokozódó harci lelkesedést festi. A hangszerelés mind tömörebb s erőteljesebb; a hegedűk, pikkolók és fuvolák figurációja a golyók füttyülését jelzi. A tomboló zajba beharsog a kuruczok szilaj éneke:

Mindenható Atyám,
Most segítsd igazán
A te magyar néped!

Az induló motívumai különféle kombinációban szövődnek, ami a vitézek harcvágyát a szenvedély lobogásáig fokozza s zenekari motívum-torlódásban éri el tetőpontját. A főtéma visszatérésével lép föl az előbb-jelzett megnagyobbított trio motívuma, mely után a teljes zenekar az indulót játsza s a vitézek közbeszótt éneke:

Isten szeme néz le ránk,
Hős vezérim, rajta hát!

zárja be a negyedik részt.

Az utolsó, V. rész a kurucz-dicsőségre következett gyászos hangulatot fejezi ki. A függöny fölgördül. A színen Rákóczi koszorús szobra, körülötte Magyarország népei. A dicsének főmotívuma a Rákóczi-induló triójának főtémájából van képezve:

Nemzetünknek fényes csillaga,
Rákóczi nagy lelke légy velünk,

A színpadi trombiták riadót harsognak. A szobor körül álló nép hódol Rákóczi nagy szellemének.

Mivel Márki Sándor cikkéből Farkas Ödön zenekölteménye kimaradt, úgy érzem, hogy ennek a Rákócziról írt nagyobb szabású dolgok között benne kellett volna állania. Meg tudom magyarázni e tényt azzal, hogy a magyar királyi operaház, olyan hatalmas, minden ízében magyar zenekölteményt, minő a Farkas Ödön „*Kuruczvilág*“-a, egyszeri előadás után az írártárba dobott . . . penészedni.

Ezért azután egy csöppet sem csodálkozhatunk, ha ez a Márki ösmertetéséből kimaradott.

Habár nyomtatásban meg is jelent, de azért véka alá van rejtve ugyancsak Farkas Ödönnek egy kisebb, de magasan szárnyaló koncepcziójú költeménye a „*Bujdosó csillagok*.“ Férfikar Endrődi Sándor költeményére.

A költemény bizonyára ösmeretes olvasóink előtt. Minket ezúttal csak annyiban érint, hogy a „bujdosó csillagok“ egyike a mi Rákóczink.

Jól mondja Márki, hogy: „Rákóczi neve a szabadság és a függetlenség riadója, tárogatója. Olyan, mint az ég villáma: tisztítja a léget maga körül s előjele az áldás enyhítő záporának.“

(Kolozsvár)

Magyaróssy Gyula

Nagybánya történetéből.

Megfakult száz esztendő s írás akadt a kezembe. Cifra, német betűkkel van elejétől-végig írva, durva vastag papíron, lúdtollal. Írója a nagy kezdőbetűket úgy kiczifrázta, mint a debreczeni szűcs a remekbe varrt bundát. Tintája különösen élénk színű ma is, száz év múltán; olyan, mintha csak tegnap írták volna. A füzet címe fordításban így szól:

Rövidre fogott történeti jelentés a nagybányai bányaművek jelenlegi állapotjáról és azok sorsáról a múlt időkben, Ő császári fensége Rainer főherceg úr, Ausztria császári hercege és főhercege, Magyar- és Csehország hercege stb. használatára, az itteni bányaművek magas meglátogatása alkalmából, mély hódolattal és félelemmel ajánlja a Nagybányai császári-királyi Főfelügyelő hivatal. 1810 július hó 10-én.

A füzet tartalma kétféle: az első rész tárgyalja a tisztán történelmi eseményeket, melyeket 1347-től kezdődőleg a városi levéltár adatai nyomán állított össze; a második rész a bányákról készült szakjelentés.

Mindkettő rendkívül érdekes s úgy a történettudós, mint a szakember élvezettel tanulmányozhatja. Leszámítandó azonban az egész munkából a füzet elejét díszítő émelygős ajánlat, mely a császári háznak egekig való magasztalását tűzte ki céljául; a mi érthető is, ismerve a száz év előtti állapotokat s az akkori hivatalos rendszert: Minden a császáré, semmi a nemzeté! A Rainer főherceghez intézett szózat ritkítja párját az alázatosságban! A múlt század Beamter-világa különben nagyon szolgai gondolkodásmódban nevedett. A kis hivatalnok valóságos Dalai Lámának tartotta fölebbvalóját s remegő félelemmel hajolt földig előtte. Az aranygallér imponált! Hát még egy főherceg előtt minő hajlongásokat vihettek véghez! Egy élő főherceg, ki a császár szentséges személyét képviseli, elbódítja a hivatalnoksereget s a Főfelügyelő hivatal mikor megszerkeszti munkáját Rainer úr részére, előszedi a szótár minden alázatos kifejezését és porban csúszva ajánlja föl életét a „glorreichste Kaiserhaus“-nak. Ma megmosolyogjuk az ilyet; — akkor remekstilus számba ment. Ime a szózat fordításban:

Fenséges Főherceg. Legkegyelmesebb Úr, Urunk!

Habár messze távol élünk is azon emberi társaságoctól, művészetektől és tudományoktól, melyek a tökéletességet a legnagyobb mérvben

elérték és melyek a lelki művelődés által az általános jólétet és boldogságot mozdítják elő: mégis kedves kötelességének ismeri a császári-királyi Főfelügyelő hivatal, hogy a dicsőséges osztrák birodalom e kevéssé népes és műveletlen keleti részében előforduló csodálatos dolgok megismertetése alkalmából Császári Fenségednek segítségére legyen és szolgálatait térden csúszva följánlja.

Fogadja azért Fenséged e legalázatosabb emléksorainkat, melyeket a legmélyebb hódolattal s a dicsőséges császári házhoz való hozzátartozandóságunk érzetével nyújtunk át és ígérjük, hogy kötelességszerűen készek vagyunk nyomorult életünket bármikor a császári házért föláldozni.

Legalázatosabb hűséges szolgálai:

A Főfelügyelő hivatal.

Mint kuriózum, érdemes a megörökítésre.

Maga a munka apró fejezetekre oszlik és pedig: 1. Magasztaló szózat a főherceghez. 2. Rövid foglalatja Nagybánya történetének 1347-től—1810-ig. 3. Jelenlegi (1810.) állapotja a bányaműveknek. 4. Az illobai üzem. 5. A miszbányai üzem. 6. A láposbányai bányaművek. 7. Sárgabánya. 8. Feketebánya. (Az eredetiben: Fekettebánya.) 9. Nagybányai terület: Borpatak. (Savanyúkút-völgy.) 10. A veresvízi völgy.

Sajnos, itt megszakad a jelentés. Úgy látszik, mintha valaki a többi kitépte volna a füzetből.

Hogy ki volt a Rainer főherceg számára írt memorandum fogalmazója, az a kéziratból ki nem tűnik; de bizonyos, hogy a történelmi részt a város levéltárából nyert adatok alapján állította egybe; a bányák szakszerű leírását pedig a Főfelügyelő hivatal hivatalos jelentéseiből szerkesztette meg.

A nagyhangú szózat után kezdődik az érdekes történeti rész.

Hogy minő nemzet lakta e földet s kinek lehet köszönni a gazdag fémbányák föltalálását, azt adatok hiányában megállapítani nem lehet. Egyes nyomok azonban arra engednek következtetni, hogy a bányák keletkezése visszanyúlik az őskorba s hogy később római kolónia is volt. De annyi föltétlenül bizonyos, hogy a XI. és XII. században már mint virágzó bányatelep szerepel s németek — illetőleg szászok — által műveltetett, kiknek ajakáról egyes bányász műszavak is átszármaztak a későbbi magyar és oláh bányászok ajakára.

Főnt a Szepességben, valamint az erdélyi aranybányákban dolgozó munkások ugyanazon bányász műszavakat használják mai nap is, mint a nagybányaiak. A legtöbb szó német eredetű. A II. Géza királyunk által betelepített szászok műszavai dominálnak a bányászok között, természetesen most már kissé magyaros ruhában.

Álljon itt egy pár bányász szó például: Wasserseig (Vastagszák), Hasengarten (Házsongárd), Stollen (Istoly), Stampfe (Istomp), Liegend (Liget), Stecheisen (Stekáisz), Sauberjunge (Záborló), Fürstsohle (Fustély).

A megmagyarosított szók közül azt hiszem legkiválóbb a „Záborló“, mely egy mai nyelvújítónak is becsületére szolgálna!

1347-ben I. Lajos királyunk nagy kiváltságokat ad a városnak, többek közt 3 mértföldnyi kiterjedésű telket és megengedi, hogy bányászati célokra a kővári korona-uradalom erdejéből vastag tölgyfát vágathasson; a meszet pedig a magán-uradalmakból díjtalanul használja.

1409-ben Zsigmond király tesz először említést egy kamara grófról. (Comes Urburariorum.)

1411-ben Zsigmond király Nagybányát (Frauenbach) bányáival és a közel fekvő községekkel egyetemben Vuchovics György szerb fejedelemnek ajándékozza.

1422. A frauenbachi városi lelkész az esztergomi érsek parancsára egy hitszónok és egy segédlelkész tartására köteleztetik, mivel a bánya virágzó állapota s a lakosság nagy száma azt megkívánja.

1459. Szilágyi Erzsébetnek, Mátyás király édes anyjának tulajdonába átmegy az egész bányaság; a nagyasszony élvezi is a jövedelmet s Nagybányán több palotát épített, melyek maig is (1810) állanak.

1468. Mátyás király bérbe adja 13 ezer arany forintért a bányaműveket s a pénzverést. A bérlők a város lakói.

1490. Albert lengyel herceg, Ulászló király testvére boszúból, mivel nem ő választotta meg magyar királylyá, Nagybányát megtámadja, beveszi s első ízben összerombolja.

1508. Thurzó János átveszi a felügyeletet a pénzverő (Münz) fölött.

1530. Szapolyai János birtokába veszi az összes bányatelepeket.

1551-től 1553-ig gyülekező helye Nagybánya az erdélyi fölkelő seregeknek, míg végre Gelze Zsigmond bányász hivatalnoknak sikerül a lakosság segédelmével a fölkelők vezéreit elfogni és kivégezni s a várost megszabadítani. Ez időben az itteni bányák altárója 674 öl hosszú; van azonkívül több felső tárója és aknája. Ezekhez tartozik a fernezelyi patakra épített 14 zúzómű 206 zúzónyíllal és bent Fernezelyen (Ferne See) 5 olvasztó kemence.

1560. Nagybánya és Felsőbánya királyi adománylevéllel Balassa Menyhért tulajdonába megy át.

1564. Báthory István ostrommal beveszi Nagybányát.

1565. Schwendi Lázár császári tábornok visszafoglalja a várost. Ugyanezen évben császári parancsra Kielmann András megvizsgálja a pusztuló bányákat s úgy találja, hogy aranyban, ezüstben igen gazdagok. De mivel a munkásnép nagy része kipusztult, Kielmann javaslatára német bányászok betelepítését határozzák el.

1566. Torday János bányász hivatalnok jelenti, hogy a kapnikbányai bányák aranyos-ezüstben szerfölött gazdagok, de a kőborló nagyszámú

rablócsordák miatt nem művelhetők; azért ajánlja, hogy katonaság hozasék e vidékre vagy pedig sánczok emelése által védelmeztesék meg.

1567. János Zsigmond csapatai a várost és a várfallal körülvett s megerősített pénzverő hivatalt rohammal beveszik; a pénzverőt lerombolják, a várost pedig Bornemisza Benedek őrizetére bizzák; Bornemisza török zsoldosai azonban a bányákat részben tönkre teszik, részben külvizekkel előntik. A középületek is sokat szenvednek. A török csapatok a bányászat minden nyomát megsemmisíteni igyekeznek.

1571. Az altáró 447 öltre boltozatba hajtatik előre; 224 öl a víz alá borított területen összeomlik. A fernezelyi kohó ércstermelés hiányában csak salakolvasztást teljesít. Findeisen András bányász hivatalnok panaszos előterjesztést tesz, hogy az oláhok rablásai miatt nem képes az üzemet fentartani és folytatni.

1572. Findeisen András javasolja, hogy az elpusztított Thurzóbányát újból vegyék művelés alá.

1573. Feigl Péter bányamérnök átvizsgálja a vízzel borított területeket és vízemelő gépek felállítását hozza jazeslatba azon megjegyzzéssel, hogy Felső-Magyarország az erre szükséges nagy befektetési tőkét két évi határidőre fedezze.

1575. Székely Mihály császári tanácsos megállapítja a frauenbachi és felsőbányai művek nagy gazdagságát; panaszkodik azonban, hogy a Körmőczről ide áttelepített munkások nagyon tudatlanok.

1588. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem bérbe adja Nagy-, Felső-, Lápos- és Kapnikbányát 33160 tallérért 3 egymásután következő évre báró Herberstein Felicziánnak.

1601. Idegen bányászok (81 család) telepíttetik Nagybányára.

1612. Báthory Gábor erdélyi fejedelem a nagyhírli Lisabonára bízza a bányák felügyeletét s a bánya statutumokat jóváhagyja.

1614. Kiss Lukács császári tanácsos és Reisz János lajstromozó jelentik, hogy a gönczvári bányák jó állapotban vannak, bár a nagy járgányakna beomlással fenyeget; a kis járgány-aknál ellenben 74 munkás ércstermeléssel foglalkozik. Ezenkívül egy kétkerekű őrlómalom, egy kovácműhely 13 kovácmesterrel és egy zúzó 48 nyállal állandó működésben van.

1615. Feketebánya, mely előbb gazdag érczei daczára felhagyatott s a zúzó és kovácműhely beszüntettetett, báró Herberstein által 3000 forint bérbe vétetik és újból üzembe helyeztetik.

1624. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Nagybányát s az újból épített pénzverőt a város lakóinak bérbe adja.

1645. A linczi békekötés határozatai értelmében az összes bányák átmentek Rákóczy György fejedelem tulajdonába. A fejedelem megbízottja 1648-ban a bányák bérlőjét, Doktor Gattyt rablóbányászkozásban bűnös-

nek találván, a további munkálkodástól halálbüntetés terhe alatt eltiltja. A rablóbányászkodást a fejedelem azzal látta beigazoltnak, hogy a bérlő nem hajtott rendszeres vágatokat, hanem csakis a hátrahagyott régi munkahelyeken dolgoztatott s ezáltal a beomlásokat előmozdította.

1648. Nagybányán az egyik bánya beomlik és 300 bányászt maga alá temet.

1661. Nagy- és Felsőbánya lakószói Nagyvárad eleste után — nehogy a város és a bányák a török csapatok által elpusztíttassanak — Szeidi Achmed budai basától 10000 tallérért megváltják magukat s neki hűséget esküsznek.

1644. A vasvári békeszerződés alapján a bányaművek Lipót császár birtokába kerülnek s a bányatelepeket magánbányászok művelik, azzal a feltétellel, hogy minden márka termelt ezüstért a kincstárnak egy fél tallért, egy márka aranyért pedig 3 vert aranyat kötelesek fizetni.

1669 és 1672. Az erdélyi fölkelők ismét veszélyeztetik a bányákat.

1673. Spank, Spork és Strassoldo császári tábornokok rohammal beveszik a várost és megszábadítják a fölkelőktől.

1674. Mittermayer Lipót pénzverőmester, Hartung Miklós és Jánossy István bányász hivatalnokok jelentik, hogy a Feketebánya víz alá került, de a víz egy vágattal elvezethető lenne; a gönczvári és libamezői bányák és a zúzóok pedig a Felső Császár nevében átvétettek, a többi azonban — mint művelésre nem alkalmas — felhagyatott.

1677. Wesselényi István, az erdélyi fölkelők parancsnoka francia, lengyel és tatár segítséggel ismét ellepi a környéket; a városokat elfoglalja, elpusztítja s a hivatalnokokat fogságra veti.

1678. A császári csapatok előnyomulnak és a lázadókat elűzik.

1679. A helyreállított rend rövid ideig tart; a szerencsétlen bányavidéket a felkelők újból feldúlják.

1703. II. Rákóczi Ferenc fejedelem rablócsapatai¹ elfoglalják a várost.

1710. Szörnyű pestis dühöng s a város majdnem teljesen néptelenné válik.

1711. A császári csapatok véglegesen átveszik az elpusztított néptelen várost.

1717. Tatár rablócsapatok ismét megtámadják. Ezek a rablók azon seregek maradványai, melyek Borsabányáról történt elvonulásuk alkalmával a Visó völgyében az oláh lakosság által megtámadtattak, körülzárattak és a körülfekvő hegyekről lezuhintott kő- és fatömeggel mintegy 15000 embert megsemmisítettek.

¹ Érdekes, hogy a német eredeti kéziratban a „rablócsapatai“ szó alá van húzva s valaki oda írta magyarul: „disznó!“ Áldott legyen a kéz, amely ezt cselekedte!

A bányák vezetésével a régi időkben kamaragrófok voltak megbízva; 1748-ban állítják fel az úgynevezett Főfelügyelőséget, melynek vezetői már csak főnőkök voltak.

Névsoruk a következő: 1748-ban Staberhoffer Adorján, 1750-ben Gerstorf Ferencz, 1754-ben Gróf Stampfer Gottlieb, 1766-ban Báró Schmidlin Ferencz, 1774-ben Báró Mechtl József, 1778-ban Mitisch Venczel, 1785-ben Báró Gerliczy Ferencz, 1798-ban Szelezky János és 1810-ben Lill János.

Úgy látszik a Rákóczi-féle szabadságharcz után a század végeig semmiféle történeti eseményt nem tartott érdemesnek a füzet írója megörökíteni.

Érdekes még a történeti rész után összeállított táblácska is, melyben az arany- és ezüstárak vannak föltüntetve és pedig:

Egy márka ezüst ára 1566-ban 5 frt., 1575-ben 6 frt., 1601-ben 8 frt., 1608-ban 8 frt. 50 kr., 1611-ben 8^{1/2} tallér, 1614-ben 9 tallér, 1676-ban 14 frt. 40 kr., 1696-ban 14 frt 50 kr., 1712-ben 16 frt, 1738-ban 20 frt. 30 kr.

Egy márka aranynak ára 1575-ben 71 frt. 28 kr., 1608-ban 68 drb. vert arany, 1614-ben 224 frt. 25 kr., 1738-ban 80 drb. vert arany, a vert arany ára pedig darabonként 4 frt 80 kr.

Ezekkel a történelmi rész befejeztetvén, következik a bányák részletes leírása és szakszerű tárgyalása, mely azonban tisztán csak a szakembereket érdekli, különösen azokat, kik jelenleg is a hírneves bányatelepek felvirágoztatásán működnek. A fentebb közölt adatok egy része is ismeretes ugyan, többé-kevésbé bőven²; de azért a figyelmes olvasó sok újat talál köztük, melyek eddigi tudásunkat bővítik vagy Nagybánya történetéhez új adalékkal járúlnak.

(Nagybánya)

Révai Károly

---

² Lásd őket „A nagybányai m. kir. bányalgazgatósági kerület monografiája” cz. munka (Nagybánya, 1896.) 36—40. l.

A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei, 1700-ig.

(Második, befejező közlemény.)

1648.

A felső völgynek bal szélén kidöntve hever *Molnár* Tamás szépen kifaragott sírköve, jelvénye helyével. Felirata:

ANNO DOM. 1648 | AZ VRBAN NVGVT EL KIS | MOLNAR
TAMÁSNE HÁROM | VNOKAYVAL GYVRKOVAL ANDOR | AL FER-
KÓVEL KIKET AZ VR AZ | EOROK ELETRE TAMAZZON FEL |
MEG HAROM VNOKAY SZAKMA | RY VARGA FERENCZ FIAI KIK |
NIVGVTTAK EL AZ VRBAN | ANNO DONI 1647 MENSE AP | PRIL-
LIS ET MENSE JVLY ET IN | SECVNDO ANNO 1648 MENSE |
MARTY.

Magassága eresszel 140 cm; a nélkül 126 cm. Vastagsága eresszel 27 cm; a nélkül 22 cm. Szélessége 55 cm.

Régóta feküdhet e kő már kidöntve s meglehet, hogy nemsokára elviszik onnan s a régi kövek sorsára jut: átcsiszolják vagy beépítik.

1650.

A cigánytemető legalsó útja mellett, a házak közelében áll egy nagy, de már romladozó kő. A felíratot egy hézag szakítja ketté, melyben egy pontosan meg nem határozható alakú czímer van. Felirata:

IT FEKSIK AZ VRBAN | BOLDOGVL KIMVLT | SIMON.....
G. IST | [Czímer] | ES FELESEGE PATA | I FAZAKAS ANNA | MODO
I AETATIS | ANNO D . O . 1649 | ANNO [D.] O. 1650

Magassága eresszel 124 cm; a nélkül 106 cm. Vastagsága eresszel 27 cm; a nélkül 21 cm. Szélessége 515 cm.

1654.

Az egész újnak nevezhető százsz temetőben is akadt két XVII. század beli sírkő. Nagyon jó állapotban maradt meg mindkettő. A régebbik a *Szindi* Márton köve 1654-ből. Felírata fölött egy olajágkoszorú van, mely egy czímert vesz körül, bár maga a czímer nem látszik tisztán. Felírata ez:

IT NIVGSIK AZ VRBAN BO | D_oGVL KIMVLT SzINDI MAR-
TON | FEL_ESEGEVEL SzOLO KATA | ASSONNIAL KIK SzEP HOSZV |
ID_oKET ELVEN EGG_iVT AZ VR | ISTEN SOLIT_oTA KI OKET AZ |
1654 FORG_ASABAN KIKNEK | AZ VR AGG_iON BOLD_oCH BOL- |
D_oGH FEL_AMAD_AST AZ VT | _oLSÓ NAPON EZEN SIRBAN | TE-
METETET ALMASI SZABÓ | MIHAL_iNAK ELSo LE_ANKAIA | ILONA
KINEK AZ VR AG_iON | BOLD_oGH FEL_AMAD_AST.

Magassága eresszel 150 cm; a nélkül 140 cm. Vastagsága eresszel 25 cm; a nélkül 20 cm. Szélessége 60 cm.

1659.

A kápolnán felül, a Krisztus szobortól északkeletre nyugszik *Ladner* György, mint sírköve mondja:

IT F_EKSZIK AZ VRBAN ELN_vV | G_oT BOLD_oGH EMLEKEZ_ET_v |
LADNER GYO_ERGY KI HOLT | MEGH EL_ETENEK 67 ESTEN | D_E-
IEBEN A. 1659 BEN SENT | ANDRÁS HAVANAK 10. NAP | IAN
KINEK ADGYON ISTEN | BOLD_oGH FELTAMADAST | AZ VT_oLSO
NAPON AZ ÓRÓK ELETRE.

*

Ugyancsak a Krisztus-szobor környékén, attól keletre kbl. 50 lépésnyire van egy töredék, a mely így szól:

.....RVARI MO | NAR ISTVANAK | [E]STENBEN ELNV | G_oT
NEG GIERME[KE].

1659.

A református temető útja mellett áll *Auner* István kádármester sírköve. Tisztán olvasható felírat fölött egy, kádárszerszámokat ábrázoló, domborműví jelvény van.

IT NIVKSIK KADAR | A/NER ISTVANNAK KED | VES HAZAS-
TARSA AZ | VRBAN BOLD_oGVL | KIMVLT GOECSON | ANNA KI
EHEMANJAVAL | B_A AZ EO ELSo VRAV_A | [ÉLT] 4 ESZ'ENDEOKIGH |
KADAB A/NER ISTVANNAL | [ÉLT] 7 ES'ENDEOKIGH EL | [V]EN
IDEIENEK 78. ES | 'ENDEIEN EZ ARNIEK | VILAGHBOL KIBVTSV |
ZOT ANNO 1659 | DIE 9. DECEMBRIS.

Magassága eresszel 115 cm; a nélkül 100 cm. Vastagsága eresszel 25 cm; a nélkül 21 cm. Szélessége 45 cm.

1659.

A temető középső részén (közel Jakab Elek sírkövéhez) áll a *Dresler* János fiának sírköve. Felirata:

ANNO 1659 DIE 29. SEPTEMB. IT NYVIG- | SZIK DRESLÉR
IANOSNAK EGY FIA BAN- | GZINEI KINEK ADGION ISTEN BOL |
DOGSZAGOS FEL TÁMADAST.

Magassága eresszel 68 cm; a nélkül 58 cm. Vastagsága eresszel 23 cm; a nélkül 22 cm. Szélessége 50 cm.

*

Ennek a kőnek a közelében, úgy tíz lépésnyire délre tőle, a sírrács alól nyúlik ki egy ormos kő, melynek feliratát azért nem lehetett elolvasni, mert a rács talapzatát ráépítették; mindössze az alábbi néhány összefüggő szót olvashattuk ki rajta:

HAC PATRIA ... IOHANNIS, DIE.

1659.

A kápolnától délre, a keresztút mellett fekszik a *Vatai* Lászlóné jól olvasható jelvényes sírköve. Majdnem egészen jól olvasható az írás, mely szerint:

ANNO O 1659 | IT FEKszik AZ
VRBAN EL | NYVIGOT VATAI
LAZLO FELE | SEGE KOVACZ
BALINT LEANA | BORKA ASSONI
HOLT MEGH | DIE 19. MAY KINEK
AZ VR | ISTEN AGYON BOLDH
FEL | TÁMADAST AZ VTOLSÓ NA |
PON.

Magassága eresszel 106,5 cm; a nélkül 100,5 cm. Vastagsága eresszel 26 cm; a nélkül 21 cm. Szélessége 54,5 cm.

*

Vatainé követől keletre, csaknem a keresztút mellett, egy roppantul lekopott s az időtől megviselt kő van. A legnagyobb igyekezettel is csak annyit lehet kivenni feliratából, hogy valami Molnárnak a köve. Hogy XVII. századi, az bizonyos. Hátán valami faragás látszik.

Magassága 60 cm. Vastagsága 18—20 cm. Szélessége 24 cm.

1661.

A második sírkő, mely a szász temetőben van, *Ladner* Dániel köve 1661-ből. Nagyon ép állapotban áll. A felirat felett egy olajfa koszorú s mezejében *D* és *L* betűk vannak. Felírata:

IT NYVGOSZNAK TISZT | DANIEL LADNERNEK SZA | RAZ
TETEMI. HOLT MEG | IT HAZAIBAN 1661. ES | ZT. XI JVLY IDE-
IENEK 38 | ESZT. FOLIASABAN VRA | NAK LATASANAK NAPIAT
ELEEBEN BIZODALOMAL VARV | AN TE IS KI IT JARANDASZ |
TETEMINEK CHRISTVSA | VAL FELTAMASZTASAT | NE IRIGIELIED.
AMEN.

Magassága eresszel 115 cm; a nélkül 105 cm. Vastagsága eresszel 30 cm; a nélkül 26 cm. Szélessége 53 cm.

1661.

Szabó Ambrus sírkövének feliratát eredetileg a föld egészen eltakarta s így a kiásás után könnyen le lehetett olvasni. Felette egy nagyon szép szabójelvény, egy olló van vésvé, olajfa-koszorúval körülívve.

IT FEKszik AZ VRBAN BOLDOGVL | ELNYVGOT CAS[N]ER
SZABO | AMBRVSNAK KOLOSV NEHAI | FOBRAIANAK MEGHIDE-
GVL | TETEME KI 1661. ESZTENDOB | EN SZ. JAKAB HAVANAK
15. NAP | IAN IDEIENEK 73 ESZTEND | ŐS KORABAN AZ IVENDO
BOL | DOG FELTAMADASNAK ES Ő | RÖK BOLDOGSAGNAK IO
RE | MENSEGE ALAT VILAGI ELETE[T] | ELVEGESZTE KINEK
ADGYON | AZ VR BOLDOG FELTAMADAST | AZ VTOLSÓ NAPON.

Magassága eresszel 123 cm; a nélkül 105 cm. Vastagsága eresszel 25 cm; a nélkül 21 cm. Szélessége 51 cm.

1661.

Tótfalusi Kis Miklós sírjától nyugatra van *Brenner* Péter sírja. Feliratát, a kőnek elsüllyedése miatt, csak ásás után lehetett elolvasni és latin nyelven így szól:

[SV]B HOC MON[V] | MENTO REQV[I] | ESCIT PETRVS |
BRENNER QVI | SVBITO PESTI | LENTIA LILVE | CORREPTVS PLA
CIDE IN DOMINO | EXPIRAVIT ANNO | DOMINI 1661 | DIE 17.
MAY | AETATIS SVAE 25 | LESCHERCHEN | SIS.

Magassága eresszel 65 cm; a nélkül 60 cm. Vastagsága eresszel 16 cm; a nélkül 15.5 cm. Szélessége 27 cm.

1667.

A „czigánytemető“ felett, a bal kerítés és a mellette lévő út között áll, az időtől nagyon megviselve ez a kő. Eredetileg 21 sor volt rajta, de ebből 11 egyáltalán nem látszik s csak alól az a rész olvasható, mely a földben volt s így az elkopástól megmenekült. Felírata:

IT NYVGSZIK AZ VRBAN | VITEZ DoNIK ..... |
 ESZTEN ... OLYAN | [R]EMENSEGE HOG | ... LKES KVDID ... |
 A[BR]AHA[M] KE[BEL]É | [BE] ANNO 1667 ... | ... [I]6 ETATIS
 SVÆ ... | ... | ... VÉGZÉ ELTE ... | ... O .. ETES ...

Magassága eresszel 105; a nélkül 90 cm. Vastagsága eresszel 20 cm; a nélkül 19 cm. Szélessége 38 cm.

1673.

A református temetőben fagyökerek közt áll a reformátusok egy nagy emberének, *Kovácsnai Péternek* a síremléke, melynek — mivel a fát kellett volna kivágni, ha ki akartuk volna venni — csak felét olvashattuk le, így:

HIC IACET | REVERENDVS AC CLARIS | SIMVS DOMINVS |
 PETRVS KOVÁCSNAI | ECCLESIA RV M ORTHO | [DOXOR]VM IN
 TRANSYLVAN. | .... OPVS FRATRVM | .... KOLOS.

Igen szép czímere van, de kár, hogy a címerpajzs három helyt megsértődött. Halálának ideje különben 1673 július 21.¹

Magassága eresszel 95 cm; anélkül 80 cm. Szélessége 55 cm. Vastagsága eresszel 32 cm; anélkül 20 cm.

1674.

A bal felső oldalon, a kerítés tövében csaknem elvész egy fível benőtt töredék. Felírata csak ennyire olvasható:

D. GEORG ... | SOPR///// QVI DIE | 7. IAN. 1674 | IN DŃO
 PLACI | DE OBDORMIVIT.

Ezen a kövön, szabálytalansága és töredezettsége miatt, méréseket sem lehetett végezni.

¹ A „Fasciculus rerum scholasticarum“ szerint az unitárius diákok 1673 július 28-án kint voltak a Kovácsnai temetésén, ki a Cálvinisták nagy püspöke volt; *Ker. Magv.* 1886. évf. 355. l.

1676.

Az előbbtől nem messze áll *Szilágyi* János kis leányainak sírköve. Elég jó állapotban maradt fenn és tisztán látható felírata így szól:

A. 1676. DIE 24. | IANVARI MVLT KI EZ | VILAGHBOL EO
MAGA | SZILAGI IANOS VR | EGY KIS ANN NEVV KEDV | ES
LEANYKAIA MELY | HOLT HAT ESZTENDŐSZ | KORABAN 1674. |
ESZTENDOBEN DYE 10 | AVGVSZTI VGYAN | 1676 ESZTEND[ŐS] |
EGY KISZ KEDVES BORIC | ZA NEVV HAT_T H₆LNAPI | LEANYKAIA
MVLT KI EZ | VILAGBOL DIE 10. | FEBRVARI.

Magassága eressel 75 cm; a nélkül 70 cm. Vastagsága eressel 26 cm; a nélkül 22 cm. Szélessége 43 cm.

1677.

Az unitáriusok sírkertjétől nyugatra (ifj. Téglás Gábor sírja mellett) egy fa alatt szerényen húzódik meg egy töredék, melynek felíratából csakis ennyi látható:

[F]EKVSZNEK E ... | ISTVAN VRAMNAK | GIERMEKI VGY... |
1677.

Magassága 30 cm. Vastagsága 14 cm. Szélessége 26 cm.

Úgy látszik ezt a követ is átfaragták, mert egyáltalában nincs XVII. századbeli alakja.

1678.

Az örmény temető felett nem messze van Debreczeni *Timár* Pál az 1678. évi pestisben elhalt 3 gyermekének sírköve. Felírata felett egy timár-jelvény emelkedik ki. Felírat:

[ITT] FEKSIK DEBRE[C] | ENI TIMAR PAL | NAK 3 KEDVES
GI | ERMEKE EGY 9 | ESZTENDOS LEA | NYA KATA EGY 6 |
ESZDOS FIA IST | OK EGY 3 ESZD₀S | LEANYA KIS ANNA | 1678
ESZD₀BELI | PESTISBEN MVL | TAK. KIKNEK | ADGYON AZ A[T₁A] |
BOLDOG FEL | TAMADAST AZ | VTOLSÓ NAPON.¹

Magassága eressel 89 cm; a nélkül 76 cm. Vastagsága eressel 18 cm; a nélkül 17 cm. Szélessége 26 cm.

¹ Valószínű, hogy annak a Timár Pálnak a gyermekei nyugsznak e kő alatt, a ki az 1703-iki összeírás szerint 26 hold birtokkal rendelkezett és az unitárius vallást követte, Jakab E. J. m. II. kötetében.

1678.

A református temető balszélső ösvénye mellett áll egy félig-meddig elsüllyedt kő. Eresze alatt címer is van, de tisztán nem lehetett kivenni, hogy mit ábrázol. Felírata így szól:

[I]TT FEKSZIK NEMZETES | [P]OLYIK IANOS VRAMNAK |
[K]OLOSVAR VAROSANAK VICZ[E] | [K]APITANNYANAK KET
EDES | GIERMEKE PóLYIK CHRIStINA | ... ESZTENDOS POLYIK
IOSEPH | ... HOLNAPI ES KET MOStOHA | FANYI TOROK .... |
ESZTEND TOROK IARA | 12 ESZTEND. KIK ISTENBEN | NYVGTOT-
TANAK EL AZ | 1678-DIK ESZTENDEI | PESTISBEN.

Magassága eresszel 107 cm; a nélkül 92 cm. Vastagsága eresszel 30 cm; a nélkül 25 cm. Szélessége 51 cm.

1682.

A Krisztus-szobortól északnyugatra áll ez a kő:

IT NYVGSZIK AZ VRBAN | [NE]HAI NEMES ES NEM | [Z]ETES
MEZGEDI VAIDA | [E]RSEBET ASZONY AZ | [N]EHAI NEMES ES
NEM | [Z]ETES BIHARVARMEGYE | BELI NYES VROSSABAN
LAKOZO MEZGEDI VAIDA | LASZLO VRAM FELNEVELT | EDES
LEANYA AZ NEMES ES | NEMZETES KOLoSVARMEGYEI | MAGYAR-
GYEROMONOSTO | RI KABOS MIHALY VRAM | KEDVES HVTOS
TARSA KI IS | AZ Ő LEKET AIALoTA AZ Ő | TEREMTŐ MEGVALTO
VRA | NAK ISTENENEK ELTENEK | 46. IDEIEBEN 1682 | ESZTENDO-
BELI SZENT | MIHALY HAVANAK 8. | NAPIAN.

Magassága eresszel 130 cm; a nélkül 115 cm. Vastagsága eresszel 25 cm; a nélkül 20 cm. Szélessége 40 cm.

1687.

A „czigánytemető“-nek nevezett rész felett, közel a kerítéshez, közvetlenül az út szélén áll egy szépen gondozott sír közelében a *Budai* Erse sírköve, melynek fölírata ezeket mondja:

ANNO DNI 1687 | DIE 29. APRILI E | SIRBAN TETE | TET |
SAMVEL V[RAM] | KEDVES HITES | TÁRSÁNAK N[ÉHAI] | BVDAL
ERSE | BET AZNAK TES | TE ANNORVM 25 | BVIDOSTÁBAN.

Magassága eresszel 120 cm; a nélkül 115 cm. Vastagsága eresszel 24,5 cm; a nélkül 20 cm. Szélessége 38 cm.

1687.

A Tótfalusi Kis Miklós emléke mellett közvetlenül északra fekszik egy körülbelül ugyanakkora nagyságu ormos, koporsóalakú kő. Érdekessége, hogy északi oldalán magyar a felírata, délin latin. A latin szöveg előtt egy koszorúban van a czimer: egy kardot tartó kéz. Felette S. Z. A. betűk, míg a kardot tartó kéz körül az 1687. szám.

Magassága 50 cm. Vastagsága 75 cm. Szélessége 180 cm.

Latin felírata:

.. QVA ... IN//////// ANOR | .... OMNES SVO | IN ... VARENT
 ..... EBE QVEM QVA | ... FICAT IN ORBE DIES | ... ANDREAM
 SZEKELY HIC IN ORBE MORANTEM | VIRTVS VEL PIETAS ERIP-
 VERE NECI.... | ERIPVERE TAMEN QVIA MORS NON PRÆVALET
 ET ILLI | FONTS VITÆ VITA[QV]E A POTIORE BEATE.

Magyar felírata:

ITT NYVGSZIK NEMZETES EN..... | KI ELETET TISZTA
 MEGY..... | FERIE KEZ HVSEGGEL AZ VT... ELEZTE.... |
 MELLYNEK AZ HALAL IS VÉGETVETE.... | MERTE MEG AZ
 HALALBAN | LM... OT ELVALASA | SZERELMES FERIETVL ME...
 VELLE EGGYVT..... | HOGY ISTENT KIT VELLE SZOLGALT
 EGYVT | ELETENEK XLVII EST.

1688.

A református temetőben van *Almási* Mihály sírköve, melyen kopás, törés nincs, de olyan csunya a betűfaragása, hogy egynehány sorából csak értelmetlen vonások voltak kivehetőek következőképpen:

[ITT] FEKSIK AZ | [V]R BAN BOLD OG | [V]L KIMVLT | TISZ
 ALMASI | MICHA I. SAI | .. OZ ... | ASZON [E]LH. | LEANAK MAJ |
 1688 ... 19 ... | OJHI. IA// | ICII .. EK. IOTE | NIA9ON BOL |
 DOG FELTAM[AD] | AST..

Magassága eresszel 107 cm; a nélkül 98 cm. Vastagsága eresszel 18 cm; a nélkül 15 cm. Szélessége 27 cm.

16[88].

Baloldalt a második útkeresztezésnél áll egy kis kövecske. Oldalából 2—3 betűnyi darab egész végig letört és értelme is csak kiegészítés által jön ki. Nevezetes rajta, hogy bár álló kő, mindkét oldalán van felírás és két eresze van. Felírata:

I.

[IT N]VGSZIK AZ V[RBAN] | .. ALI GERGEL | ..... | LI
MEGH IDE HE | [TE]DIK HOLNAP | 88 ESZTENDŐ | [D]IE APRIL...

II.

..YANSZALIGF[.] | NEK IT NYVGSZ | [IK] KEDVES LEAN |
[IA] BORKA KI HO[LT] | [IDE]IENEK TIZ ESZ | [TENDŐS] KORA-
BAN 16[.] | [E]SENDŐBEN ... SE.

Magassága eresszel 75 cm; a nélkül 60 cm. Vastagsága eresszel 30 cm; a nélkül 15 cm. Szélessége 26 cm.

?

Ötven lépésnyire délre ettől, az út balfelén, egy igen furcsa, nehezen olvasható kő áll. Feliratából egy szót sem lehet megérteni, betűket azonban — melyek szerteszerűek vannak — sokat lehet rajta látni. Díszítéséből, mivel a teteje le van törve, csak annyi látható, hogy koszorú lehetett rajta s e körül is voltak czirádák, miként oldalán is.

1693.

Időrendben a legutolsó XVII. századi sírkő, mely *Pataky* István református kollegiumi tanára, a temető legszélső baloldali útja mellett fekszik közel a korláthoz. Hatalmas, jó állományú és nagyon csinosan faragott kő Felírata felett czímerül egy könyvet tartó kéz van, egy szalaggal befutott koszorú közepén. Felírata:

MAGNI VIRI DEO & OMNI |
B. BONIS DILECTI CLARIS. | DŇI
STEPHANI PATAKI COL. | REF CLA-
VD. S. S. Theolog. | Prof. SOLIDISSIMI
QVINQ | ANTEFATA ANNOS CELS.
TRAÆ ELECT PRINC. M[I] | CH.
APAFFI II. EPORIDE XTCL | RIMI OP-
TATOS VITÆ DIE SAV | LICACOLC-
HYDE FUNESTO FVNCTE | CLAVDIO-
POLIS. ANNO 1693.

Magassága eresszel 135 cm; a nélkül 115 cm. Vastagsága eresszel 29 cm; a nélkül 22 cm. Szélessége 65 cm.

A felsoroltakon kívül a XVII. századból több felírtos követ nem találtunk. Van azonban sok szép egyéb kő is; így domború betűs és czirádás kövek.

Igen szép és helyes dolog volna ezeket a sírköveket összegyűjteni és a majdan felépülő Erdélyi Nemzeti Múzeum egyik folyosóján kiállítani. Ennek a gondolatnak talán Kolozsvár városa is pártolója volna és szívesen megengedné, hogy a még meglévő emlékeket olyan helyre tegyék, hol nagyobb gondozásnak és kevesebb viszontagságnak vannak kitéve, mint a temetőben.

Ezt az eszmét *Kelemen* Lajos tanár úr vetette fel előttünk, a mint szerény munkánkat befejeztük. Ennek is az eszméjét neki köszönhetjük, de hálásan emlékezünk meg dr. *Veress* Endre tanár úr fáradozásáról is, melylyel kéziratunkat sajtó alá rendezte s minket útbaigazításaival támogatni szíves volt. Végül a Hincz-féle 1626-iki sírkő tetejét ábrázoló és az 1622-iki Hembsch-féle sírkőről vett szabó-jelvény rajzát K. *Sebestyén* József úr készítette el számunkra; míg a bemutatott sírkövek fényképét *Dési* Ágost posta- és táviró számtiszt és *Költli* Ferencz jogszigorló urak voltak szívesek elkészíteni; az ismertetett sírkövek fekvését mutató térrajzot pedig *Fancsali* Sándor úr.

(Kolozsvár)

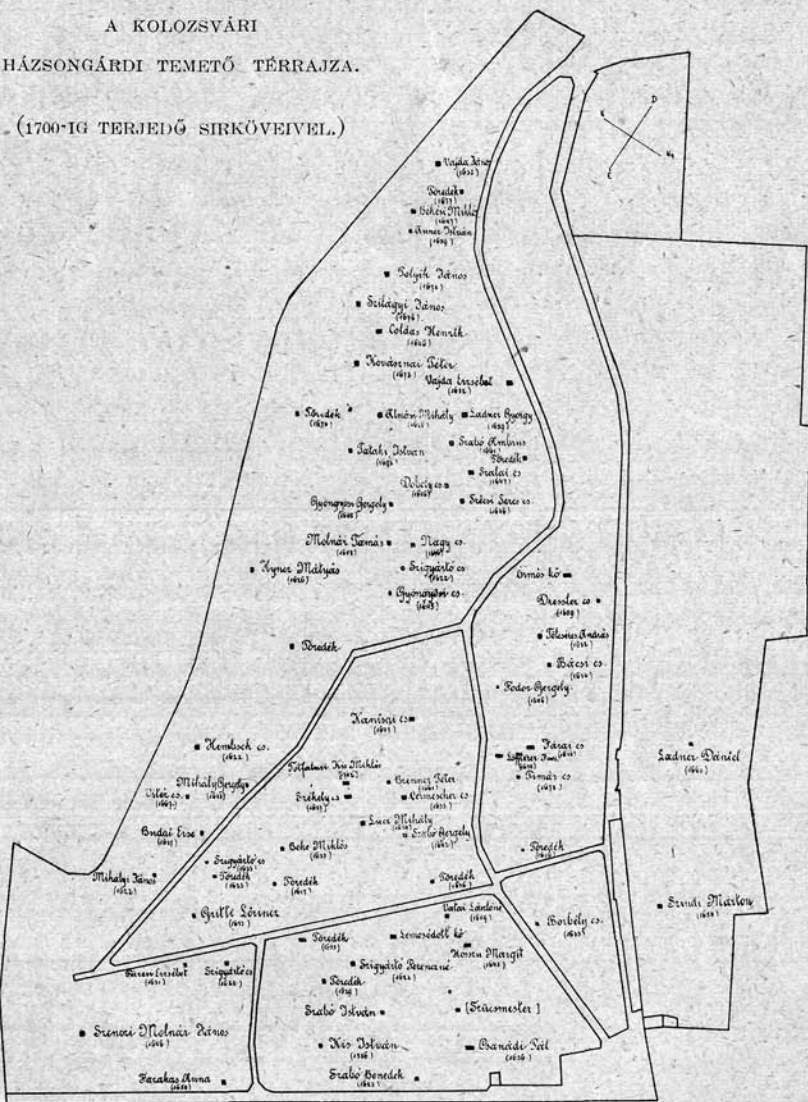
Kohn Hillel és Zsakó Gyula

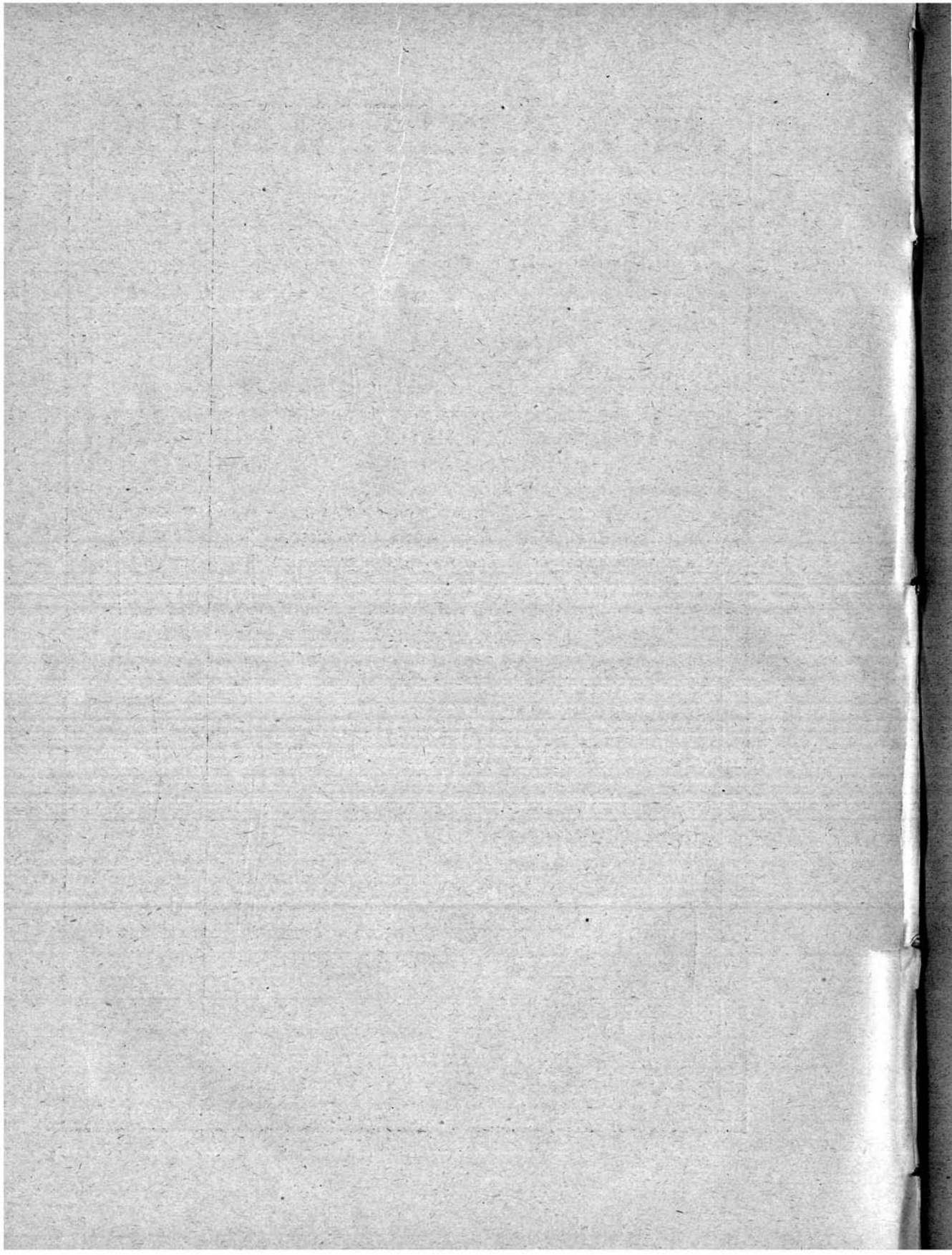
¹ Megjegyezzük általánosságban, hogy a hol valamit tisztán nem tudtunk kiolvasni, inkább kipontoztuk, semhogy értelmetlenséget adjunk, habár így is némely felírtot nehezen lehet megérteni.

A KOLOZSVÁRI
HÁZSONGÁRDI TEMETŐ TÉRRAJZA.
(1700-IG TERJEDŐ SÍRKÖVEIVEL.)

Léptéke : 1 : 1000.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK

Az E. M. E. első képzállítása.

Az E. M. E. közelebről abban a kellemes helyzetben volt, hogy magas színvonalon álló képzállítást rendezhetett *Merész Gyula* festőművész, az egyesület képtárának tiszteletbeli öre műveiből. A művész fiatalsága mellett is mind mennyiség, mind művészi érték tekintetében jelentékeny eredményeket mutatott fel. Az 1911 december 3-án történt megnyitáson az egyetemi könyvtár kiállítási terme szorongásig megtelt előkelő közönséggel, a melyben nagy számmal láttuk Kolozsvár szellemi és társadalmi kiválóságait. *Merész Gyula* művészetét *Förstner Tivadar* jellemezte a mai festészetet is ismertető előadásában, a kiállítást pedig dr. *Schilling Lajos*, mint szakosztályi elnök nyitotta meg a következő beszéddel:

Üdvözlöm az igen tisztelt közönséget, valamint egyesületünk tagjait s az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálya nevében köszönetet mondok a meleg érdeklődésért, a melyet első képzállitásunk iránt is tanusítanak s ezt nagyszámú megjelenésükkel valóban ünneppé teszik.

Az a remény kísért e helyre, hogy a mai nap emlékezetes leend egyesületünk és művészeti törekvéseink történetében. Egyesületünk nemcsak a hazai tudomány fejlesztésében, de a művészetek szolgálatában is részt kíván venni. Midőn 1905-ben újonnan szervezkedett, működési tervzetébe fölvette kiállítások rendezését is. Táraink, mint az ásvány-, növény-, állat-, régiség- és könyvtár gyűjteményeik által mintegy állandó kiállítások gyanánt tekinthetők. Időleges kiállítást azonban csak most rendezhetünk először, midőn örvendetes alkalmat nyújt reá városunk szülötte, egyesületünk kötelékébe lépett jeles festőművésznk: *Merész Gyula* festményeinek szép sorozata. Ecsetje az igazán szép kultuszának van szentelve.

A szép mindenha minden igaznak életszükséglete. *A mának mentő geniusza lehet!* A mának, amidőn a művészeteket némelyek felesleges luxusnak hirdetik, mások művészetnek akarják erőltetni, ha vászonra teszik a mindennapi ember gyöngeségeinek realizmusát vagy a hígevelejtőségnek ezer torz megnyilatkozását, — azon a czímen, hogy alkotásuk természethű, vagy pedig a souverain egyén sajátos érzékelése.

De hát luxus volna-e a művészet? A szép kultusza? A ki állítja ezt, annak tagadnia kellene az emberi léleknek, sőt az egész természetnek egyik lényegbeli alaptulajdonát. *Ez alaptulajdon a szép keresése, szeretete, gyakorlása az élet ezer vonatkozásában s kiváltkép a művészet által.* Ősi öröksége ez nemünknek, a mióta emberről tud a történelem. Hiszen már a barlanglakó kiválasztotta a szép-alkatú szarvast, hogy díszítse rajzával csont-eszközét s letűnt évezredek legnagyobb nemzetei áldoztak a szépért s nevelték nagyra művészetüket. S vajon a természet véletlenül ültözteti-e fel szép köntösbe a mezők liliomát, látja el kedves tollazattal az ég madarait? Hiszen a növényi és állati lét fentartható volna amaz összhangzatos színpompa és formaszépség nélkül is. De mert látjuk mindezeket lépten-nyomon, föl kell ismernünk bennök az *egyetemes eszme fenséges törvényszerűségét, a szép lét-alapját!*

Tanok állnak, mulnak. Igaz prófétákra hamisak is jönnek. Az igazak az ember örök értékeire alapítják soha el nem homályosuló tanaikat, a hamisak nemünk gyöngéire támaszkodnak vagy egyszerűen divatmajmolók. Napjainkban a hamis próféták ugyancsak kihívóan kopogtatnak ajtainkon! A világ összes nagy morálistáitól hirdetett emberszeretet helyébe az *én* bálványát akarnák állítani. Mi tetszetős tan az önző kor előtt! Valójában pedig megtagadása az ember fogalmának, következményeiben riadó a bellum contra omnesre! Letépni álarczát elég a *szép* törvényét oda állítanunk, a mely igaz lényünkéből, a természetből fakad s rokonérzést támaszt a szép iránt, a mely bár lényünkhöz *tartozik*, de rajtunk kívül is: embertársainkban s műveikben is tiszteletre int, vonzalomra késztet s ezáltal az *egész emberiséghez, innen a mindenséghez csatol.*

S ha valakit nyugtalanít, hogy a tudósok sem bírták még megállapítani az abszolút szép fogalmát, törvényeit; hogy népek és korok más-más eszményét hirdetik a szépnek: gondolják meg, hogy általában az emberek gondolkozása, látó- és ítélőképessége nagyon különböző és másfelől legtöbb ember rabja a környezetnek és divatnak. A bálványok hát majd feltűnnek, majd megdőlnék, de azért vannak alkotások, a melyek kiállják évezredek divatját, ítéletét. Csak az kell, — ha a művészet legfőbb tárgyáról, az ember ábrázolásáról van szó, — hogy egyesítse az magában, vagy legalább fejezze, domborítsa ki az ember nemesnek elismert örök és lényeges vonásait s legyen *igaz*. De igaz alatt itt a fenséges igazat értsük, ne téveszszük össze a *csak valóval*. Egy festményen a valóságnak megfelelő lehet az ittas ember dúlt képe, a ledér nő petyhüdt arcza, rikitó öltözéke is, de azért ki merem mondani, hogy mindez nem a művész célja! S a rút joggal legfeljebb csak a fenséges ellentétékép, annak kidomborítására szolgálhat.

A secessiónak keresett, meg divatos rongyokba bujtatott ledérjei

nem fogják feledtetni Raphael Sixtina Madonnáját, Michel Angelo Ádámjait, Mózesét, Lédáját; nem a több, mint 2000 éves, de a szépnek örökre mintaképül szolgáló milói Vénuszt!

Remélve, hogy ezektől az örök időkre szóló remekművektől képviselt fenséges művészet soha sem fogja hatását téveszteni a *mi* közönségünkre s óhajtva, hogy az ifjú tehetség, ki im megbontá szárnyait, emelkedjék ama fenséges irány magaslataira s lásson be onnan a természet és ember kincseket rejtő mélységibe! — az E. M. E. első képkiállítását megnyitom.

Liszt Ferencz első kolozsvári látogatása.

Liszt első nyilvános hangversenyét tudvalevőleg Sopronban tartotta 9 éves korában. Kevéssel később Pozsonyban is fellépett, akkora sikerrel, hogy két főúr hat évre évi 600 forintot ajánlott fel művészi kiképeztetésére. Művészi kiképezését Bécsben nyerte. Mielőtt innen Párisba ment volna, Pesten is adott egy hangversenyt 1823 május elsején, a *Hét választó fejedelem*-nél.

Ettől kezdve, mintegy 17 éven keresztül, világszerte útjában egyszer sem érinti Magyarországot. Az 1838-iki pesti nagy árviz hírére is csak Bécsig jön le s ott tartja tüneményes sikerű hangversenyeit, melyeknek jóvedelméből 24 ezer forintot a pesti árvízkiárvultak javára szentel.

A már világhírű művésszé lett Liszt Ferencz 1839 végén, 28 éves korában látogatta meg először szülőhazáját. Ekkor azonban csak Pozsonyban, Pesten és Budán ad hangversenyeket.

Második látogatása 1846-ban történt. Ekkor már hosszabban időzik nálunk. Hangversenyeket ad Pesten, Győrben, Tatán, Sopronban, Kőszegen, Szekszárdon, Temesvári, Aradon. Elhatározza Erdély, Oláh- és Moldvaország, Galiczia és Törökország meglátogatását. Ebbe a körútba esik első kolozsvári látogatása is. Nem érdektelen, a mit erről egykorú följegyzésekben olvasunk.

Kolozsvárt akkoriban két hirlap uralkodott: a *Mult és Jelen*; meg az *Erdélyi Hiradó*. Az elsőnek Szilágyi Ferencz, a másodiknak Méhes Sámuel volt a szerkesztője. S csak természetesnek kell tartanunk, hogy mindkettő minden lehető megtett e Kolozsvár életében nagy fontosságú esemény hí és pontos följegyzésére.

Liszt Ferencz Nagyszebenben hangversenyezett, mielőtt Kolozsvárra jött volna. Úgy látszik történt ott valami csendes kellemetlenkedés a szászok és magyarok között Liszt miatt, mert az Erdélyi Hiradó szokatlan hévvel támad a *Siebenbürger Bote* ellen. A szászok rossz néven vették, hogy Lisztet a magyar lakosság egészen magának igyekezett lefoglalni. Még rosszabbul esett, hogy Liszt a magyarok kívánságára eljátszotta a

Rákóczi indulót. „Mert — írja az Erdélyi Híradó — a Rákóczi eszébe juttatja az embernek a kuruczokat, a kuruczok a Marost és a Rikát, s az efféle reminiscentiák az embernek, t. i. szász embernek természetesen nem kedvesek.“¹

Ilyen mellékgondolatok Kolozsvár polgárainak ünnepi érzését nem zavarták. Az egész város, de főleg a mágnások, főhivatalnokok és a tanuló ifjúság örömmel várta s mindjárt megérkezése estéjén fáklvás zenével tisztelte meg. Nagyajtai *Kovács* István gróf *Kemény* Józsefhez intézett, 1846 november 24-én kelt levelében ezt jegyzi fel róla: „Midőn levélírásemban eddig értem vala, nyargalást, zajgást hallék szállásom előtt s kinyitván ablakomat, látám, miképp fáklvyilág ömlik el Biasini vendégfogadója előtt s hallám, miképp a katonai zenekar magyar darabot kezde játszani s azonnal tudám, a várt *Liszt*, a zongorakirály megérkezett s ott vett szállás magának. Kimenék tehát én is és a báméskodó néptömeg közé vegyülve, magam is részt vevék a báméskodásban vagy tisztelgésben. A zenekar még néhány darabot játszott, mind magyarosokat; *Liszt* néhány ízben az ablakba állva meghajtogatta magát s a nép, fáklvázó ifjúság megéljenzte. Valóban szépen fogadtatott.“²

Első hangversenyét november 26-án este a város táncztermében tartotta, de csak 500-an fértek be s a jegyek oly gyorsan elfogytak, hogy a hangverseny napjának reggelén már nem lehetett jegyet kapni. A második hangverseny november 29-én volt s a jegyek után való tülekedést semmi sem mutatja jobban, mint az a körülmény, hogy az Erdélyi Híradó szerkesztője is, minden igyekvése mellett, lemaradt róla. „Szerencsések ti, — írja — kik bémenti jegyet kaphattatok. Mi minden sietkezésünk daczára is ezuttal elkéstünk s mások szerencséjén ma először érzünk keblünkben némi irigységformát. Isten bocsássa meg!“³ Harmadik és negyedik (búcsú) hangversenyét december 3. és 6-ikán már a nemzeti színházban tartja „közel ezerre menő hallgatóság előtt.“

Liszt előadásának magasztalására s a közönség lelkesedésének jellemzésére az egykorúak alig találunk méltó szavakat. Mi késő unokák tájékozódhatunk ezekből a lelkes sorokból: „Kolozsvárnak ily élvezetes östéi nagy idő óta nem voltak s hihetően egyhamar nem is lesznek. Képzeltetlen a tetszés, öröm és elragadtatás, melylyel közönségünk a nagy művészt s megrázó és elandalító, édes bánatos játékát folytonosan fogadja. Alig jelenik meg, már jókedv s mosoly minden arczon, taps és éljen viharozza át a termet. S midőn távozik, alig tud válni tőle a közönség. Ismét

¹ Erdélyi Híradó 1846. évf. 202. sz.

² Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára gr. *Kemény* József-gyűjteményében. Dr. *Veress* Endre levéltáros szíveségéből kaptam ezt az adatot.

³ Erdélyi Híradó 1846. évf. 200. sz.

és ismét kívánja, kétszer-háromszor vissza kell jöni kedveltjének. S ilyenkor, azt hinnéd, szakadnak le a boltozatok, úgy zúgják vissza a tetszés különböző nyilatkozásait... Szünet alatti kihívásakor tisztelgő versek záporoztak a hallgatóság közé, melyekben a nagy művész, mint világhírű, egyetlen zongorász, ki különösen a magyar szívéhez eddig nem ismert bűvös hatalommal szól, nemzete fájdalmát és örömét soha nem hallott bensőséggel, hűséggel és lánggal tudja festeni, van dicsőítve. Magyar változatait ismételni, valamint utoljára a Rákóczi-indulót (ezt közönségünk mindig kívánni s ő mindig készséggel tenni szokta) is közkívánatra eljátszani kellett. Hangverseny után 150 fáklyás ifjú s több magas állásúak kísérik a Rákóczi-induló harsány zúgása közben szállására, hol szintúgy főrangúak, a megtisztelt barátai fogadták; az ifjúság a fáklyákat ablaka előtt halomra rakván többszörös éljenzés után haza vonult; a fáklyahalom pedig máglyaként tovább égett, mint egyszerű, de őszinte és szíves bizonyosága közönségünk méltánylásának s szeretetének, lángja magasan gomolygott fel az égre, mint imánk: bár, minél több fia hazánknak hozzon annyi dicsőséget a magyar névre, mint a megtisztelt, mint Liszt Ferencz.“¹

Meg kell még említenünk, hogy Lisztet mindjárt első hangversenye után való nap a kolozsvári „házi zenekör“ a maga körébe meghívta s tiszteletbeli tagsági oklevéllel tisztelte meg; ez alkalommal az utcát, a hol elvonult, hatvan fáklya világította meg.

Itt időzésének utolsó nyoma egy elszámolás, mely 3-ik, jótékony célra adott hangversenye jövedelméről és szétosztásáról szól. E szerint: „a Conservatorium 200, a kisdédóvoda 200, a külső monostori szegények háza 200, dolgozó ház 50, kolozsvári szegények pénztára 50, összesen 700 pengő forintig részesedtek derék hazánkfia nemes lelkű ajánldékában.“

(Kolozsvár)

—pr—

¹ Erdélyi Híradó 1846. évf. 202. sz.

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

Adalékok a Régi Magyar Könyvtárhoz.

— Tizenötödik közlemény. —

260.

Heidelberg. 1620.

Péli S. Stephanus. XIV. DE PECCATO ORIGINALI, | ET IN SPIRITUM S. | *Respondente* | STEPHANO S. PELI Ungaro. | 12. *Aprill.* 1617. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium VIII. 14. Z₆^b—Z₇^b: 364—366. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

261.

Heidelberg. 1620.

Pitter Michael, Tölcséki. VI. DE PERSONA ET OFFICIO | CHRISTI MEDIATORIS. | *Respondente & Authore.* MICHAELE PITTER TÖLCSÉKI | Ungaro. | 12. *Decembr.* 1612. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium I. 6. B₄^a—B₆^b: 23—28. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

262.

Heidelberg. 1620.

Pitter Michael, Tölcséki. VI. DE PROVIDENTIA DEI. | *Respondente & Authore.* | MICHAELE PITTER TÖLCZE | KI Ungaro. | 28. *Majj* 1613. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium II. 6. F₈^b—G₁^b: 96—98. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

263.

Heidelberg. 1620.

Pitter Michael, Tölcséki. IX. DE MEDIATORE CHRISTO. | *Thesēs controversæ cum Pagineis, Iudæis, Samo-* | *fatēnianis, Sophistis.* | *Respondente & Authore.* | MICHAELE PITTER TÖLCEZESI Ungaro. | 3. *Januar.* 1614.

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium III. 9. K₄^a—K₄^b: 151—152. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

264.

Heidelberg. 1620.

Ponicaenus Georgius Josephus. V. DE PROVIDENTIA DIVINA. | *Respondente & Authore.* | GEORGIO JOSEPHO PONICAENO | Ungaro. | 5. *Decembr.* 1612. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium I. 5. B₁^b—B₄^a: 18—23. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

265.

Heidelberg. 1620.

Ponicaenus Georgius Josephus. XIII. DE EXTERNO SEU MINI- | STERIALI ECCLESIAE MILI- | tantis regimine. | *Respondente & Authore* | GEORGIO JOSEPHO PONICOENO | Ungaro. | 7. *Augusti* 1613. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium II. 13. H₅^a—H₇^a: 121—125. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

266.

Heidelberg. 1620.

Ponicaenus Georgius Josephus. XIII. DE CONVERSIONE SEU | REGENE-RATIONE HOMINIS. | *Respondente & Authore* | GEORGIO JOSEPHO PONICOENO | Ungaro. | 29. *Januar.* 1614. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium III. 13. K₇^a—K₈^a: 157—159. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

267.

Heidelberg. 1620.

Prágai Andreas. III. DE PROVIDENTIA DEI | ET CAUSA PECCATI. | *Respondente* | ANDREA PRAGAI Ungaro. | 9. *Novemb.* 1616. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium VIII. 3. Y₃^b—Y₄^b: 342—344. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

268.

Heidelberg. 1620.

Putnoki Georgius, Tályai. XIII. DE PECCATO ET CAUSA PECCATI IN GENERE, ET | de primo peccato. | *Respondente* | JOHANNE PUTNOKI | Ungaro. | 29. *Martij* 1617. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium VIII. 13. Z₅^b—Z₆^a: 362—363 l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

269.

Heidelberg. 1620.

Rác Thomas, Miklósvári. X. DE JUSTIFICATIONE | PECCATORIS APUD DEUM. | *Respondente & Authore.* | THOMA RACZ MIKLOSVARI | Ungaro Tranfylvano. | 17. *Julij* 1613. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium II. 10. G₇^b—H₁^a: 110—113. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

270.

Heidelberg. 1620.

Rác Thomas, Miklósvári. VII. DE GRATIA ET LIBERO | ARBITRIO. | *Respondente & Authore.* | THOMA RACZ MIKLOSVARI | Tranfylvano. | 7. *Decemb.* 1613. |

[Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium III. 7. K₂^b—K₃^a: 148—149. l.

Magyar Nemzeti Múzeum.

271.

Heidelberg. 1620.

Rác Thomas, Miklósvári. IX. DE CHRISTO MEDIATORE. | *Respondente* | THOMA RATZ MIKLÓSVÁRI | Transylv. Ungaro. | 27. Aug. 1614. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium IV. 9. M₂^a—M₂^b: 179—180. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

272.

Heidelberg. 1620.

Sághi Michael. XV. DE ECCLESIA EIUSQUE | NOTIS. | *Respondente* | MICHAELE BARTHOLOMAEI SA- | ghi Ungaro. | 26. Febr. 1615. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium V. 15. N₈^a—N₈^b: 207—208. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

273.

Heidelberg. 1620.

Sághi Michael. V. DE PECCATO, EIUSQUE | CAUSA. | *Respondente* | MICHAELE B. SAGHI UNGARO. | 24. Junij. 1615. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium VI. 5. P₁^a—P₂^b: 225—228. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

274.

Heidelberg. 1620.

Samarjai Johannes. IV. DE VANITATIBUS BEL- | LARMINI CIRCA TRADITIONES | Ecclesiasticas LIBRO IV. de Verbo | Dei scripto affertis. | *Respondente* | JOHANNE SAMARAEU Ungaro. | 21. Oct. 1609. | [Heidelbergae. Impensis Jonae Rosae. Typis Joh. Georgii Geyderi. 1620.] 8°

Lásd: **Pareus David**: Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium IX. 4. Cc₇^a—Dd₃^a: 413—421. 1.

Magyar Nemzeti Múzeum.

275.

Heidelberg. 1620.

Samarjai Johannes. XXVI.¹) DE VANITATIBUS BEL- | LARMINI
CIRCA CONTROVERSIAM | de Sacramenti Eucharistiæ substantia, ri- | tu,
effectu, integritate & venera- | tione. LIBRO IV. de | Euchar. | *Respondente* |
JOHANNE SAMARAEO Ungaro. | 24. *Mart.* 1610. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
IX. 25. Kk₄^b—Kk₇^a: 520—525. I.

Magyar Nemzeti Múzeum.

¹ Téves, XXV. helyett.

276.

Heidelberg. 1620.

Sánta Benedictus, Károlyi. IV. DE LIBERO ARBITRIO. | *Ref-*
pondente & Authore | BENEDICTO SANTA CAROLI | Ungaro. | 28. *Novemb.* 1612.

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
I. 4. A₇^a—B₁^a: 13—17. I.

Magyar Nemzeti Múzeum.

277.

Heidelberg. 1620.

Sánta Benedictus, Károlyi. IX. DE LIBERO HOMINIS | ARBIT-
RIO. | *Respondente & Authore.* | BENEDICTO SANTA UNGARO. | 10. *Iulii* 1613. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
II. 9. G₅^b—G₇^a: 106—109. I.

Magyar Nemzeti Múzeum.

278.

Heidelberg. 1620.

Sánta Benedictus, Károlyi. II. DE PERSPICUITATE ET | PER-
FECTIONE S. SCRIPTURÆ. | *Respondente & Authore* | BENEDICTO
SANTA CAROLI | Ungaro. | 13. *Novembr.* 1613. |

[Heidelbergae. Impensis Jonæ Rosæ. Typis Joh. Georgii Geyderi.
1620.] 8°

Lásd: **Pareus David:** Collegiorum theologicorum. Pars altera. Collegium
III. 2. I₇^b—I₈^a: 142—143. I.

Magyar Nemzeti Múzeum.

Köblös Zoltán

II. IRODALOM

II. Rákóczi Ferencz. Irta: Dr. Márki Sándor. III. kötet. (1709—1735.) Budapest. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. 1910. Nagy 8-réttü 736 lap.

A múlt követel. Nem elégszik meg azzal, hogy kövei borítják az utat, melyen haladnak; hogy kövér iszapja folyik az idő csatornáiban és egykori küzdelmei finom fonatokban meghuzódnak lelkünk örökségei között. Kívánja, hogy hívjuk, foglalkozunk vele. Szívesen megjelenik halvány, átszellemült, megtisztálkodott kisérteteivel, kik minden szabódás és reális követelmény nélkül társaságunkba szegődnek. De bennünk is él egy ösztönszerű kíváncsiság, hogy kövessük, figyeljük, állapítsuk meg, miként is voltak jelen már őseink életében, miként élték ők át részben mai kötelességeinket és vágyainkat. A történelem végső elemzésben az, a mi ma idegen levelek feltörése, érdekes arcok lezárt titkainak fürkészése, meghitt suttogások kihallgatása — ez ősi ösztönnel tudományos testvére, mely egyre jár-kél szobánk csöndességében és megejt, hogy találkozzunk régi emberekkel, vizsgáljuk meg titkos vonásaikat és olvassunk le ajkukról ősi beszédeket. Segítségünkre siet csomó értelmes és rendező tehetség; áttörik a könyvek, okmányok, butorok özönét és utat fűrnak régi tüzekhez, érzések és gondolatok fészékéhez.

Rengeteg inventáriumból, zavaros emlékek és meleg ereklyék folyondáraiból kibontakozott finom, enyhe körvonalakban immár egészen a jó és szorgalmas Rákóczi Ferencz. Márki Sándor rendező és gyöngéd keze egy újabb, harmadik kötet hosszú útján át hozzánk kalauzolta. Csak ajtót kell nyitnunk, székünkbe ülni, megszokni kissé régies szokásait, sárga zománczát, türelmesen hallgatnunk a más világnézet emberét és akkor beszélgethetünk bizalmasan, heteken át a nemes fejedelemmel. Körötte megelevenedik a levegő. Siető ködképeken játszódik le újra, minden irtózat nélkül a hosszú forradalom egyszer magasztos, másszor alacsony, de mindenkor fatalis élete; előttünk kigyóznak idegen országok hideg útjai, halk, panasztalan, szárnalmas menetelés nyomaival az összeomlás alkonyati kódébe. Mennyi megcsendesedett szenzáció piroslik a vaskos könyv 700 oldalának fekete barázdáiban! Mennyi elhasználatlan életerő borzong még most is a történetíró tárgyilagos, olykor száraz meséjében; mily pompás darabok hevernek itt művészek számára, élesen megszabva az itt-ott cikornyás stílus érdekes, sajátos hangszíne által. Lehetetlen nyugodtan elmélkedni, annyi modern kérdés, annyi különös benyomás tolong az ember agyára.

Az első szavak, miket alaposbeszédű könyvünk elejt, Rákócziról, a diplomatáról szólnak és újból bebizonyítják, hogy a fejedelem igazi tehetsége, szorgalmának legkedvesebb területe, szenvedélyei között a legteljesebb szenvedély a külpolitikai játék volt. Most is 1709-ben, a hadi operációk nagy pangása idején szüntelenül szövi fonalait: a leveleket, jegyzékeket egyre ontja Munkácsról, a svéd-orosz-lengyel kérdés kuliszái közé. Olvasva e szakadatlan sorozatot, mintha egy mai külügyminiszter kabinetjében ülnénk, (de ama utálat nélkül, melyet e hazug búvóhelyek iránt érzünk) és élvezettel figyelnénk a folytonos rendelkezésekre, hogy a hágai követekhez, porosz királyhoz, császári miniszterhez, orosz czárhoz az iratok sietve elküldessenek. Mennyi vesződség lenne ma is velük, a boszorkányos gyorsaság és a műszaki könnyebbségek korában. Közbe-közbe mintha halanók a segédszemélyzet suttogását a szép és okos Szieniavszka hercegnő látogatásáról, a fényes ünnepegekről; arról, milyenek lehettek az édes perczek, mikor a pompás pár szomjával egyedül maradt a magányban; és micsoda részletek voltak különösen érdekesek a nemes ifjak zászlószentelésekor? De változik a szintér. Hirtelen feltárul az alacsony pozsonyi országgyűlés, mely Rákóczit és Bercsényit hangos lármával a haza ellenségének és felségsértőnek nyilvánítja, a forradalmak, polgárháborúk, társadalmi haladó küzdelmek történetében nem utolsó esetként. Ismét új jelenet következik: Heister sikere, a Dunántúlnak elfoglalása, tarkítva a rémuralom képeivel és asszonyok megkorbácsoltatásának idegverő borzalmával.

A kényszerűség hosszúra teríti ki a fejedelem mulatását az északi végeken. A mi kitégült, összezsugorodni készül; a facies Hippokratika vonásai kezdenek kiütni a forradalom ábrázatán. A malplaquettei katasztrófa után már csak a poltavai hős, Péter czár hajlandóságából lehet reményt meríteni. De hiába fáradozik Rákócziné az orosz óriás környezetében; a megszorodott magyar lélek aranyos pókhálója szétfoszlik: a lengyel királyságra való jelölésnek is vége szakad és Magyarország számára csak a közbenjárásnak sovány ígérete jut. Az álmok azonban később sem kerülnek semmibe s mint a tengeri nyúl, szaporítanak bőségesen — csalódásokat. Rákóczi az egyik diplomáciai terv omladékain hamarosan már újat épít fel, most szövetekezést Ágost lengyel királylyal. Sőt a fejedelem és Károlyi tanácskozásában már megfogannak a későbbi, csakugyan beállott fejlemények csirái: Rákóczi vagy Bercsényi kimenetele Lengyelországba. Ily nagy szorongások izgalmas perczekben néha betegesen elváltozik az idegerő, látónoki fokra kap; Rákóczi már ezidőben gondol a török hatalomra, mint végső menedékre, máris foglalkozik a Habsburg-ház nőgának örökösödési lehetőségével, a porosz király eszére adja a német császárság gondolatát és egyenesen megjósolja, hogy Ágost fia elveszi József császár eányát. A bágyadt, sárga esztendő végére a derék Bottyán halála, Ocskay tragédiája és a gyilkoló pestis illeszti a szomorú pontot.

Lehangolón kezdődik az új esztendő is, a vas kényszerűség újabb csapásaival. A hollandi követ manifesztálja, hogy közbenjárása a bécsi udvarnál ezennel megszűnik. Január 22-én lezajlik a romhány-vadkert-i csata, melyből mindkét fél a győzelem tudatával távozik. Majd a löcsei fehér aszszony árnya suhan tova Rákóczi szakadatlan és aprólékos diplomáciai orsói között. Még az agoniában is erős mozdulatokat próbál a forradalom, igazolni vágyva a császári tábornok jóslatát: „Míg egy férfi és egy tehén lesz Magyarországon, a hadakozásnak vége nem szakad.“ A férfiak, igaz, harcra kötötték és harcra viselték is szablyájukat; de láthatatlan ellenség ütött soraikba, mely leövedzi a férfit és gyermekké teszi. Egy alapos, érdekes fejezet elmondja a pestis irgalmatlan összeesküvését; a rendőri, egészségügyi intézkedéseket, melylyel a forradalom államhatalma védekezni igyekszik. De hiába! Az alattomos árny, melyről 1700-ban, első gyilkosságai után Rákóczi azt írta: „Nem árt a magyarnak“, csakhamar „nagy halál“ lett, mely buzgó igyekezetében 410.000 embert nyomott örökös földi ágyába, míg nagy gyakorlatú és régebben dolgozó vetélytársa, a háború az egész felkelés alatt csak 85.000 emberből tudta szomorú kazlát felrakni.

Ember, éhség, rézpénz, döghalál és sáskaverete úton most már sebes léptekkel szaladt előre a bukás. Elesik Érsekújvár, utána Szolnok, meginog a mindig ingatag Erdély és elkezdődnek a hanyat-homlok menekülések. A nagy kezdeményező, a tüzes Bercsényi háttérbe szorúl, míg a providencialis, „hasznosító“ Károlyi felmagasodik. A hol, birtokán a fejedelem most megfordúl, öntudatlanul bucsúlátogatásait teszi. „Szegény magyarok“ sóhajt fel Palmes angol követ. Aztán könyörtelen gyorsan peregnék le az utolsó események: Pálffy János gróftól főparancsnokká nevezik ki, Károlyi megpuhítása elkezdődik, Rákóczi névtelen röpiratot ír arról, hogy a hadakozást mindkét oldalon levő magyaroknak a császár haláláig és az általános európai békéig kell huzniok. De hiába hangzik el az intelem, Eger, Bártfa, Eperjes meghódol, elkezdődnek a formális béketárgyalások, Rákóczi találkozik Vaján Pálffyval, majd Salánkon szenatori értekezletet tart, mely ragaszkodik az eddigi alkudozások során formulázott feltételekhez. Aztán a fejedelem kimegy az országból, itt hagyva a mindent és keresni a nincsent.

Kimerítően, egymásba tüzdelt, bő részletekkel beszél el kedves könyvünk a kiegyezési tárgyalásokat, de úgy hisszük nem elég rendezetten és világosan. Igaz, Rákóczi életét írja és csak mellékesen a forradalomét. De ha kívül is volt a fejedelem ez eseményeken, benne volt mindabban, a mi következett. Annál színesebb, drámaiabb sorok folynak akkor, midőn a szerző elbeszéli Károlyi látogatását a fejedelemnél Sztrijen és az alkudozó és megalkuvó iránt ébredő epés hangulatot; mikor megrajzolja a siető szatmári csonka országgyűlést, ezt az „oldalkonfoedarációt“, a béke megkötését és a fegyverletételt. „Reális és ideális politika“ címmel bölcs fejezetre találunk, mely sokáig megállítja szemünket és gondolatainkat. Ismé-

telten elolvassuk és meglegegedetten értjük meg belőle Károlyi és az emigránsok szembenéző álláspontját, azt a kiegyenlíthetetlen két végletet, mely a magyar történelem elektromosságának állandó feltétele. A kiegyezési politika mindig a bölcsesség, a függetlenségi vágy mindig az igazság kérdése lesz Magyarországon, míg egy nagy társadalmi átalakulás új, magasabb dimenzióba nem emeli életünket.

Egy éles, fájdalmas ütem és vége van Rákóczi igazi aktivitásának. Kezdődik a bujdosás merőben elméleti értékű, lírikus időszaka. Jól mondta az attikai savú francia: „Rákóczi olyan, mint a püspök, a ki molnárságot vállalt.” De helyesen tette Márki Sándor, hogy a molnárság idejét nagy apparátussal, új ösvényeken haladva tárta sóvár figyelmünk elé. Thaly érdemes, de kezdetleges ítéletű, szétejtő munkássága után ideje volt, hogy tömör, világos és szintetikus ábrázolásban lássuk a bujdosó és rezignáló embert. Tudtuk, hogy az erdős Kárpátoknál tünedezőben a fejedelem, közeledőben az ember. Kivántuk a hős után a mindennapost, de meglehetősen hiába vagy meleg könnyeken át megfestve kaptuk. Most már Rákóczi mint igazi ember érkezett meg hozzánk. A ködből ruganyos erővel lépett ki, nemes és „nemtelen” ösztöneivel egyaránt. Kinyílt szemmel kísérik most elhatározásait, títkait, mozdulatait. Látjuk, a mint minden értéket odadobott az értéktelen meggyőződésért. A lemondó nagyúr, a Péter czárba vetett reményeinek elfüstölődése után meglazította magában az életörömrre ütött bilincseket. Bár orgyilkosok lesnek reá, a gyönyör szomjusága emészti, kell is hogy a nagy fájdalom nagy kéjben fakadjon fel. Egy hűvös találkozás és izgalmas jelenet után visszamaradásra kényszeríti elájuló feleségét, a kit a közbeesett évek közömbösítettek számára; elszakad igaz szerelmétől, Szeniavszkától is. Aztán beleveti magát Péter czár udvarának barbár, forró, szakadatlan zajlásába és férfias szépségével mély benyomást gyakorol a czárnőre. A merre útja ezentúl vezet, Danczkában, az angol partokon, Franciaországban megremegnek a nők láttára és a 30-as esztendőben járó pompás dalia nem utasít minden tekintetet vissza. A magánélet többi örömei is sorra felkeresik, társaság, tudomány, vallás, sport betöltik a belsőjében támadt nagy szakadékot. De nem pihen el benne a legerősebb tehetség és akarat sem. Szakadatlan dolgozik, hogy az európai zavarokból, melyekbe fentartás nélkül minden tőkéjét beledobta, valamely utólagos hasznot facsarjon ki: legalább személyének belefoglalását a békébe és az erdélyi fejedelemség feltámasztását. Mialatt kísérete egyre-másra apadoz az utrechti kongresszus halálos dőfést ad az elbukott magyar kérdésnek. Rákóczi a legitimitás könyörtelenségében elszigetelődik. És csodálatos, minden epés kifakadás, vádoló szó nélkül behúzza maga után az ajtót. Felkerekedett Lengyelországból. Hogy a fenyegető kiadatást elkerülje, kihasználta a személye iránt mindjobban erősödő britt szimpatáákat: 1712 november 9-én Danczkában angol hajóra szállott és Hullnál az angol földet érintve 1713

januárius 13-án Dieppenél Franciaországban szállott ki. Mint regényes hős jött és lépett — saját kijelentése szerint — a francia színpadra élete 36. évében. Tegyük hozzá: valami exotikus újszerűséggel a romlott játékosok közé, mint mikor egy tiszta csepp hull be a sötétszínű, posványos vízbe.

Márki könyvét eddig is sokszor úgy olvastuk, mint érdekes, élénk ujságot. A francia bujdosás idejétől kezdve mint kitűnően megírt, színdús, érdekfeszítő regény szélesedik ki. Belémerülünk és idegesek leszünk, ha megzavarnak a mohó olvasásban. Élénk pasztellekben bontakozik ki a fejedelem elegáns, tunya udvari élete, melynek a német regényíró után ezt a címet lehetne adni: „A ki kettőt szeret.“ De hozzánk úszik az akkori világ is. Franciaország és eresztékei a nagy világhoz láthatókká válnak. A francia udvar és politika mindkét nemű alakjai egymásután felsorakoznak. Megjelenik a töpörödött, de erős lelkű XIV. Lajos, ki Rákóczi felkelésével nem tudott és nem akart komolyan számolni, de az uralkodói becsület törvényeit épp oly keményen követte, mint Rákóczi a kötelességtudó elhivatás és mindenkori alkalmazkodás, a főlényes megértés és a szigorú következetesség utasításait. Éppen elejtette Rákóczit, mint tényezőt a rastatti békében, de tenyerére vette, mint udvari előkelőséget. A felkelés, séta, lakomák, vadászat alkalmán figyelmes rokonszenvével tüntette ki. De mindenki. A ragyogó léhaság és kifinomodott erkölcstelenség közepette valami nevezhetetlen előkelőséggel, testi és szellemi kiválósággal, altruisztikus tisztasággal úszik, mint egy szokatlan sziget az áradatban, a „tatárarcú“ idegen, gróf Sárosi. Talán az egyetlen igaz férfi, ki őszinte szeretettel csügg súlyos csalatkozásai daczára a kiégett napkirályon és az egyetlen meleg szív, ki őszinte könnyeket sir Európa leghatalmasabb kiuzsorázójának és artisztikus kéjenczének kimúlta felett.

Mikor XIV. Lajos meghalt, Rákóczin már nagy változás söpört végig. Egyénisége másik oldalára fordult, a napfényből az árnyékba. Megadta élete szenvedélyes tizedének azt, a mi sorvasztó tüzének kijárt és lassan hozzálátott a korai öregedésnek. Belefáradt a parfümös udvaronczkodásba, vadászatokba, szerelmekbe; sokat forgatta elméjében bujdosótársai nyomorát, a hazulról érkező leverő híreket, az anyagi gondokat. Mind zárkózottabbá lett és az élet fűszereit mind jobban eltolta magától. Mély valláossága lassanként szelid és veszélytelen rajongásba tüzesedett át és a francia szemeknek szinte megérthetetlenül mind sűrűbben Grosboisba, a kamaldoli barátok remeteségébe feledkezett. Csak a magára vállalt nemzeti kötelesség, a baráti érzés és a vadászat kötötte még a világhoz.

A végzet azonban csakhamar kiragadja a bágyadt misztikumából. III. Károly és Velence szövetezése a török ellen személyére, nyugvó javaira, programszerű jelentőségére irányította megint a magas kapu figyelmét és a politikai érdek újból hozzányúlt egyéniségéhez. III. Achmed aranyos borítékú és pecsétü, ezüst tokba helyezett levele Törökországba szólította.

Rákóczi ment a kötelesség és hivatás e gyenge képe után, meglepve a francia közvéleményt küldetése szokatlan komoly, szinte beteges átérzéssel és önzetlenségének csipkeszerű finomságával. A regens orleansi herceg, egyéb barátai, mint De Maine hg, Toulouse gróf és szerelme, Conti hercegnő igyekeztek visszatartani, de hiába! A „filozofus“ ment. Saint Simon úgy találta, hogy „nagyon kicsiny, tehetségtelen és szellemtelen az az ember, ki valaha olyan nagy zajt csapott a világban, most pedig egy csausznak hitegetésére hallgatott.“ Rákóczi a Les chartreuxi karthauziak áldásával hajóra szállt 1717 szeptember 16-án és nekiindult a rodostói alkonyat kitarult szomorúsága és megörlő csápjai közé.

Tehát megérkeztünk: Törökország az utolsó állomás. Végtelenül érdekesen, színesen rajzolja Márki Sándor az exotikus czeremoniák és a saját-szerű világnézet szövevényei között vergődő Rákóczi küzködéseinek fárasztó és kínos képsorozatát. Most, majdnem 300 esztendő után is csodálatra gerjeszt a fejedelem méltóságos magatartása, briliáns ügyessége, szívós kitartása, melylyel a folytonosan hizlalt penzimizmusát legyőzve, de optimizmusát éken tartva óvatosan és komolyan a felszínen marad általános tisztelet közepette. A spanyol királynak hozzáküldött követsége is bizonyítja, mennyire magához lánczolja a legfrissebb gondolatokat. Igyekszik egy spanyol-magyar-török szövetség megkötésével, önálló hadsereggel Magyarország régi szabadságának és az erdélyi fejedelemségnek tendenciájával a velencei-osztrák-török hadjárat folyó béketárgyalásait felrobbantani. A nagyvezir változás és a békepárt felülkerekedése a portán csakhamar megsemmisíti az egész műveletet. Miután a szövetségesek a török határozott visszautasítására lemondottak Rákóczi és az emigránsok kiadatásáról, létrejött a pozserováci béke, mely a magyar bujdosók belebbezését is magába foglalta. Rákóczi megint beékelt teher és szemrehányás lett egy idegen birodalomban s ugyancsak nagy tömegű adathalmazon kell átvergődnünk, míg az internálás helye és időpontja végleg tisztázódik. A szerző megrajzolva a hazátlanok nyomorát, elvezet a majdnem egy évig tartó drinápolyi szállásra, aztán a bejükderei mizeriák közé és tudósít arról, hogy a négyes szövetség londoni szerződése miként zárta be Rákóczi előtt Franciaország kapuját, Lengyelország pedig hogy utasította ki a fejedelemasszonyt. Rákóczi csüggedten megy a jenikői állomásra, honnan mesterkeze még egyszer bele nyúl Törökország diplomáciai tárgyalásaiba; nagyobb részében ő eszközli az orosz-török békét és akadályozza meg a Velenczével való háborút. De a bécsi udvar sem marad veszteg, szívós munkája végül is eltávolítja Rákóczit a török főhatalom közeléből.

A nagy és érdekes karriér tehát nyugvóponttra tért. Miután rövid ideig hirtelen magas ívbe lendült, lassan, keservesen a vízszintes felé lapúlt. A történeti sors nem hamar dobta félre Rákóczit. Lassan, észrevétlen járta le ezt a gépezetét, mialatt elintézte a közreható elemeket benne, las-

san kibontotta az egyéni érdekességet belőle. Így lett Rákóczi epika anyagából meleg, megható lírikus anyag. Lejárt, de nem járta le magát. Érdeket keltve érdeket fokozott véges végig. A fejedelem 1720 április 16-án hajóra szállt és 24-én horgonyt vetett Rodostóban. Most aztán minden külső mellékletből kiöltözve áll előttünk az ember. Megérinthetjük ruháját, megfoghatjuk kezét, belenézhetünk magányába. Részesei leszünk egész napjának. Megfigyelhetjük eléggé artisztikus életének lassú átsimulását a rezignált nyugalom kezdetleges örömeibe. Halljuk, hogy 2000 — 1500 piaszter a „täin“-je. Olvassuk diplomáciai iratait, melyekből egy is memoranduma az orleansi herceghez „elegendő volna, hogy irodalomtörténetünk vele, mint politikai íróval foglalkozzék.“ Megcsodáljuk erős, súlyos, képes, bonczoló stílusát. Látjuk, mint sújtja le a hir, hogy régen elhagyott és megúnt hitvese Párisban foghuzás következtében meghalt. Bámulunk erős lelkén, midőn a környezetében kitört pestist nyugodtan tudomásul veszi és példája aggódó hiveit megkeményíti. Meghatottan követjük kezét, mikor gyönyörű levelét írja az öreg orleansi hercegnőhöz; mosolygunk kitérő humorán, a szakálláról írt képről: „napról-napra növekedik; ez az egyetlen jószága, a mi satnya testében bizik, de az is a föld felé terjed;“ vagy mikor ezt a keserű frázist leírja: „Francziaország kórháza azoknak a fejedelmeknek, kiket szerencsétlenné tett.“ És hiába, még a teljes leégés után sem hagyja nyugton a diplomata szomjúsága: a kaukázusi határokat az ő javaslatai alapján tűzik ki. Aztán látjuk, egyre látjuk lassú hervadását, kora öregségét, mikor a váratlan szelek már nyárban kezdik a fa dús lombzatát. Megiródik a politikai végrendelet, kidől Bercsényi Miklós, romlik a kicsi magánvagyon és fogynak az apanageok, vége van az utolsó nemes szenvedélynek, a lovaglásnak is. Nincs más hátra, mint a munka, faragás, ima. Itt a vég. Pillantásunk még egyszer végigsiklik Rákóczi művein, aztán jön a betegség, a halál, a kétszeri temetés, a hagyaték lebonyolítása. Rákóczi József vállalatának, a Rákóczi-ház kihaltának, a bujdosó telep elmúlásának napja után a könyv véget ér. A víziók eltűnnek, az érzések lehullnak rólunk. Mi visszatérünk hétköznapijainkba: de érezzük az élvezett mézek ízét és ilyenkor hidegebben elgondolkozunk még egyszer Rákóczi alakján. Kétségtelen, hogy a fejlődés vaskényszerűségének karjai közt senki tisztábban, nemesebben nem teljesítette az eszköz szerepét, mint ő. Márki könyve után is, mely nem hizeleg, nem ferdít, Rákóczi marad történetünk fehér hőse s ha volt valaha, úgy ő az egyetlen magyar szent. E hatalmas fogalomba símúlva gyümölcstelen pályája, forradalmának a taposó malomhoz hasonlító forgása előrejutás nélkül is nagy jelentőségre kap. Óriási forgó kerék volt, mely gépet nem hajtott, de világított, levegőt tisztított és a míg óriási lendületben volt, ellenséges kéz nem nyúlhatott feléje. Így szolgálta siker nélkül a magyar államiság fennmaradásának sikerét.

Meg kell köszönnünk Márki Sándor nehéz, érdemes, sok esztendő munkáját. A nagy embert, nagy kort, nagy anyagot türelmes gonddal fogta össze és méltó alkotással, nemcsak a rendezés, hanem kiegészítés és formálás művészi feladatát is megoldva felelt meg a M. Történelmi Társulat kitüntetett bizalmának. A három hatalmas kötet méltóságos emléke Rákóczi Ferencnek. Bizonyos, hogy nem mind egyforma értékű; az utolsót a legjobbnak, a középsőt a leggyengébbnek találtuk. De az áttekintés szintetikus munkája összhangba mossa e különbségeket: mindenütt a gondos, kimerítő alátámasztáson folyik magas és nemes tekinteteknek hódoló, művészi becsvágyú elbeszélése. Rákóczi és a kor él, lehel, úgy, a mint volt. Kelléténel nem több melegség piroslik körülte és bár az államférfiu tehetségei kisebbitett nagyságban, a kor kevésbé tetszetős alakban tünik elő, mint eddig, materialisztikusabb ítéletünk mellett egy cseppet se módosultak érzéseink. Ez Márki munkájának igazi tudományos jelentősége. Igaz történet indokolja most már igaz érzéseinket. Nem tagadjuk, szeretttük volna a mai természettudományos álláspontból többet is látni, Márki Sándor következetes történetirói felfogása azonban könnyen elhallgattat bennünket; mindenkit úgy kell néznünk, a mint van és volt, az élet és víz nem folyhat hirtelen előre és a hangyaszorgalom emberei lemondanak a nagy színváltozások kinjairól. Szerettünk volna több filozófiát és essayszerűt is, de ezt viszont a munka terjedelme és a megbízás zárta ki. Egyszóval az adott viszonyok között Márki Sándor a legjobbat nyújtotta. Nem más beszélt ő belőle, ő maga szólt, a hogy hosszú, munkás, nagyhatású irodalmi pályáján megszokta. Senki ezt az impozáns és sikerült munkát nálánál jobban meg nem csinálta volna. Az adatok felkeresésének lázas gondja, a kiadott rengeteg anyag között a könnyed eligazodás, a történelem távlatainak elég dús áttekintése, komoly tárgyilagosságra törekvés, ítélő erő és a szükséges alanyiség csillogása a művészi eredményekért sóvárgó stílus, szóval tudás és érzés bőségben halmozódtak fel benne. Őszintén kell örvidenünk, hogy Rákóczi igazi életrajza ő reá várt, hogy az árva feladatot magára vállalja és hogy ereje teljében, nemes lelkesültséggel és kitűnően vegezze, támogatva nobilis házigazdájának, a *Történelmi Életrajzok* megértő korrespondenciájától. Lám, most már Rákóczi minden célját elérte. Megvívta gyönyörű életét, visszatért diadalmasan nemzete földjébe és szívébe, megtalálta hűségés kronikását és ime megjött tudós történetirója is. Ez minden, a mit a haladás vaskényszerűsége jutalmul ad azoknak, a kik a sorokból kiemeltetnek a sorok élére. A betetőzés a történetiró munkája. Lehet, hogy Rákóczit a szociális világnézet, a történelmi materializmus világánál még egyszer megvizsgálja, de az eredmény akkor is a Márki eredménye lesz a XVIII. század leghaladóbb szelleméről: az egyéni érdek, mint közérdek. Végeztünk. Nyujtsuk át most már fentartás nélkül a történetirónak minden elismerésünket, bőkezűen és őszintén.

(Arad)

Dr. Krenner Miklós

Batthyáneum. Szerkeszti és kiadja Gyárfás Tihamér. Első kötet. Brassó, 1911. — 8-rétű 170 lap. Ára 2.20 K.

I.

Történetíróink már évtizedek óta sürgetik, hogy a magyar egyházmegyék és szerzetesrendek irassák meg történelmüket vagy legalább is kezdjék meg az arra vonatkozó hiteles adatok közzétételét. E sürgetésnek egyes egyházmegyék és rendtartományok eleget is tettek. Az erdélyi egyházmegye azonban — jóllehet a nem rég elhunyt *Veszely* Károly prépost-plébános már a múlt század második felében megette e téren az első lépést az „Erdélyi egyháztörténelmi adatok” s a „Gyulafehérvári Füzetek” kiadásával, — még mindig késett. Éppen azért jól eső örömmel értesültünk arról, hogy dr. *Gyárfás* Tihamér brassai tanár a Gyulafehérvárt székelő „Erdélyi róm. kath. irodalmi társulat” körében 1910 tavaszán egy erdélyi egyháztörténelmi folyóirat megindítását indítványozta. A társulat a lelkes tanár ez indítványát és a kérdéses folyóirat általa készített tervezetét nemcsak magáévá tette, hanem, mivel kiadására anyagi ereje elégtelen volt, őt is bízta meg a folyóirat szerkesztésével és kiadásával. Ám nem mulasztotta el a társulat a maga részéről egyben nagylelkűen azt is megígérni, hogy az ily módon indítványozóból szerkesztőkiadóvá lett Gyárfást e nagy anyagi áldozattal járó kiadásban legalább *erkölcsileg* támogatni fogja.

Gyárfás erre munkához látott, munkatársakat toborzott és 1911 május közepére megjelentette folyóiratát, melynek gróf Batthyány Ignác, e „fenkölt gondolkozású nagy püspök” iránti hódolatból *Batthyáneum* címet adott; habár az egyáltalán nem hivatalos közlönye a gyulafehérvári Batthyaneum nevű könyvtárnak!

Az új irodalmi vállalat ez első kötetét a szerkesztő tollából eredő rövid bevezetés után dr. *Szentiványi* Róbert theologiai tanárnak, a gyulafehérvári Batthyány-intézet legnagyobb kincseről, a *Codex aureus*ról írt s több fölvilágosító ábrával kísért tanulmánya nyitja meg. Történeti tárgyú, becses cikkeket e kötetbe dr. *Karácsonyi* János nagyvárad kanonok írt az erdélyi püspökség Erdélyen kívül eső fősperestségeiről és a fejeéregyházi ferenczrendű kolostor feléledéséről. Egyes apróbb történeti vonatkozású adatok egybegyűjtését pedig magának a szerkesztőkiadónak köszönjük. A kötet legnagyobb részét azonban ugyancsak a szerkesztőnek a gyulafehérvári egyházmegyei múzeumból, Veit Stoss Erdélyben, régi templomi ruhák-, sodronyzománzos kelyhek-, síremlékek-, falfestmények-, csikmegyei régi Máriaszobrok-, régi harangokról és harangöntőkről és székelyföldi régi szentségházakról írt kisebb-nagyobb tanulmányai, művészet-, irodalom-, egyháztörténeti adatai és irodalmi rovata teszik ki.

Mind e cikkek és apróságok a buzgó és lelkes szerkesztő-kiadónak a leirtak iránt érzett rajongó szeretetéről tanuskodnak. Ez annyival inkább megérdemli őszinte elismerésünket, mivel a szerkesztés fáradságos munkája s a nem anyagi érdekből eredő fölötte költséges kiadáson kívül legnagyobb részben a cikkek összeállításának terhe is kizárólag az ő vállaira nehezedett. Azt is elismerjük, hogy a cikkek lelkesen és ügyesen vannak megírva; de azért a bennük észlelt néhány apróbb tévedésre és fogyatkozásra épp a szerkesztő-kiadó iránti tiszteletből mutatunk reá kötelességszerűen.

A bevezetésben olvasható amaz állítás, hogy Veszely „Egyháztörténelmi Adatok“ cz. vállalata az első kötettel megszűnt (4. l.), téves, mert második kötete Gyulafehérvártt 1893-ban jelent meg. Téved abban is szerkesztő-kiadó, midőn a 87. lapon Goblin erdélyi püspök segéd-püspöke rajzban is bemutatott sírkövének tárgyalásánál ama nézetének ad kifejezést, hogy ez a segédpüspök vagy az 1376-ik évben Erdélyben mint „sede vacante vicarius“ szereplő „magister Johannes, archidiaconus de Küküllew“ vagy pedig „magister Ladislaus, archidiaconus de Ozd“ volt. Hisz az előbb említett nem más, mint tótsolymosi Apród János, a Küküllői János néven ismert történetíró. Igaz ugyan, hogy e kiváló férfiú a XIV. század végső éveiben bekövetkezett haláláig mint küküllői főesperes is szerepelt, de szorosán véve erdélyi működése csak az 1355—1383-ik évekre terjed. Ez utóbbi évben Erdélyből Esztergomba távozik és Demeter bibornok, esztergomi primás oldalán ismét elfoglalja azt a vikáriusi tiszteletet, melyet e főpap mint erdélyi püspök mellett már előbb is derekasan betöltött. Küküllői János Nagy Lajos király viselt dolgairól szóló művét — mint ismeretes — 1395 körül írta s így az 1386-ik évben elhunyt Goblin erdélyi püspököt legalább is tíz évvel élte túl. László mester, ozdi főesperesre pedig, mint Goblin erdélyi püspök segédpüspökére azért sem gondolhatunk, mivel nevével mint ozdi főesperessel Goblin püspök halála után még 1390-ben is találkozunk. Gyárfás különben is téved, midőn a *vicarius* és *suffraganeus* szavak fogalmát kiadványában ismételten összetéveszti. Így pl. midőn (141. l.) azt a merész állítást kockáztatja, hogy a XV. és XVI. századokban az argesi püspökök legtöbbször mint az erdélyi püspökök vikáriusai szerepeltek. *Vicarius* alatt ugyanis mindig *csak* a püspöki helynökök vagy általános ügyhallgatók, *suffraganeus* alatt pedig e korban *csakis* a túlságosan elfoglalt vagy betegeskedő főpásztorok helyett püspöki teendőket végző segédpüspökök, mai néven coadiutorok értendők. Éppen azért alig hisszük, hogy a szerkesztő-kiadó fel tudna nekünk mutatni olyan középkori oklevelet, melyben a *vicarius* és *suffraganeus* szavak, mint valamely egyházi férfiúnak címei együtt vagy fölváltva fordulnának elő.

Szerkesztő-kiadónak „A milkoviai püspökség“ címen közölt egyháztörténelmi adatai ellen is lenne megjegyzésünk és pedig az, hogy szerzőnek e látszólag nagy gonddal összeállított adatai nemcsak hogy semmi újat nem tartalmaznak, hanem még több közismert adatot is nélkülöznek. Így pl. azt, hogy 1512 október 31-ikén a szebeni és ugyanazon év november 20-ikán a brassai káptalan a milkoviai püspökségnek az esztergomi érsekségbe való kebelezése ellen erélyesen tiltakoztak.

Hibás az is, hogy (a 73. l. szerint) Báthory Endre (helyesen: Báthory András) vármiai püspök és *később* biboros lett volna, mivel tudvalevőleg épp megfordítva előbb (1584-ben) lett biboros s csak később (1589-ben) vármiai püspök.

Szerkesztő-kiadónak amaz állítását (146. l.) sem hagyhatom említés nélkül, hogy Ruedel János brassai plébánost, ki a bécsi egyetem anyakönyve szerint az 1453—1455-ik években volt egyetemi hallgató, *1534-ben*, tehát *79 év múlva* a magyar nemzet prokurátorává választották. Ezt elhinni is merő képtelenség lenne. De miként ezt Schrauf Károly idevonatkozó munkájában is olvashatni: Magister Johannes Ruedel, plebanus Coronensis, electus in procuratorem inclite nationis Ungarie in die Sanctorum Tiburcii et Valeriani martirum. Anno Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo III°. Vagyis Ruedel *1454 április 14-ikén* lett a bécsi egyetemen a magyar nemzet prokurátorává.

A szerkesztő-kiadó „Veit Stoss Erdélyben“ című komolyabb tanulmányra valló terjedelmes cikke inkább az Archaeologiai Értesítőbe illett volna, mint az *erdélyi* egyháztörténelmi folyóiratba. Hisz tíz lapra terjedő cikkének végső sorában úgyis kénytelen bevallani (64. l.), hogy „hiteles adatokkal eddig csak azt tudjuk bizonyítani, hogy Veit Stoss az 1522. év végén és az 1523. év elején Brassóban lakott, az ottani asztalos czéhnek tagja volt és Argesben (*Havasalföldön*) egy templom számára dolgozott.“

Sok kívánni valót hagynak hátra Gyárfás oklevélközlései.*

Hézagos lenne azonban ismertetésünk, ha nem emlékeznénk meg a kötetnek úgy magyar, mint latin szövegét árnyként követő és léptenyomon előforduló sajtóhibáiról is, melyeket pedig gondosabb utánjárás mellett a szerkesztő-kiadó könnyen elkerülhetett volna. Igaz ugyan, hogy egyes sajtóhibák, mint pl., midőn II. Ulászló magyar királynak 1512-ben *az esztergomi érsekben írt leveléről* olvasunk (141. lap), egy derűs pillanat elővarázsolására fölötte alkalmasak, de az ilyesmik tudományos folyóiratban mégis kerülendők lennének.

A *Batthyáneum* egyes cikkeit kísérő ábrákról sem feledkezhetünk meg. Ezekről az az észrevételünk, hogy eltekintve a 88. laphoz csatolt

* Erről külön bíráló cikket kaptunk és közlünk e számunkban.

melléklettől, a szövegképek közül az ú. n. *autotipiák* iszonyú rosszak és gyenge nyomásúak, minőkkel a jelenkori tökéletes technikai eljárás mellett ma már tudományos művekben nem volna szabad megjelenni. Azt sem érthetjük, hogy a *meztelen* Aphroditét és Szatírt ábrázoló bronzszobrok ábrái hogyan kerülhettek egy *egyház történeti* folyóiratba? Nagyon helyesen járt volna el a szerkesztő-kiadó, ha ezeket, ha mindjárt apulumi leletek fölüntetésére is szolgálnak — mint ide egyáltalában nem illőket — mellőzte volna, mivel az ily ábrák Máriaszobrok, szentségházak és ereklyetartók környezetében szokatlanul hatnak, főleg, ha a *szövegben rájuk a legkisebb célzás vagy utalás sem történik!* Minthogy a *Batthyáneum* nyíltan hangoztatott kizárólagos célja a szerkesztő-kiadó szerint: „adatokat gyűjteni az erdélyi egyházmegye történetéhez s annak emlékeit ismertetni“ (3. lap), azt sem vagyunk képesek fölfogni, hogy Adatok az erdélyi ötvösség történetéhez, Az erdélyi pénzverés történetéhez, Rozsnyai Dávid, Apafi fejedelem hirneves török deákja, Cserey Mihály, A papirgyártás történetéhez, A könyvnyomtatás történetéhez, Cserni Jován (a fekete ember), A csíki székely krónika stb. stb. cikkek és apróságok hogyan szerepelhetnek e kötetben? Hisz e cikkekben *ismételt* átolvasásuk után sem voltunk képesek egy szemernyi adatot fölfedezni, a mi csak bár távolról is az *erdélyi egyházmegye* történetével és emlékeivel összefüggésben vagy kapcsolatban lenne. De ha ily tág kört ölel is fel, nem értjük, mit keres (a 84. lapon) a *Pannoniából* való Krisztus-monogramm a kötetben, mikor Erdély soha sem tartozott Pannoniához, vagy a (37. és 171. lapokon közölt) másik két monogram, melyeket — a kiadó szerint — a *stájerországi* Peltauban találtak s még csak nem is a gyulafehérvári, hanem a *bécsi* császári múzeumban őriznek, a 84. lapon lévőt pedig a zágrábi múzeumban, miként hogy a 8—9. sz. őskeresztény műemlékek is Szegszárdról valók és rajzaik különben is rég megjelentek másutt! E tekintetben Gyárfás igazán többet adna, ha kevesebbet adna és nem ölelné fel Erdély *minden tekintetben* való ismertetését!

De nem folytatjuk észrevételeinket. Rossz néven vennők azonban, ha a szerkesztő-kiadó félreértene leplezetlen őszinteséggel papírra vetett sorainkat s ezek képesek lennének arra, hogy munkakedvénék szárnyát szegjék s őt a *Batthyáneum* további kiadásának abbahagyására bírják. Hisz megjegyzéseink kizárólag éppen azt célozzák, hogy a szerkesztő-kiadó — kit *művészettörténeti* cikkei révén már eddig is jól ismerünk — folytatólagos köteteiben olvasóinak oly *egyház történeti* folyóiratot nyújtson, melyet mint becses *forrásművet* haszonnal és élvezettel lapozgassanak még a késő utódok is.

Igazmondó

II.

A Brassóban megjelent *Batthyáneum* I. kötetében okleveleket és aktákat is közölt szétszórtan kiadója, dr. Gyárfás Tihamér. Ez helyes, mert hisz oklevél-szövegek a *legkiválóbb forrásai* a történetírásnak, de hozzátesszük: csak is akkor, ha azok *jók* s a *diplomatikai szabályok* követelményei szerint kiadva jelennek meg. Ezt Gyárfás közléseiről a legjobb akaratlanul sem mondhatjuk, a min nem csodálkozunk, mert ő eddigelé *műtörténetírással* foglalkozott és az oklevélkiadás szabályait és szívféle nehézségeit nyilvánvalóan nem ismeri s így e téren teljes járatlanságot árul el. Ekként közlései nemcsak tudománytalanok, de sokszor olvashatatlanok, érthetetlenek és valósággal hieroglifák. Nehogy túlzással vádoljassunk, ide iktatjuk (a 151. lapról) az *oklevélközlés elrettentő példájául* az oklevelek közül terjedelemre legkisebbet, Báthory István nádornak Brassó város tanácsához intézett 1520 június 8-iki nyolcz soros rendeletét, *dült* betűkkel figyelmeztetvén a helytelen közlésmódra:

Pr. et C. nobis sincere dilecti, Intelleximus quatr. vos quandam terram Relligiosorum fratrum Minorum ordinis Beati francisci in civitate vestra degen. in qua vct ipsi fratres iam certa edificia pparassent, ab eisdem alienare et vobis ipsis appriare velletis. Pro eo rogamus vos et nihilominus requirimus qtnus in ea Re pacienciam habeatis et eosdem tueri potius quam molestare debeatis. Secus non facturi. Ex Buda feria secta proxima post festum Sacratissimi Corporis Cristi. Anno Dni 1520.

Stephanus de Bathor
palatinus et Comes mp.

Ezt a szöveget helyesen így kellett volna közölni:

Prudentes et circumspecti nobis sincere dilecti, Intelleximus, qualiter vos quandam terram religiosorum fratrum minorum ordinis Beati Francisci, in civitate vestra degentium, in qua videlicet ipsi fratres iam certa aedificia praeparassent, ab eisdem alienare et vobis ipsis appropriare velletis. Pro eo rogamus vos et nihilominus requirimus, quatenus in ea re pacienciam habeatis et eosdem tueri potius, quam molestare debeatis. Secus non facturi.

Ex Buda, feria sexta proxima post festum Sacratissimi Corporis Christi. Anno Domini 1520.

Stephanus de Bathor, palatinus et comes mpr.

E kénytelenségből, de tanuságul közölt két szöveg áttekintése azonnal tájékoztatja még a járatlant is, miként kell egy régi oklevelet kezelni, illetve kiadni. Főszabálya ennek az, hogy *olvasható* és *azonnal érthető, tiszta* szöveget adjunk, a *rövidítések* (siglák) *feloldásával* és oly áttekinthető, csinos formában, hogy olvasója könnyen és fejtörés nélkül használhassa. Ez a fejtörés — az oklevél mai kívánságai szerint — a *kiadót* illeti, még a tekintetben is, hogy a szövegben idézett

vagy említett tárgyakat és személyeket néhány felvilágosító tárgyi adattal a szöveg alatti jegyzetekben megmagyarázza, az előforduló régi keltezéseket feloldja s hosszabb szövegeknél az áttekintést megkönnyítő bekezdéseket csináljon; a mi mind *nem* változtat az oklevelek *tartalmi* hűségén. *Mintaszerű oklevél-kiadás csakis ily munkával remélhető* és hisszük, hogy a *Batthyáneum* ezentúli köteteiben már ilyenekkel fogunk találkozni.

Egy kis igyekezettel, következetes szigorúsággal és folytonos tanúlással el lehet ezt érni. Hál' Istennek már néhány hazai mintaszerű oklevél-kiadásunk is van, melyeknek tanulmányozása haszonnal járhat a kezdő diplomatikusra nézve, a ki, ha megszokja ezeket a ma már *általánosan elfogadott és világszerte kötelező szabályokat*, egy kis gyakorlattal helyes, élvezhető szöveget fog nyújtani a tudománynak, melyet nem éktelenítenek el ilyenféle közlések: cum Dnis (*cum dominis*), Kglmetek (*Kegyelmetek*), Stephs (*Stephanus*), Splis., Clarisse. ac Doctisse. (*Spectabilis, Clarissime ac doctissime*), Vras (*Vestras*), Chto (*Christo*), conuentus tam Bistricien. qu. Coloswarien. (*conuentus tam Bistriciensis, quam Coloswariensis helyett*), miként a *Batthyáneum* első kötetében — sok más egyéb hasonlóval együtt — találjuk. Vigyázni kell természetesen arra is, hogy a mi az eredeti szövegben kicsivel van írva, de *helyesen nagy betűvel írandó*, úgy közöltessék és megfordítva, a mellék- és közbevetett mondatok pedig *a helyes értelem szerint* választandók el, *nem úgy*, miként az eredetiben előfordulnak. Egyszóval *jó és hű, megfésült szöveget kell* nyújtanunk olvasóinknak, nem ú. n. palaeographiai átirást, a mit nyomdai jelekkel amúgy sem tudunk teljesen híven visszaadni, de nem is szükséges, mert olvasása fárasztó és ha már a kiadó az olvasás és kibetűzés fáradságán átesett, kötelessége megkímélni tőle olvasóját, miután a *betűhív* közlési módot a tudomány már rég elvetette!

Krónikás

Gálos Rezső: Lukáts István költeményei. Eletrajzi vázlattal. Temesvár, 1911. Nagy 8-rétű 58 lap.

Elfeledett vagy egyáltalában nem ismert irodalmi alkotások fölkutatása, közlése, ismertetése a magyar irodalomtörténet tudományának tisztes feladata. A napfényre hozás célja nem esztétikai élvezetet akar nyújtani, hanem elsősorban adalékul szolgál irodalmunk fejlődésének, az irodalmi élet és közszellem kapcsolódásainak történeti megállapításához. Szilády Áron szerint már maga az ismeretlenség elégséges indok arra, hogy régi íróinkat vizsgálat tárgyává tegyük. Régebbi irodalmunk ugyanis a látszólagos elevenség ellenére is a benső fejlődés folyamatának megállapításához meglehetősen gyér adatokat nyújt. Ezért is örvendeniünk kell, hogy Gálos Lukáts költeményei közlésével s a hozzá csatolt életrajzi vázlattal a XIX. század első fele betöltetlen hézagainak pótlásához hozzájárult és éppen erdélyi író alkotásait hozta napfényre.

Lukáts István (1796—1841.) székely származású költő s a bodosi ref. egyházközség papja volt. Tanulmányait Udvarhelyt és Patakon végezte

s mint költeményei mutatják, alaposan ismerte a görög-római életet, a világtörténetet s kivált Erdély múltját. Költeményei, melyeket Gálos kézíratos másolat után közöl, három könyvbe vannak beosztva. *Tárgyuk szerint*: elvont versezetek a szomorúfűzfához, a patakhoz, a hírhez, az ártatlanságról, a szerelemről; másrészt (Búcsuzás a Hargita aljától, a sz.-udvarhelyi várhoz, a Pisztrangosi kútfőnél, Szt. Anna tavánál stb.) a körhíék természeti és történeti vonatkozásainak a maga lelkén átszűrődő megvilágításai. E két nagyobb típus mellett még másokkal is találkozunk pl. bordalokkal, a melyek Anakreon-Csokonaira emlékeztetnek. (Farsangi ivódal stb.) *Forma szerint* antik verselésűek vagy a XIX. sz. elején divatos nyugati formájúak. Hangjuk, a rajtuk elömlő izlés — helyesen jegyzi meg Gálos — Csokonaira, Himiyre és Berzsenyi tanulmányozására vallanak. Itt-ott egy-egy népies hang is megcsendül. Viszont az elvont érzelmességek Kőlcseyre és Bajzára támaszkodnak. A Lukáts *egyéniisége* reflektáló egyéniség. A természet, a környezet, a székely föld szeretete párosul benne bizonyos bölcséleti szemlélődéssel. Kifejezéseiben megtaláljuk a XIX. sz. első felének csiszoltságát, de a vidéken elszigetelten élő egyéniség természetességét, néhol darabosságát is.

A Lukáts egyéniségének és költészetének részletes elemzése s az általános irodalmi fejlődés keretébe való beillesztése várja még a Gálos munkás kezét. Most csak a közlést jegyeztük föl igaz örömmel s azzal a megjegyzéssel, hogy nézetünk szerint nem nagyon régi és másolatos kézírattól közölt költői műveknél a kiadás helyesebb, ha az eredeti írásmód helyett a mai írásmódot használjuk. Így ugyanis a sok és goromba másolási tévedés nagyon nehézkessé teszi a művek olvasását. Ezt bátran el lehet kerülni, mert hisz a szóban forgó művek nem nyelvészeti fontosságúak.

(Szászváros)

Dr. Kristóf György

Felhívás gróf Kemény József levelei ügyében.

Ismeretes, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményeinek alapját néhai gróf *Kemény József* vetette meg azzal, hogy gazdag könyvtárát és oklevélgyűjteményét már 1842-ben felajánlotta a felállítandó és általa indítványozott Erdélyi Múzeumnak. Ez a gyűjtemény a gróf 1855 szeptember 12-én történt halála után be is jutott az Erdélyi Múzeum könyvtárába, melynek ma is egyik legbecsesebb része. A könyvtár szakszerűen rendezte és gondosan őrzi minden darabját, de Kemény József iránti kegyeletét azzal is ki akarja fejezni, hogy az országban szétszórta lappangó leveleit összegyűjti és Kemény meglévő *irodalmi levelezésébe* iktatja. Ezért tisztelettel kérünk mindenkit, a kinek birtokában Kemény Józsefnek valami *levele* volna, sziveskedjék azokat az *Erdélyi Múzeum szerkesztőségé* címére beküldeni. A beküldött leveleket lemásolásuk után *egy hét alatt* köszönettel visszaszolgáltatjuk.

MUTATÓ

az *Erdélyi Múzeum* XXVIII. kötetéhez. (Új folyam. VI. 1911.)

Készítette Köblös Zoltán.

Abaúj vm. --- --- --- --- ---	169	Alvinczi ref. pap --- --- --- --- ---	249
Abd-ul-Hamid I. --- --- --- --- ---	203	<i>Ámor</i> (kámea) --- --- --- --- ---	29
Abláz (határrész) --- --- --- --- ---	260	<i>Ámorfő</i> (kámea) --- --- --- --- ---	29
Abrudbányai bányamester, Vajda		Ancylus periodus --- --- --- --- ---	245
János --- --- --- --- ---	293	Ancona --- --- --- --- ---	26
Academia di Francia --- --- --- --- ---	2	András comes --- --- --- --- ---	225
Acheuli periodus --- --- --- --- ---	244, 245	Andrási József --- --- --- --- ---	9
Achmed III. --- --- --- --- ---	357	Andrássy Márton --- --- --- --- ---	139
Acireale --- --- --- --- ---	162	Antal, kolozsmonostori apát --- --- --- --- ---	231
Acsády Ignác --- --- --- --- ---	215	Anglia --- --- --- --- ---	196, 238
Aczél Anna --- --- --- --- ---	96	Angyal-Engels János --- --- --- --- ---	248
Adalbert I. Albert --- --- --- --- ---		Antal János --- --- --- --- ---	73
Adalékok a <i>Régi Magyar Könyv-</i>		Antalffi János kath. püspök --- --- --- --- ---	181
<i>tárhoz</i> 141—145, 172, 240—242,	348—352	Apafi Mihály I. 53—56, 167, 180—81,	192, 288
Ádámosi haltartó --- --- --- --- ---	309	--- Mihályné-Bornemissza Anna 56,	304, 305
Ágost lengyel király --- --- --- --- ---	354	--- Miklós --- --- --- --- ---	226
Agyagedények --- --- --- --- ---	246	Apahidai Darvas-tó --- --- --- --- ---	310
<i>Ajax</i> (kámea) --- --- --- --- ---	29	--- őskori telep --- --- --- --- ---	80
<i>Alapi Gyula</i> : Kultsár István --- --- --- --- ---	199	Apel --- --- --- --- ---	59
Albach Szaniszló relief képe --- --- --- --- ---	90	<i>Aphrodite</i> (bronzszobor) --- --- --- --- ---	364
Albert király --- --- --- --- ---	247	<i>Apollo</i> (szobor) --- --- --- --- ---	2, 100
--- lengyel herceg --- --- --- --- ---	327	Apponyi Albert gr. --- --- --- --- ---	214
--- (Adalbert), egeresi plébános --- --- --- --- ---	230	Apród János, tótsolymosi --- --- --- --- ---	362
Áldásy Antal --- --- --- --- ---	215	Apulumi leletek --- --- --- --- ---	364
Alexander Bernát --- --- --- --- ---	215	Arad --- --- --- --- ---	26, 345
Alexandria --- --- --- --- ---	163	--- vm. --- --- --- --- ---	169
Alexy Károly --- --- --- --- ---	22, 23	Aranka György, zágoni --- --- --- --- ---	73, 133
Alföld --- --- --- --- ---	128	Arany János --- --- --- --- ---	57, 269, 314, 315
Almás Mihály sírfelirata. 1688. --- --- --- --- ---	338	--- : Éjféli párbaj --- --- --- --- ---	279
--- Szabó Ilona (Mihály I.) sír-		--- : A rodostói temető --- --- --- --- ---	209
felirata. 1654. --- --- --- --- ---	332	--- : Tetemre hívás --- --- --- --- ---	279
--- várnagy, Székely László --- --- --- --- ---	229	--- : Toldi szerelme 186, 306	
Alsósztrégova --- --- --- --- ---	314	--- Nagy Péternek --- --- --- --- ---	61, 62
Alsóvereczke, Bereg vm. --- --- --- --- ---	201		

Aranyárak	---	---	---	330	Bánffy György gr.	---	---	276—78
Aranybulla	---	---	---	204, 205	— levéltár, Erd. N. Múz.	---	---	308, 309
Aranyosás, erdélyi	---	---	---	183	Bonovtze	---	---	255
Aranyosó-telep, zalatnai	---	---	---	183	Bányai Elemér	---	---	215
<i>Archiv für österr. Geschichte</i>	---	---	---	216	Barabás Miklós	---	---	60
<i>Archivum Rákócianum</i>	---	---	---	214	Bárány Boldizsár	---	---	270
Arges	---	---	---	363	— <i>Gerő</i> : Philosophiai essayk	---	---	195
Argesi püspökök	---	---	---	362	<i>Baranyi-Borbándi</i> : Pănea prun-	---	---	180, 181
Aron Péter, balázsfalvi g. kel. püspök	---	---	---	179	cilor.	---	---	133
<i>Arraignment (The) of Jacob and Karsagi</i> . London. 1662.	---	---	---	238	— -czimer	---	---	250
<i>Athenaeum</i>	---	---	---	64	— -udvarház Csórán	---	---	249, 250
Auner Istvánné Göcsoh Anna sírfelirata, 1659.	---	---	---	332	— Ábrahám	---	---	249
Ausztria	---	---	---	211	— gr. Bethlen Zsuzsánnának	---	---	254—259
Azili periodus	---	---	---	245	— — epitáfiuma	---	---	250, 251
Bach Sebestyén	---	---	---	84	— Ábrahámnak Bethlen Zsuzsanna	---	---	260
Bács, Kolozs vm.	---	---	---	228	— Ábrahámné-gr. Bethlen Zsuzsanna	---	---	250—54, 260—66
Bacsányi János	---	---	---	202, 206	— — : Doris pásztorne álma	---	---	263
Bácskay Miklós	---	---	---	238	— — szomorújelentése	---	---	261—62
Baczy Istvánné és leánya sírfelirata. 1634.	---	---	---	295	— Gábor	---	---	249, 254
Badacsony	---	---	---	105	— József	---	---	250
Badics Ferencz	---	---	---	215	— László	---	---	266
Bágyoni-tó	---	---	---	309	— Zsigmond	---	---	250
Bajza József	---	---	---	127, 128, 215	Bárdosi Judit	---	---	73
Baka Péter, szatmári	---	---	---	152	Bari	---	---	161
<i>Bakonyi Károly</i> : Rákóczi	---	---	---	219	Barkóczi Sándorné	---	---	53
Balassa Bálint	---	---	---	45	Barna Mihály	---	---	201, 207
— Ferencz (gyarmathi) garadnai Karácsondi Andrásnak	---	---	---	188, 189	Báróczy Sándor	---	---	258
— Menyhért	---	---	---	327	Barráné és Stein könyvkereskedése	---	---	61
Balassagyarmat	---	---	---	188	<i>Bartal Antal</i> : A magyarországi latinság szótára	---	---	306
Balatonfüred	---	---	---	104, 105	Bartalis Antal	---	---	223, 224, 226, 227
Balázsfalva	---	---	---	177, 179	Bartenstein János Kristóf	---	---	79
Balázsfalvi g. kel. püspök, Áron Péter	---	---	---	179	Bártfa	---	---	355
— nyomda	---	---	---	179, 181	Bartha János	---	---	269
Bálinth Gyula	---	---	---	248	Bartling Friedrich Gottlieb	---	---	59
Ballagi Aladár	---	---	---	181, 253	Bartók György	---	---	52, 132, 198
Baló László	---	---	---	135	Basel	---	---	76
Balog Egyedné	---	---	---	166	Báthory András, biboros és vármiai püspök	---	---	363
— János, tolnai	---	---	---	152	— Anna	---	---	167
Balogh Péter	---	---	---	203	— Gábor	---	---	328
Baltaformák	---	---	---	246	— István	---	---	305, 327
Bándi-tó	---	---	---	310	— — Brassó v. tanácsához	---	---	365
Bánffy Dénes	---	---	---	54, 56	— Zsigmond	---	---	328
— Dénesné-Bornemissza Kata	---	---	---	304—5	— Lajos gr.	---	---	248
— Farkas b.	---	---	---	184	<i>Batthyáneum</i>	---	---	361, 365

Batthyány Ignác gr. --- --- ---	361	Berni Bongarsius-gyűjtemény ---	78
— Lajos gr. --- --- ---	248	Bertuch Friedrich Justin --- ---	59
Baumannshöhle --- --- ---	58	Berzeviczy Gergely --- --- ---	203
Baumgarten János --- --- ---	58	Berzsenyi Dániel 33, 45, 119, 121—	
Bay Ilona, ludányi --- --- ---	215	122, 124—25, 128—29, 131—32,	
Bayer József --- --- ---	247	135, 272	
Beatrix --- --- ---	165, 248	— — mellszobra ---	96, 102, 104
Beck Ödön Fülöp --- --- ---	222	— — szobra --- ---	24—28, 30
Bécs 9, 21, 22, 31, 58, 78, 79, 154,		— — : Fohászokodás --- ---	131
159, 160, 169, 184, 186, 195, 203,		— — (kámea) --- ---	28, 29
206, 207, 210, 255, 257—59, 267,		— Miklós --- --- ---	28
275, 276, 345		Bessenyei György --- --- ---	195
Bécsi nyomda --- --- ---	63	— — : A filozófus --- --- ---	273
— öntöde --- --- ---	98	<i>Beszédes Kálmán</i> : Rodostói képek	221
— udvar --- --- ---	275, 276	Besztercze --- --- ---	171
<i>Becskeréki Mihály</i> : Ábéce ---	181	Bethlen, Szolnok-Doboka vm. 54,	153
Beethoven --- --- ---	84	— Ádám gr. --- --- ---	12
Bogreszi Bálint --- --- ---	285	— Borbála — Traun Ferenczné	15
— — -né, Vicei Márta ---	285	— Druzsziánna — Rhédey Fe-	
Beke Dániel (szentgyörgyi) unitá-		renczné --- --- ---	53, 54
rius püspök --- --- ---	304	— Gábor 56, 167, 209, 288, 328	
— Miklós (köpeczi) sírfelirata,		— Imre gr. --- --- ---	278
1635. --- --- ---	296	— Katagrófnő — széki gr. Teleki	
Békefi Remig --- --- ---	215	Józsefné --- --- ---	193
Békés vm. --- --- ---	248	— Miklós gr. --- --- ---	190
Békési Miklós sírfelirata, 1647. ---	303	— Vilma grófnő — Kállay Ben-	
Beksics Gusztáv --- --- ---	151	jaminné --- --- ---	68
Béla IV. --- --- ---	225, 228	— Zsuzsánna grófnő — Barcsay	
Belényes, Bihar vm. --- --- ---	337	Ábrahámné --- 250—54, 260—66	
Béldi Pál --- --- ---	56	— — Barcsay Ábrahámnak ---	260
Béldy Benedek --- --- ---	189	— — szomorú-jelentése 261—62	
Belényesi Gábor = Nagy Péter		— — -nak Barcsay Ábrahám 254—	
Beleznai --- --- ---	195	259	
Bem József --- --- ---	289	— — -nak gr. Teleki Sámuel	194
<i>Ben James Henry</i> : Pickering Ödön 71		Bethmann-múzeum --- --- ---	59
<i>Benczur Gyula</i> : Rákóczi elfoga-		Bezerédj Imre --- --- ---	202
tása --- --- ---	221	Biás István ifj. 74, 76, 80, 194,	215
Benedekfy --- --- ---	135	Bielshöhle --- --- ---	58
Benkner János, brassói bíró ---	183	Bihar vm. --- --- ---	177, 204
— Márkus --- --- ---	184	Bihari János --- --- ---	207
— armálisok --- --- ---	183	Bilak hegy --- --- ---	14
Benkő József --- --- ---	223	Biró Oswald --- --- ---	189
— Károly --- --- ---	307	Bismarck --- --- ---	85
Beöthy Zsolt --- --- ---	215	Bizáncz --- --- ---	171
Bercsényi-család --- --- ---	204	Bizanczi György munkácsi g. kath.	
— Miklós gr. 206, 208, 354, 355, 359		püspök --- --- ---	172, 177
Bereg vm. --- --- ---	168, 169, 248	— — : Moralis --- 172, 174, 179	
Berlin --- --- ---	58, 160	Bizantinus-szláv egyház --- ---	170
<i>Berlioz Hector</i> : La damnation		Bocatus János --- --- ---	152
de Faust --- --- ---	207	Bocskay István --- --- ---	209

Boczi Klára --- --- --- --- ---	168	Brassói ötvösczéh ezüst behívó- táblája --- --- --- --- ---	311
Bod Kata --- --- --- --- ---	193	— papírgyártás --- --- --- ---	183
— Péter --- --- --- --- ---	193	Braunschweig --- --- --- --- ---	58
Bodemann Ed. --- --- --- --- ---	149	Brenner Péter sírfelírata, 1661. ---	334
Bodnár Ferenczné --- --- --- --- ---	169	Brezbutz --- --- --- --- ---	168
Bodoki Tamás --- --- --- --- ---	304	British Museum --- --- --- --- ---	238
Bodola Károly fia --- --- --- --- ---	266	Bronzkor --- --- --- --- ---	243
Bodontorok --- --- --- --- ---	309	Broughton Astley Hall --- --- --- ---	187
Bogártelek, Kolozs vm. 224, 228, 229		<i>Bruck Miksa</i> : Rákóczi zborói száz hársa --- --- --- --- ---	221
Boglit (határrész) --- --- --- --- ---	260	Brukenenthal Mihály gr. --- --- --- ---	194
Bohus Jánosné — Szögyény Anna 26		— Sámuel br. --- --- --- --- ---	79, 184
Boka Károly --- --- --- --- ---	321	Brumnitz br. --- --- --- --- ---	148
Bokáni János --- --- --- --- ---	230	Brunswick Julia — Forrayné --- ---	27
— Tamás --- --- --- --- ---	230	— Teréz grófnő --- --- --- --- ---	29
<i>Bokor József</i> : Kurucz Feja Dávid 219		Brüsszel --- --- --- --- ---	160
— —: Kuruczifurfang --- --- --- ---	219	Buccellini gr. --- --- --- --- ---	211
Boldi Sebestyén, Károlyi --- --- --- ---	151	Buda ötvösbélyege --- --- --- --- ---	311
Bologna --- --- --- --- ---	27	Budai Erzsébet sírfelírata, 1687. ---	337
Boltha Miklós --- --- --- --- ---	189	— fürdők --- --- --- --- ---	159
Bolyai Farkas --- --- --- --- ---	269	— János --- --- --- --- ---	183
Boncelles --- --- --- --- ---	245	— prépost, Geréb László --- --- ---	136
Bonczhidai Kapus-tó --- --- --- --- ---	308	Budapest 7, 10, 12, 16, 27, 61—64, 66—72, 89, 106, 154, 159, 168, 189, 200, 269, 271, 275, 282, 345	
Bongarsius-gyűjtemény, Berni --- 78		Budapesti egyetemi könyvtár --- ---	247
Borbély Asztalos Péter fia sír- felírata, 1633. --- --- --- --- ---	295	— Nemzeti Színház 69, 98, 100, 199, 211, 269	
— Illyés --- --- --- --- ---	166	— Népszínház --- --- --- --- ---	219
Bornemisza Benedek --- --- --- --- ---	328	— országos kiállítás --- --- --- ---	161
— Péter --- --- --- --- ---	166	— <i>Szemle</i> --- 57, 63—66, 68—71	
Bornemissza Anna — Apafi Mi- hályné --- --- 56, 167, 304, 305		Buday Árpád --- --- --- --- ---	80
— Dávid --- --- --- --- ---	395	<i>Bukovna</i> . Gyulafejérvár, 1699: ---	175
— János --- --- --- --- ---	305	Bulyovszky Gyula --- --- --- --- ---	94
— Kata — Bánffy Dénesné 304, 305		Búzásbesenyői-tó --- --- --- --- ---	309
— László --- --- --- --- ---	305	Bürger Ágoston 43—45, 75, 128	
— — czímereslevele, 1583. --- --- ---	305	Caesar --- --- --- --- ---	84
— Pál --- --- --- --- ---	305	Calvin János --- --- --- --- ---	151
— Zsuzsa — Kemény Boldizsárné 305		Campigni periodus --- --- --- --- ---	245
Borpatak --- --- --- --- ---	326	Candia --- --- --- --- ---	55
Borsabánya --- --- --- --- ---	329	<i>Canisius—Buitul</i> : Katekizmus 179	
Borsód vm. --- --- --- --- ---	169	Canova Antal --- --- --- --- ---	2
Boszorkányperek --- --- --- --- ---	165	Caserta --- --- --- --- ---	161
Bottyán János --- --- --- --- ---	354	Casner Szabó Ambrus sírfelírata, 1661. --- --- --- --- ---	334
Böcklin Arnold --- --- --- --- ---	127	Castellamare di Stabia --- --- --- ---	161
Braband-Seei lelet --- --- --- --- ---	246	Catania --- --- --- --- ---	162, 163
Brassai Sámuel --- --- --- --- ---	57	Chelli periodus --- --- --- --- ---	245
— — Nagy Péternek --- --- 58, 60		Chylle Dénes --- --- --- --- ---	229
Brassó --- --- --- --- ---	363		
Brassói bíró, Benkner János --- ---	183		
— káptalan --- --- --- --- ---	363		
— nyomda --- --- --- --- ---	180, 183		

Chylle Gergely	229	<i>Czinkotai kántor</i>	74
— Miklós	229	Czirák Gyula	215
Cicero	84, 85	Czobor Alfréd	215
Cirillbetűk, Kolonics-féle	177, 179	Czuberka Alfréd	215
<i>Codex aureus</i>	361	Dali János, tolnai	152
Coldas Henrik sírfelírata, 1646.	301	Damkó József	222
Combei apátság	148	Danczka	356
Conti herczegnő	358	Dánia	245
Cossuma Albert	238	Daniel István b.	185
Craven lord	148	Dannecker Joh. Heinrich	59
Cromwell Oliver	146	Dante	247
Csák Máté	314	Dante-kodexek	247
Csanád	227, 298	Darholz Ferencz, fintai	152
Csanádi Ferencz	298	Darvas-tó	308, 310
— káptalan	227	Dávid Ferencz	152
— Pál unitárius püspök	288	Dayka Gábor	45, 46, 131
— — sírfelírata, 1636.	297	Deák Ferencz	105, 122
Császár Ferencz	93, 211, 247	Debreczen	151, 167—68, 211, 272
Csécsi János	152	— cenzura joga	202
Cseh György, gyulafejevári vár- nagy	238	Debreczeni Timár Kata, Istók és Anna (Pál gy.) sírfelírata, 1678.	336
Csengery Antal	67	De Camelis József munkácsi g. kath. püspök	172, 177
Csepreghy Kálmán	215	— —: Bukvar jazyka slaven- ska. V Tirnavje. 1698.	172, 174, 175, 179
Cserai Farkas	252, 263, 267, 275—77	— —: Katechesis. V Ternavje. 1698.	172
— Mihály	201, 206, 364	<i>Déchelette Joseph</i> : Manuel d' arc- héologie préhistorique	243
Csernátoni Gyula dr.	320	Decret Ferencz	207
Cserni Jován	364	Déleurópa	246
Csicsáky Imre.	248	Délolaszország	4
Csikmezei Máriaszobrok	361	Demeter, biboros és esztergomi primás	362
Csikszenttamási tó	309	— erdélyi püspök	229
Csobáncz	106	Derecskei Ambrus	152
Csokonai Vitéz Mihály	33, 43, 121— 123, 125, 127—131, 135, 272	Dés	56
— —: Dorottya	65	Descartes	146
Csomor Lajos	232	Dési Ágost	340
Csontos = Nagy Péter		Déva	138, 194, 250, 260
Csóra, Alsófehér vm.	249—52, 262, 266	Dévai Magna curia	194
Csórai ref. pap	266	Dezméri római-köri villa	80
— uradalom	254	<i>Dickens</i> : Karácsonéj	65, 66
Csurgó György	70—72	Dieppe	357
Csütak Vilmos	149, 150, 215	Dietrich Józsefné	160
Czebe, Hunyad vm.	194	Diódi kastély	188.
Czélkúti I. Züllich		<i>Disputatio Debreciniensis</i>	152
Cenzura	202	Ditrói Mór	315
Czerny Antal	139	Dobóczy Pál	306
Czimbalmos Istvánné-Füzesi Er- zsébet sírfelírata, 1631.	292		
Czinka Panna	207		

Doboly Anna, Mihály és Kata (Mihály gy.) sírfelírata, 1646. ---	301	Engel János Jakab ---	127, 128
Dobra, Hunyad vm. ---	194	Engels János I. Angyal ---	---
<i>Dolgozatok az Erdélyi Nemz. Múzeum Érem- és Régiség-tárából</i> ---	80	Eolitos kor ---	243, 244
Dombi Marczi ---	321	Eötvös József b. ---	109
Dömján Elek ---	215	--- Károly ---	214
Domonkosfalvi János ---	237	Eperjes ---	355
Dorottya Mária főhercegnő szobra	90	Erdély 26, 53—56, 133—34, 136—38, 147, 167, 172, 177, 188—89, 203, 249, 257—59, 269, 282—83, 298, 307, 309, 345, 355, 361, 363—64	
Döbrentei Antal ---	5	Erdélyi aranyosás ---	183
--- Gábor 4, 5, 11, 12, 14—17, 20, 23—30, 43, 89, 133, 249, 251—		--- egyháztörténelmi adatok 361—62	
54, 262, 269, 273		--- főkormányzók ---	184—186
<i>Drághy Éva esküje</i> ---	279	--- <i>Hiradó</i> ---	345, 346
Dresler János fia sírfelírata, 1659.	333	--- János ---	269, 273
Drezda ---	160	--- kanonok I. Megyericsei János, Roskoványi Márton ---	
Drinápoly ---	358	--- káptalan 136, 137, 227, 228, 238	
Du Cange ---	306	--- kath. püspök I. Demeter, Geréb László, Goblin, Kálmán-csehi Domonkos, Péter ---	
Du Maine herceg ---	358	--- kereskedelmi alap ---	26
<i>Dudits Andor: Az ónodi országgyűlés</i> ---	221	--- medencze ---	307
<i>Dumas: Ifj Fromont és id. Risler</i>	70	--- <i>Múzeum</i> (Döbrentei) ---	43, 249
Duna folyam ---	255, 256	--- <i>Múzeum</i> ---	80—82, 248, 306
Dunaiszky László ---	31, 101	--- -Egyesület 87, 111, 279, 343	
Dunántúl ---	354	--- Nemzeti Múzeum 73, 133, 308	
Éble Gábor ---	215	--- könyvtára ---	96
Edvi Illés Aladár I. Illés ---		--- Nyelvvelő Társaság ---	73
Edward, Károly Lajos pfalzi választófejedelem öcsce ---	147	--- ötvösség ---	364
Eger, Heves vm. 172, 175, 247,	355	--- Pál ---	274
Egeres, Kolozs vm. ---	223	--- pénzverés ---	364
--- vásártartási engedélye ---	231	--- ref. főkonzisztorium ---	184
Egeresi apátság ---	223	--- szobrász, Orbán Antal ---	184
--- plébános I. Albert, Gergely, István ---		--- udvari kancellária 26, 184, 185	
Egerváry Ödön ---	215	--- vajda I. Imre Máté ---	
Egresi apátság ---	225—227	Éremlelet, kisselyki ---	80
Egressy Gábor ---	269, 273	Erkel Ferenc ---	207
Egrestő, Kis-Küküllő vm. ---	227	Erődsí ásatás ---	150
<i>Egy olasz költőrnő</i> (szobor) ---	31	Érmelléki nemesek ---	204
<i>Egyetértés</i> ---	69, 161	Érsekújvár ---	355
Egyház-tava ---	308	Erteböllei lelet ---	246
Egyiptom ---	21	Erzsébet, I. Jakab leánya, Frigyes cseh király neje ---	146
Eisenstadt I. Kismarton ---		--- Frigyes cseh király leánya 146—48	
<i>Élet és Literatura</i> ---	47	--- Sarolta ---	147
Eligius püspök ---	311	Esterházy János gr. ---	224, 257
Ellerbecki lelet ---	246	--- Miklós herceg ---	258, 267
Endrődi Sándor ---	324	Esztergom ---	362
--- : Kurucz nóták ---	220, 322	Esztergomi egyházi főhatóság ---	223

Esztergomi érseki könyvtár	137, 237	<i>Fiatalság Barátja</i>	60
— érsek, Széchenyi György	207	Fiátfalvi haltartó	309
Etna	162	Fiedler József	212
Etruria pénzürendszere	80	Findeisen András	328
<i>Eulenspiegel</i>	75	Finelli Károly	2
Eyering	75	Fintaháza, Maros-Torda vm.	309
Ezüstárák	330	Fodor	139
Fábián Sándor, egeresi apát	224	— Miklós és Zsófi (Gergely gy.)	
Franciai Sándor	340	— sírfelírata, 1646.	301
Fáncsi Lajos	269	Fogaras	280, 282, 283
Farkas József	159	<i>Fontes Rerum Austriacarum</i>	212
— <i>Ödön</i> : Bujdosó csillagok	324	<i>Forgách Simon</i> : II. Rákóczi Fe-	
— —: Kuruczvilág	322, 324	rencz diskurzusai	210, 211
— —: Tetemrehívás	322	Forray Julia-gr. Nádasdy Lipótné	26
Farnasi Erzsébet-Grithi Lőrinczné		Forrayné-Brunszwik Julia	27
sírfelírata, 1633.	294	<i>Forster</i> : Dickens	63, 64
<i>Faustina</i> (kámea)	28	Földi János	44, 122, 123
Fáy András	57	<i>Földrajzi Közlemények</i>	307, 310
— — Nagy Péternek	61	Földvály László	152
— István gr.	321	Förstner Tivadar	343
Fazakas Anna (patai) sírfelírata, 1650.	331	<i>Fővárosi Lapok</i>	61
— Jakab, szakmári	285	Főző-tava	308
Fehér v. világi papság	170	Fraknói zománcozott serleg	311
Fehérhegyi csata	146	Francke	58
Fehértemplom, Temes vm.	257	Franciaország	356—358
Fehérváry Antal	295	Frangepán család	204
Feigl Péter	328	— Ferencz	55
Fej András	174	— Gergely, veszprémi püspök,	
Fejéregyházi kolostor	361	— kalocsai érsek	238
Fejes István	220	Frankenburg Adolf	15, 20
Fekete v. kolostori apátság	170	Frankfurt	58—60
— János gr.	203	Franklin-Társulat	65, 70
Feketebánya	326, 328, 329	Fráta tavai	309
Felsőbánya	327—329	Frátai patak	309
Felsőmagyarország	168, 256, 328	Frígyes cseh király	146
Felszeghy Dezső	220	— Vilmos, brandenburgi választó	
Fenesi várnagy, Gerendi Miklós	229	— fejedelem	147
— Szabó István sírfelírata	291	Frunzilla	194
Fényi kolostor	227	Furka, gazdatiszt	266
Ferdinánd I.	138, 281, 282	Futak	255
Ferdinánd V.	26	Fülöp, Frígyes cseh király fia	148
Ferencz I.	205, 258	Füredi Richárd	222
— Károly főherceg	94	Füzes-tó	308
Ferenczi Zoltán	200	Füzesi Erzsébet, Czibalmos Ist-	
Ferenczy István 3, 4, 10, 12, 22—24,	31, 100, 106	— vánné sírfelírata, 1631.	292
Fernezely	327	Gábris József	9
Fernezelyi kohó	328	Gagyhy Dénes	215
<i>Fessler Ignác</i> : Die Geschichte		Galambos Mihály nagyenyedi tanár	185
der Ungern	206, 207.	Galiczia	172, 345
		Galilei Galileo	2

Gálos Rezső	75, 152	Görögország	10
— —: Lukáts István költemé- nyei	366	<i>Görres-Társaság évkönyvei</i>	216
Garibaldi	153	Göttinga	58, 59
<i>Gaskellné</i> : Craford	70—72	Gravesend	238
Gatty doktor	328	Greguss Ágoston	99, 100, 119, 269
Gauss Carl Friedrich	59	— <i>Imre</i> : Rákóczi nóta	221
<i>Géczy István és Lampérth Géza</i> :		<i>Greville</i> : A francia politikai élet- ből	70
Rodostó	219	—: A jelenkori oroszok	70
Geiger Péter János	161	<i>Grimm-féle mesegyűjtemény</i>	74, 75
Gelze Zsigmond	327	Grithi Lőrinczné-Farnasi Erzsébet sírfelirata, 1633.	294
Genovéva	186, 187, 306	Grosbois	357
— <i>története</i> . Kassa, 1824.	187	Grünwald Béla I. Iványi	
Geréb László (vingárdi) budai prépost, erdélyi püspök, kalo- csai érsek	136, 137, 237	Gulyás Pál	200
Gerenday Antal	102	Gundy, baritonista	60
Gerendi Miklós, fenesi várnagy	229	Gunsterman	252
Gergely, egeresi plébános	232	Guttman Jakab	31
— Sámuel	56	— János	139
Gerliczy Ferencz br.	330	Gvadányi József	130, 202
Gernand, párisi kereskedő	155	Gyárfás Tihamér	184, 312, 361, 365
Gernyeszeg, Maros-Torda vm	190	Gyarmati Kata	167
Gerstorf Ferencz	330	Gyergyói havasok	163
Getse	255	Gyérő-tava	309
Geyderus Georgius heidelbergi könyvnyomtató	141—145, 240— 242, 348—352	Gyérőpatak	150
Géza II.	326	Gyilkos-tó	307
Gidófalva, Háromszék vm.	150	Gyöngyös pártja	193
Giessen	59	Gyöngyösi István	37, 38, 44, 130
<i>Giunone</i> (szobor)	20	— Klára és Margit (Gergely I.) sírfelirata, 1645.	300
— <i>Regina</i> (szobor)	18	Győr	345
Goblin, erdélyi püspök	362	György Lajos	187, 306
<i>Godfrey Elizabeth</i> : A Sister of Prince Rupert.	146	— Tibor	215
Goethe	36, 49, 84, 85, 127	<i>Gyulafehérvári codex</i>	306
Goldberg-féle művészeti ösztön- díj	185, 186	— <i>Füzetek</i>	361
Golo várnagy	186	Gyulafejérvár	8, 183, 184
<i>Gondolkodó Amor</i> (kámea)	29	Gyulafejérvári nyomda	179—181
Goró	260	— székesegyház	136
— Antal	267	— várnagy, Cseh György	238
— Lajos	267	Gyulai Margit	72
Göcsöh Anna-Auner Istvánné sír- felirata, 1659.	332	— Pál	38, 57, 269, 273
Gödri Ferencz	150	— — Nagy Péternek	63, 64, 66—72
Gönczvári bányák	328, 329	— —: Rákóczi	209
Görgei Artur	67	— —: A vén színész	65
Görgény patak	310	Gyulay gr. család	133
		— Ferencz gr.	194
		— — -né gr., Haller Karolina	194
		— Ignác gr.	256
		— Lajos gr. 1—3, 5, 11, 12, 14, 17, 28, 30, 92, 110	

Gyulay Sámuel gr. --- --- --- 256	<i>Herczeg Ferencz</i> : Ocskay briga-
Habsburg-ház 146, 203, 205, 206	déros --- --- --- 218
Hadik András gr. --- --- --- 255	Herfordi protestáns zárda --- --- 146
--- Antal gr. --- --- --- 267	Herman Ottó --- --- --- 245
<i>Hagar</i> (szobor) --- --- --- 2	Heves vm. --- --- --- 169
Hajdu vm. --- --- --- 221	Hevesi nemesek --- --- --- 204
Hajnóczy József --- --- --- 205	<i>Hiador</i> : Kossuth --- --- --- 209
Halasi csata --- --- --- 222	Hikisch Rezső --- --- --- 222
Halászó-szigony --- --- --- 245	<i>Himfy lant</i> (Kisfaludy Sándor
Halle --- --- --- 58	szobra) --- --- --- 24, 27, 31
Haller Gábor --- --- --- 309	Hincz Mátyás sírfelirata, 1625. --- 292
--- gr.: Barcsay Ábrahám	Hoernes Móricz --- --- --- 243, 244
emlékezete --- --- --- 249	Hoicsy Sándor --- --- --- 20, 24
--- Karolina, gróf Gyulay Fe-	Holdvilág, Nagy-Küküllő vm. --- 227
renczné --- --- --- 194	Holló Barnabás --- --- --- 222
Halmágyi István --- --- --- 77, 78	Homeros --- --- --- 196
Hann Sebestyén mesterjegye --- 311	Hompesch Károly b. --- --- --- 203
Hanva, Gömör vm. --- --- --- 62	<i>Honderú</i> --- --- --- 11
Haraszi Gyula --- --- --- 129	Hondol, Hunyad vm. --- --- --- 266
Harczói patak --- --- --- 310	<i>Honi gyász</i> (kámea) --- --- --- 28
Harmadkori ember --- --- --- 245	Honthorst, festő --- --- --- 148
<i>Három kegyű</i> (kámea) --- --- 29	Hóra-lázadás --- --- --- 194, 249
Háromszéki főkirálybíró, Nemes 204	Horatius --- --- --- 46, 47, 85, 124
Harpuna --- --- --- 245	Horn Ede --- --- --- 213
Harte Bret --- --- --- 64	--- Emil --- --- --- 216
--- : Kaliforniai beszélei --- 65	<i>Horneffer Ernst u. August</i> : Das
Hartung Miklós --- --- --- 329	klassische Ideal --- --- --- 83
Hátszeg --- --- --- 258	Horvát Péter --- --- --- 168
Hatvani I. Horváth Mihály --- ---	Horváth, Rákóczy Zsigmond titkára 148
Hauck Karl --- --- --- 148	--- Ádám --- --- --- 272
<i>Hébe</i> (kámea) --- --- --- 29	--- Istvánné --- --- --- 167
Hegedüs Péterné --- --- --- 165	--- Mihály --- --- --- 213
Hegyfalusi György --- --- --- 152	Hosszú Margit sírfelirata, 1643. 299
Heidelberg 141—145, 147, 240—242,	Hudson Bay Company --- --- 146
348—352	Hull --- --- --- 356
Heidelbergi könyvnyomtató I.	<i>Hunyadi</i> (kámea) --- --- --- 92
Geyderus Georgius	--- János szobra 20, 23, 24, 26, 28, 94
Heister Siegbert --- --- --- 321, 354	--- Mátyás 74, 106, 136, 237, 247—
<i>Hej, Rákóczi, Bercsényi</i> 202, 204	248, 327
Hell Miksa --- --- --- 79	--- szobra --- --- --- 22, 23
Hellebrant Árpád --- --- --- 152	Huszt --- --- --- 53, 54, 56
Hembsch Katalin és Borka (Ger-	Igazmondó --- --- --- 364
gely I.) sírfelirata, 1622. --- --- 291	Igyártó Mihály --- --- --- 285
Henriette Marie. (Frigyesh király	Iklandi-tó --- --- --- 309
I.) Rákóczy Zsigmondné 146—148	<i>Illés Aladár, edvi</i> : Rodostói képek 221
Henrik, kolozsmonostori apát --- 231	Illobai bánya --- --- --- 326
<i>Henszlmann Imre</i> : Rodostói ké-	Illyés Bálint --- --- --- 220
pek --- --- --- 221	Ilosvai Péter --- --- --- 186
Herberstein Feliczián --- --- --- 328	Ilosvay Aladár --- --- --- 159, 160
Herchenhaln --- --- --- 201	Imhof Henrik Miksa --- --- --- 2

Imre, erdélyi vajda --- --- --- 229	József I. --- --- --- 201
— Lajos --- --- --- 74	— II. --- --- --- 7, 202, 321
— Sándor --- --- --- 76, 80	— nádor --- --- --- 27, 206
Inaktelke, Kolozs vm. --- 225, 231	— szobra --- --- --- 22, 90
Incze Béla --- --- --- 133	— emlékegyesület --- --- --- 22
— Béni --- --- --- 87	<i>Junó</i> (kámea) --- --- --- 28
— Sámuelné --- --- --- 287	— (szobor) 3, 12, 16, 20, 22, 164
Irányi Dániel --- --- --- 159	Jurkovich Emil --- --- --- 215
Isákné --- --- --- 168	Kabos Mihályné (magyargyerő-
Ispán Ferencz --- --- --- 55	monostori), Vajda Erzsébet sír-
István comes --- --- --- 225	felírata. 1682. --- --- --- 337
— egeresi plébános --- --- --- 231	Kacsóh Pongrácz --- --- --- 219
— nádor --- --- --- 26	Kadic Ottokár --- --- --- 245
Iványi Béla --- --- --- 186	Kairó --- --- --- 4, 163, 164
— <i>Grünwald Béla</i> : Kurucz-	<i>Kaiser und Abt</i> --- --- --- 75
nóta --- --- --- 221	Kajlós Imre --- --- --- 215
Izabella --- --- --- 138, 183, 282	Káldy Gyula --- --- --- 220
<i>Izra</i> --- --- --- 279	Kállay Benjaminsz, gr. Bethlen
Jacob alias Jaques Isaac 238, 239	Vilma --- --- --- 68
<i>Jaj régi szép magyar nép</i> --- 201	Kálmán király --- --- --- 165
Jakab Elek --- --- --- 224—227, 333	Kálmáncsehi Domonkos, erdélyi
Jánk --- --- --- 159	püspök, kalocsai érsek 237, 238
Jankó János --- --- --- 161	Kalocsai érsek, I. Frangepán Ger-
Jankovich Gyula --- --- --- 222	gely, Geréb László, Kálmán-
Jankovits --- --- --- 256	csehi Domonkos, Széchenyi Pál
János Zsigmond --- --- --- 138, 328	Kalóz Domokos --- --- --- 231
Jánossy István --- --- --- 329	Kalubka Pál --- --- --- 135
Janus Pannonius --- --- --- 78	Kályán, Kolozs vm. --- --- --- 309
Jaques I. Jacob --- --- --- 296	Kályáni vám --- --- --- 309
— sírfelírata, 1643. --- --- --- 299	Kamaldoli barátok --- --- --- 357
<i>Jászay József</i> : Czinka Panna --- 221	Kanisai István sírfelírata, 1647. 303
Jegenye, Kolozs vm 228, 229, 231	Kant --- --- --- 196
Jegenyei Sz. Mihály temploma --- 230	Kanyaró Ferencz --- --- --- 151
Jenikő --- --- --- 358	Kapnikbánya --- --- --- 327, 328
Jenői pasa --- --- --- 54	<i>Kaposi József</i> : Dante Magyaror-
Jezsuita-nyomda, kolozsvári 172, 177,	szágon --- --- --- 247
179—182	Kapus-tó --- --- --- 308
— nagyszombati 177, 179, 180	Karácson Imre --- --- --- 215
Jókai Mór --- 4, 74, 75, 109, 220	Karácsondi Andrásnak Balassa
<i>Jókai Mór</i> : A lőcsei fehér asz-	Ferencz --- --- --- 188, 189
szony --- --- --- 218, 219	Karácsonyi János --- --- --- 361
— : Rákóczi fia --- --- --- 218	Kárfy Ödön --- --- --- 139
— : Szeretve mind a vér-	<i>Kármán József</i> : Fanni hagyomá-
padig --- --- --- 218	nyai --- --- --- 65
Jorga Miklós --- --- --- 216	— Pál --- --- --- 151
Jósika Istvánné --- --- --- 190	<i>Károli-émlékkönyv</i> --- --- --- 152
— <i>Miklós br.</i> : II. Rákóczi Fe-	Károly II. --- --- --- 168, 205, 357
rencz --- --- --- 217	— romániai király --- --- --- 221.
Joubert --- --- --- 216	— Ágost szász-weimari herceg 203
	— Lajos, pfalzi választófejedelem 147

Károlyi Boldi Sebestyén	151	Király Pál	169, 248
— Ferencz gr.	181, 182	<i>Kis Herkules</i> (kámea)	28
— István gr.	10	— István (István f.) sírfelirata	1586. 289
— Sándor gr.	202, 354—356	— Miklós, misztótfalusi	288, 294, 300, 303
— : Revelatio arcanorum Rákóczi	207	Kisfalud, Alsó-Fehér vm.	183, 310
— : önéletírása	214	Kisfaludy Károly	109, 272, 314
Karsagi Casimerus	238, 239	— Sándor	45, 46
Kassa	165, 222	— : mellszobra	104
Kassa ötvösbélyege	311	— : szobra	4, 24, 27, 104—107, 109, 110
— város levéltára	188, 189	— Társaság	70, 71
Kassai székesegyház	222	Kiskarádi Márton, borbándi	183
Kászonyi Márton	55	Kismarton, Sopron vm.	258, 267
Katalin-tója	308	Kiss Ernő	248
Katona István	202	— István, R.	215
— : Historia critica	206	— János	45, 125, 128, 129, 131, 135
— József szobra	4, 98—101	— Lajos	135
— : Bánk bán	269	— Lajos zilahi	235
Kauser-család	159	— : -nak Tökés János	235
— József	5, 156, 157, 161	— Lukács	328
Kazinczy Ferencz	36, 44, 45, 65, 125, 129, 131, 133—135, 249, 252—54, 265, 272, 275—78	Kisselyki érdemelet	80
Kecskemét	269, 271	Kökkenmődding	245
Keczer Menyhért	54	Klein Frigyes	155
Keglevich Jenke gr.	15	<i>Kleist Henrik</i> : Michael Kohlhaas	306
Kelemen Lajos	193, 275, 305, 310, 340	Klement Mihály	212
— pápa	186	Klezsó József	92
Kelta periodus	243	Kloska	194
Kemény Boldizsárné-Bornemissza Zsuzsa	305	Knechtel Ádám, egeresi apát	224
— József gr.	346, 367	Knollarothzi János Péter	152
— Lajos	189	Kohn Hillel	303, 340
— <i>Zsigmond</i> : Két boldog	67	Kolínovics Gábor	201, 206
Kendali Anna, II. Ulászló neje	238	Kollár Ádám Ferencz	70
Kendeffiné	259	Kolonics Lipót	177
Kenderessi-család	133	— -féle cirillbetük	177, 179
Kenézek	188	Kolostori v. fekete papság	170
Kenyermező	250	Kolozs tavai	308
Képfaragó, kolozsvári	251	— vm.	177
Kerczi ciszterczita apátság	227	— : térképe, 1844.	308, 309
Ketler	260	Kolozsi főesperes, Megyericsei János	137, 237
Kézdiszék	184	Kolozsmonostor	223, 224, 229, 231
Khevenhüller János József	79	Kolozsmonostori apát I. Antal, Henrik, László, Lázár, Ottó	— apátság 223—232
Kieli museum	246	— : benzések	226, 230
Kielmann András	327	— : konvent	227
Kiev	171	— Sz. Márton templom	230
Kíra György	180		
Király György, szathmári	195		

Kolozsvár 61, 63, 68, 159—60, 166, 168, 181—83, 222, 251—52, 259, 269, 270, 272—73, 278, 298, 340, 345—347	Költli Ferencz --- --- --- 340
Kolozsvári Bogdánffy-bástya --- 286	Körmüves Ferencz --- --- --- 166
— „Boritza-temetője“ --- --- --- 288	Könyvnyomtatás --- --- --- 364
— házsongárdi temető 284, 331	Köpecz, Háromszék vm. --- --- 150
— hidelvei(Kalandos)temető 286, 287	Körmöczbánya --- --- --- 328
— jezsuita nyomda 72, 177, 179—182	Körner Tivadar --- --- --- 47
— képfaragó --- --- --- 251	— : Zrinyi --- --- 123, 125, 127, 270
— középkapui temető --- --- --- 286	Körtékapui halastó --- --- --- 309
— <i>Közlöny</i> --- --- --- 309	Köszeg --- --- --- 345
— Kukori tó --- --- --- 308	Kötelendi patak --- --- --- 309, 310
— monostori temető --- --- --- 286	Kóvár --- --- --- 53
— Nemzeti Színház 211, 269, 315	Kövári korona-uradalom --- --- 327
— pestis --- --- --- 286	Kőváry László --- --- 224, 226, 307
— ref. konzisztorium --- --- --- 190	Középeurópa --- --- --- 246
— rutén-könyv (1746) --- --- --- 170	Kragevig --- --- --- 245
— Torda-kapu --- --- --- 286,	Krakó --- --- --- 305
— tűzvész (1757) --- --- --- 182	Krenner Miklós --- --- --- 360
— unitárius egyház --- 308, 309	— <i>Viktor</i> : Vak Bottyán --- --- 221
Komárom vm. --- --- --- 199	Kristóf György --- --- 135, 268, 367
Komáromy Andor --- 165, 169, 248	Krones Ferencz --- --- --- 215
Komolló --- --- --- 150	Krónikás --- --- --- 366
Kont Ignác --- --- --- 215, 216	Kropf Lajos --- --- 149, 187, 239
Koppenhága --- --- --- 246	Krossen --- --- --- 147
— -i dán gyűjtemény --- --- 245	Kubinyi Ágoston --- --- 30, 90
Kornicki János --- --- --- 172	Kucsig Bali bég --- --- --- 282
Koronkai halastó --- --- --- 309	Kukori-tó --- --- --- 308
Korvin János anyja --- --- --- 248	Kulcsár György --- --- 151, 152
<i>Koszorú</i> --- --- --- 57	— : A halálra való készület- ről. 1573. --- --- --- 151
Kovachich Márton György --- --- 207	<i>Kultsár-kódex</i> --- --- --- 199
Kovács --- --- --- 135	— -könyvtár --- --- --- 199
— Borka (Bálint l.), Vatai László- né sírfelírata, 1659. --- --- --- 333	— István --- --- 199, 200, 205
— Dezső --- --- --- 280	Kunze Gustav --- --- --- 58
— Gyula --- --- --- 269	Kuszkó István --- --- --- 4
— István --- --- --- 80	<i>Kuthy Lajos</i> : Egy iskolai kaland 65
— István nagyjait --- 287, 346	Kuun Géza gr. --- --- --- 133
— József, nagyenyedi tanár --- 185	Küküllői János I. Apród János
— Sámuel-pályadíj --- 87, 279	Lachovius András --- --- --- 287
Kovácsnai J. Péter --- --- --- 152	Lacy Ferencz Móricz gr. --- --- 267
— Péter ref. püspök --- --- --- 288	Laczkóvics János --- --- --- 205
— — sírfelírata, 1673. --- --- 335	Ladner Dániel sírfelírata, 1661. --- 334
Kozma Gyula --- --- --- 73	— György sírfelírata, 1659. --- 332
Köblös Zoltán 145, 242, 352, 368	Lajos I. --- --- 224, 229, 327
Köcher Adolf --- --- --- 149	— XIV. --- --- 206, 357
Kölcsey Ferencz 33, 119, 133, 135, 208, 272	— XVI. --- --- --- 258
<i>Költészet</i> (szobor) --- --- --- 96	Lampérth Géza --- --- 219, 220
	Lánczy Gyula --- --- --- 215
	Láng Ádám, jászai --- --- --- 187
	Láposbánya --- --- --- 326, 328
	Largillière, festő --- --- --- 187

László V. --- --- --- --- --- 136	Lucz patak --- --- --- --- --- 310
— kolozsmonostori apát --- --- --- 224	Lukácsy Lajos --- --- --- --- --- 222
— ózdi főesperes --- --- --- --- --- 362	Lukáts István --- --- --- --- --- 366
— Ferencz --- --- --- --- --- 149, 150	Luther Márton --- --- --- --- --- 151
Lateráni zsinat III. --- --- --- --- --- 228	Lutzow Rudolf gr. --- --- --- --- --- 11
Lázár, kolozsmonostori apát --- --- --- 228	Lux Kálmán --- --- --- --- --- 222
— János --- --- --- --- --- 9	<i>Mac-Carthy</i> : Anglia irodalma --- --- --- 71
Lechner Jenő --- --- --- --- --- 222	<i>Macdulay</i> : Bacon --- --- --- --- --- 65
— Károly --- --- --- --- --- 118	<i>Madách Imre</i> : Csák végnapjai 313
Leibnitz --- --- --- --- --- 146	— : A civilizátor --- --- --- --- --- 314
Leiningen Károly gr. özvegye --- 29	— : Az ember tragédiája 313—315
Lekencze-patak --- --- --- --- --- 309	— : Mózes --- --- --- --- --- 314
Lely, festő --- --- --- --- --- 187	Madagaskar --- --- --- --- --- 146
Lendvay Márton --- --- --- --- --- 269	<i>Madarász Viktor</i> : Az ónodi or-
— Márton szobra --- --- --- --- --- 101	szágyűlés --- --- --- --- --- 221
Lengyel Ede I. Reinfuss --- --- --- --- ---	— : Zrinyi Ilona --- --- --- --- --- 221
Lengyelország --- --- --- --- --- 201, 354	Madeira --- --- --- --- --- 153
<i>Leonardo da Vinci</i> (kámea) --- 29	<i>Madonna</i> (szobor) 12, 14, 20, 164
Leske erdő --- --- --- --- --- 228	Maëstrich --- --- --- --- --- 59
Leslie gr. --- --- --- --- --- 148	Magdalenai periodus --- --- --- --- --- 245
Lessing --- --- --- --- --- 50, 119, 127, 128	Maglemosei leletek --- --- --- --- --- 245
— : Galotti Emilia --- --- --- --- --- 65	Magoss Irén --- --- --- --- --- 80
Lészai Dániel, fogarasi --- --- --- --- --- 133	<i>Magyar Kurir</i> --- --- --- --- --- 253
— — nek Szigethy Mózes --- --- --- 133	— Nemzeti Múzeum 15, 17, 20, 31,
— Lászlóné özv. --- --- --- --- --- 133	104, 106, 141—145, 240—242, 321,
Lévay József --- --- --- --- --- 220	348—352
— — : Mikes --- --- --- --- --- 219	— <i>Nyelvészet</i> --- --- --- --- --- 75
Libamezői bányák --- --- --- --- --- 329	— <i>Sajtó</i> --- --- --- --- --- 107
Lill János --- --- --- --- --- 330	— szobrászati egyesület --- --- --- 22
Linczi békekötés --- --- --- --- --- 328	— <i>Történelmi Eletrajzok</i> --- --- --- 147
<i>Lindau Róbert</i> : A philosoph ingája 69	— Társulat --- --- --- --- --- 215
Lipari szigetek --- --- --- --- --- 163	— Tudományos Akadémia 109, 199,
Lipcse --- --- --- --- --- 58	200, 215
Lipcsei --- --- --- --- --- 191	Magyarigen, Alsó-Fehér vm. --- --- --- 193
Lipót I. --- --- --- --- --- 152, 201, 206, 329	Magyarkályán, Kolozs vm. --- --- --- 309
— II. --- --- --- --- --- 205, 257	Magyarnádas --- --- --- --- --- 228
Liptó vm. --- --- --- --- --- 169	— -i vizimalom --- --- --- --- --- 231
Lisabona --- --- --- --- --- 328	Magyarói Szarvas tó --- --- --- --- --- 309
Listing Johann Benedict --- --- --- 59	Magyarország 20, 26, 53, 55, 138, 171,
Liszt Ferencz --- --- --- --- --- 207, 345	203—205, 345, 354—356, 358
Logofet Demeter --- --- --- --- --- 180	Magyarországi benczési apátságok 223
Lombardia --- --- --- --- --- 26	— ruténság --- --- --- --- --- 170, 171
Londesz Elek --- --- --- --- --- 215	— szerzetes egyházak --- --- --- --- --- 223
London --- --- --- --- --- 160	Magyaros --- --- --- --- --- 150
Londoni könyvnyomtató, Vaughan	Magyaróssy Gyula --- --- --- --- --- 324
— Roger --- --- --- --- --- 238	Magyarrégen, Maros-Torda vm. 310
Lorántfy Zsuzsánna --- --- --- --- --- 147	Magyarszentpál, Kolozs vm. --- --- --- 308
Löfflerer Joachim sírfelírata, 1634. 296	Magyarszovátai ref. templom --- --- --- 304
Lucz Anna (Mihály I.) sírfelírata,	Majlát István --- --- --- --- --- 279—289
1634. --- --- --- --- --- 295	Majtis, Szatmár vm. --- --- --- --- --- 158, 153

Makart János	127	Merész Gyula	343
Makáry György	211	Merkens	75
Maksai Gergely	136, 137	<i>Mérimée Prosper</i> : Colomba	65
Malagola Carlo	216	—: Az etrusiai váza	70
Malmos-tó	308	—: Lucretia asszony utcája	72
Málnási László	193	—: Né legyen áruló	71, 72
Malplquette	354	Metternich	276
Marburg	275, 276	Mezőség	54, 307—310
Maresius Sámuel = Knollarothzi		Mezőségi tógátak	310
Mária Terézia	169, 177, 202, 205	<i>Michelangelo</i> (kámea)	29
— — kora	77, 78	—: Pietà	14
<i>Mária-fej</i> (kámea)	29	<i>Midón B. H. a Dunát és Bala-</i> <i>tont által uszta volna</i>	267
Mariaszobrok	361	Mihályi János sírköve	287, 290
Marisel, Kolozs vm.	211	— — -né Patai Sára sírköve	287, 290
Márki Sándor	73, 215, 222, 321, 324	Mikes Kelemen	199, 209
— —: II. Rákóczi Ferencz	353	— —: Törökországi levelei	205
Márkosfalva	184	Miklau Julius	216
Markusz Béla	222	Mikó Imre gr.	73, 96
Maros folyó	310	<i>Mikor (A) Rákóczi</i>	201
Marosnémeti, Hunyad vm.	17	Mikszáth Kálmán	74, 75
Marossolymos, Hunyad vm.	258	Milkoviai püspök	223
Marossolymosi ref. pap	266	— püspökség	363
— uradalom	254, 266	Miller Jakab Ferdinánd	207
Marosvásárhely	8, 135, 154, 309	Misekönyv	137, 237
Marosvásárhelyi szabóczéh halas-		Miskolczi szakócza	245
tava	309	Miszbánya	326
— Teleki-könyvtár	73	Mitisch Venczel	330
Marsala	153	Mittermayer Lipót	329
Marschalkó, szobrász	31	Moldvaország	166, 283, 345
<i>Marseillaise</i>	208	Molnár... sírköve. XVII. sz.	333
Martinovics Ignác	205, 206, 268	— Albert, szenczi	152, 288
Martinuzzi György	138, 139, 281, 282	— <i>Gergely</i> : Nyelvtan	202
<i>Massanété</i> : Manon Lescaut	219	— Ilona	168
Máté, erdélyi vajda és szolnoki		— István gyermekei sírfelirata	332
főispán	225	— János, szenczi (Albert f.) sír-	300
Matthisson	124	felirata, 1646.	300
Maubissoni zárda	146	— Tamásné és unokái sírfel-	331
Mavrogeni oláh vajda	203	irata, 1648.	331
Mayer Ede	222	Molnos Antal	231
Mechtl József br.	330	Mommsen Tivadar	84
<i>Meduza</i> (kámea)	29	Mondolat-pör	133
Medgyes Lajos	62	Monora, Alsó-Fehér vm.	227
Medgyesi Pál	306	Monoszlai András	152
<i>Mégy, mégy, fölséges fejedelem</i>	201	Morgonday János	139
Megyericsi János, kolozsi főspes-		Moser	201
res, erdélyi kanonok	137, 237	Mosony vm.	169
Méhes Sámuel	345	Moustieri periodus	244
Méhesi-tó	309	Mouton Leó	216
Mélius Péter	151, 152, 165	Mozart	84
<i>Mercurius Publicus</i>	239		

- Mult és Jelen* --- --- --- 345
 Munkács --- --- 172, 176, 177, 354
 Munkácsi g. kath. püspök I. Bizanczi György, De Camélis József, Olsavszky Mánuel ---
 Munkácsi rutén szeminárium --- 175
 Munkácsy Mihály --- --- 127, 157
 Murányi értekezlet --- --- 55, 56
 Museum für Völkerkunde, Berlin 245
 Múzeumok és könyvtárak országos tanácsa --- --- --- 200
 Müller Sophus --- --- --- 243, 244
 Nádas I. Magyarnádas --- --- ---
 Nádasd, Baranya vm. --- --- 90, 92
 Nádasdy család --- --- --- 204
 --- Lipót gr. --- --- --- 92
 --- -né, gr. Forray ulia --- 26
 Nagy Géza --- --- --- 150
 --- Imre --- --- --- 269
 --- István és Anna sírfelírata, 1646. --- --- --- 302
 --- Iván 254, 260, 261, 304, 305
 --- János --- --- --- 120, 122
 --- *Johannes, berényi*: De creatione hominis. Heidelberg. 1620. --- --- --- 141
 --- *gyulafejérvári*: De libero arbitrio. Heidelberg. 1620. --- 142
 ---: De monachis. Heidelberg. 1620. --- --- --- 141
 ---: De sacramentis. Heidelberg. 1620. --- --- --- 141
 --- Miklós --- --- --- 70
 --- Péter --- --- --- 57
 --- álnevei: Belényesi Gábor, Csontos --- --- ---
 ---: Camillus --- --- --- 70
 ---: D' Arlay Pál --- --- --- 67
 ---: Egy kis félreértés --- 72
 ---: Egy történetke --- --- 66
 ---: Az etruriai váza --- --- 70
 ---: Falsen János --- --- --- 61
 ---: Homburg --- --- --- 61
 ---: Kozsbor Márton (György) 71
 ---: Kukliné predikációi --- 65
 ---: Livius elveszett könyvei 61
 ---: Lucretia asszony utcája 72
 ---: Mrs. Archie --- --- --- 62
 ---: Ne légy áruló --- 71, 71
 Nagy Péter: Az óhitű szakácsné 62
 ---: Sapieha --- --- --- 62
 ---: A sárga eb --- --- --- 70
 ---: A tanár kalandja --- --- 61
 ---: A vén Joquelin hagyatéka 69
 ---: Zsák Mór --- --- --- 66—68
 --- -nek Arany János --- 61, 62
 --- -nek Brassai Sámuel 58, 60
 --- -nek Fáy András --- --- 61
 --- -nek Gyulai Pál 63, 64, 66—72
 --- -nek Tompa Mihály --- 62
 --- *Valentinus, szentgyörgyi*: De incarnatione filii Dei. Heidelberg. 1620. --- --- --- 142
 ---: De peccato hominis in genere. Heidelberg. 1620. 142
 ---: De unione naturarum in Christo. Heidelberg. 1620. 142
 Nagybánya --- --- --- 325
 Nagybányai pénzverő --- --- 328
 Nagyenyedi ref. kollégium 184, 185, 190
 --- tanárok --- --- --- 190
 Nagykárolyi nyomda --- --- --- 181
 --- rutén iskola --- --- 175, 177
 Nagyszeben 167, 188, 191, 257, 267, 345
 Nagyszebeni nyomda --- --- --- 180
 Nagyszentmihály, Kolozs vm. --- 308
 Nagyszombat --- --- 172, 175, 181
 Nagyszombati egyetem --- --- --- 202
 --- jezsuita-nyomda 177, 179, 180
 Nagyvárad 54, 167, 204, 252, 305, 329
 Nagyvárad-i nemesek --- --- --- 204
 Naláczai-család --- --- --- 133
 --- István --- --- --- 53
 Nándorfejérvár --- --- --- 255
 Napoleon --- --- --- 206, 275, 276
 Nápoly --- --- --- 3, 161, 162
 Nedeczky Gáspár --- --- --- 215
 Négyesy László --- --- --- 215
 Nemegeyi János, nagyenyedi tanár 185
 Nemesi insurrectio --- --- --- 277
 Német bányászok --- --- --- 327
 Németalföld --- --- --- 77
 Németh János --- --- --- 180
 Németország --- --- --- 83, 84
 Németországi római limes --- --- 80
 Nemzeti szoborcsarnok --- --- 20—22
 Neolitikus-kor --- --- --- 243—246

Neubauer Ádám	92	Ózdi főesperes, László	362
<i>Neue Heidelberger Jahrbücher</i>	147—8	Óskori telep, apahidai	80
Ney-család	159	<i>Őszi harmat után</i>	204
— Ferencz 3, 20—24, 29, 32, 89, 90		Ötvös Antalné, Választó Borbára	285
Néző Ambrus	166	Ötvösművészet	311
Nietzsche	83, 121	Paleolitos kor	243, 244
Nürnbergi ötvösök mesterjegy-		Palermo	163
lajstroma	311	Pálffy János gr.	355
Nyárad f.	309, 310	— Miklós	205
Nyirbátor, Szaboles vm.	138	Pálfi Márton	280
Nyirő Istók	285	<i>Pálfi (Paulides) Johannes, kani-</i>	
Nyírséd, Szilágy vm.	233	<i>zsai</i> : De vanitatibus Bell. circa	
Nyomdák I. Balázsfalvi, Brassói,		controv. de conciliis ecclesias-	
Gyulafejérvári, Kolozsvári, Nagy-		ticus lib. I—II. Heidelberg. 1620.	144
károlyi, Nagyszebeni, Nagy-		<i>Pallas Athenae</i> (kámea)	29
szombati, Szászsebesi, Szász-		— <i>Lexikon</i>	253
városi		Palmas angol követ	355
Ocskay Gusztáv	245	Pannonia	364
— László	202, 354	Pantellaria sziget	163
Odense	245	<i>Pap (Pastoris) Andreas, békési</i> :	
Oláhok	328, 329	De satisfactione Christi. Hei-	
Oláhország	345	delberg. 1620.	144
<i>Olcsó Könyvtár</i>	65, 66, 68—71	— —: De vocatione ministro-	
Olsavszky Máuuel munkácsi g.		rum ecclesiae. Heidelberg. 1620.	144
kath. püspök 172, 174, 175, 177		— Illés	215
— —: Elementa puerilis institu-		— <i>Josephus, csengeri</i> : De an-	
tionis. Claudiopoli. 1746.	170	tichristo. Heidelberg. 1620.	145
Olt folyó	282	— —: De certitudine fidei.	
— — haltartói	309	Heidelberg. 1620.	145
Oltszemi ásatás	150	— —: De peccato. Heidelberg.	
Ompoly folyó	183	1620.	144
Operaház	322	— <i>Martinus, sámsondi</i> : De	
Opova, Torontál vm.	255	baptismo. Heidelberg. 1620.	145
Orbai jószág	191	— —: De perseverantia sanc-	
Orbán Antal, erdélyi szobrász	184	torum. Heidelberg. 1620.	240
— Balázs	307	— —: De v. et n. testamenti	
— János	184	convenientia. Heidelberg. 1620.	145
Orczy József b.	204	— <i>Petrus, kisdopsai</i> : De eccle-	
Oriold-család sírhelye	294	sia. Heidelberg. 1620.	240
Országos Levéltár	137	— —: De meritis bonorum	
<i>Orvos Paulus, suri</i> : De Deo uno		operum. Heidelberg. 1620.	240
et trino. Heidelberg. 1620.	143	— <i>Stephanus, fegyverneki</i> : De	
— —: De ecclesia eiusque no-		Deo, creatione mundi. Hei-	
tis. Heidelberg. 1620.	143	delberg. 1620.	241
— —: De fide justificatione. Hei-		— —: De sacramento baptismi.	
delberg. 1620.	143	Heidelberg. 1620.	241
— —: De scripturae s. lec-		— —: De s. scripturae authori-	
tionem. Heidelberg. 1620.	143	tate. Heidelberg. 1620.	241
Ottó, kolozmonostori apát	229, 230	— — <i>szántói</i> : De Deo et sancta	
<i>Ouida</i> : A hírnév	70	trinitate. Heidelberg. 1620.	242

- Pap (Pastoris) Stephanus, szán-
tói:* De justificatione fidei. Hei-
delberg. 1620. --- --- 241
--- *velikei:* De persona
Christi. Heidelberg. 1620. --- 242
--- : De sacra coena domini.
Heidelberg. 1620. --- --- 242
--- : De satisfactione Christi.
Heidelberg. 1620. --- --- 242
Papirgyártás, brassói --- 183, 364
Papp József, Cs. --- --- 248
--- Károly --- --- 245
Pareus David: Collegium theo-
logicorum II. 141—145, 240—242,
348—352
Paris 4, 24, 59, 60, 76, 77, 154—160,
207, 276, 345, 359
Párisi magyar egylet --- 156, 158
--- osztrák segélyző egylet --- 160
Pastoris I. Pap --- --- ---
Pásztor Györgyné --- --- 165
Pásztori Vernek Kata --- --- 169
Pásztorleány (szobor) --- --- 2
Patai Fazakas Anna sírfelírata,
1650. --- --- --- 331
--- Sára, Mihályi Jánosné sír-
köve --- --- --- 287, 290
Pataki-család --- --- --- 158
--- István sírfelírata, 1693. --- 339
--- *László:* Kurucz előőrsök 221
--- : Kuruczok --- --- 221
--- Mózes --- --- --- 233, 275
Patak István --- --- --- 288
Pátkai gát --- --- --- 310
Pauli: Schimpf und Ernst 74, 75
Paulides I. Pálfi --- --- ---
Pázmány Péter 223, 224, 227, 232
Péczel, Pest vm. --- --- --- 208
Pekár Gyula --- --- --- 215
Péli S. Stephanus: De peccato
originali. Heidelberg. 1620. --- 348
Percy --- --- --- 74, 75
Peres-patak --- --- --- 310
Perlgrund --- --- --- 60
Pest vm. --- --- --- 168, 169, 204
Pestis --- 286, 329, 336, 354, 355
Péter, erdélyi püspök --- --- 228
--- orosz czár --- --- 354, 356
--- vajda --- --- --- 283
Péterffy Károly --- --- --- 223
Petőfi Sándor --- 45, 67, 130, 196
--- mellszobra --- --- --- 96
--- utánczó --- --- --- 129
--- : Rákóczi --- --- --- 209
Petrichevich-Horváth Lázár 11, 15,
17, 22, 30
Petrovics Demeter --- --- --- 27, 31
Petróczi István --- --- --- 56
Pettau --- --- --- --- 364
Pilarik-család --- --- --- --- 152
Pillnitz talákozó --- --- --- 257
Pincio --- --- --- --- 5
Pindarus --- --- --- --- 82
Piri pasa --- --- --- --- 54
Pitter Michael, tölcséki: De
mediatore Christo. Heidelberg.
1620. --- --- --- --- 349
--- : De persona et officio
Christi mediatoris. Heidelberg.
1620. --- --- --- --- 348
--- : De providentia dei. Hei-
delberg. 1620. --- --- --- --- 348
Pius IX. (kámea) --- --- --- 28
Placz Tamás sírfelírata, XVII. sz. 298
Plato --- --- --- --- 21
Pluviale --- --- --- --- 136
Pókakeresztúr, Maros-Torda vm. 309
Polyik Krisztina és József (János
gy.) sírfelírata, 1678. --- --- --- 337
Ponicaenus Georgius Josephus:
De conversione seu regene-
ratione hominis. Heidelberg.
1620. --- --- --- --- 349
--- : De externo seu mi-
nisteriali ecclesiae militantis
regimine. Heidelberg. 1620. --- 349
--- : De providentia divina.
Heidelberg. 1620. --- --- --- 349
Popovics Milorad: Bozsicza --- 68
Porolissum --- --- --- --- 80
Pósa Lajos --- --- --- --- 220
Pósta Béla --- --- --- --- 80
Pozserováczi béke --- --- --- 358
Pozsony --- --- --- --- 166, 345
Pozsonyi diéta --- --- --- --- 272
Pöstyéni fürdő --- --- --- --- 202
Prágai Andreas: De providen-
tia dei. Heidelberg. 1620. --- 350
Pray György: Epistolae proce-
rum regni Hungariae --- --- --- 207

Prini Péter --- --- --- --- 279	Ráth Mór --- --- --- --- 64, 66—68
Prónay Sarolta br. --- --- --- --- 29	Ratio educationis (1777. 1806.) 202
<i>Psyche</i> (kámea)--- --- --- --- 29	<i>Raumer</i> : Hist. Taschenbuch --- 149
<i>Puccini</i> : Manon Lescaut --- --- 219	<i>Rebeka</i> (szobor) --- --- --- --- 2
Pusztabakodi aranykarperecz --- 312	<i>Régi Magyar Könyvtár</i> -hoz ada-
<i>Putnoki Georgius, tályai</i> : De	lékok 141—145, 172, 240—242,
peccato et causa peccati in	348—352
genere. Heidelberg. 1620. --- 350	Reichenbach--- --- --- --- 205
Püspöki János --- --- --- --- 151	<i>Reinfuss—Lengyel Ede</i> : A besz-
Rablóbányázkodás --- --- 328, 329	kidi zászlóbontás--- --- --- 221
Rabutin János Lajos gr. --- --- 190	Reisz János --- --- --- --- 328
<i>Rác Thomas, miklósvári</i> : De	Renard --- --- --- --- 124, 125
Christo mediatore. Heidelberg.	Réthi József --- --- --- --- 235
1620. --- --- --- --- 351	Révai Károly --- --- --- 220, 330
--- ---: De gratia et libero	--- Miklós --- --- --- 37, 203
arbitrio. Heidelberg, 1620. --- 350	<i>Rha-fej</i> (kámea)--- --- --- --- 157
--- ---: De justificatione peccato-	Rhédey Ferencz--- --- --- --- 147
ris apud deum. Heidelberg, 1620. 350	--- Ferenczné, Bethlen Dru-
Ráday Eszter gr., széki gr. Teleki	zsiánna --- --- --- --- 53, 54
Lászlóné --- --- --- --- 193	Richter Ede --- --- --- --- 215
--- Pál --- --- --- --- 208	Rimaszombat --- --- --- --- 31
Radó Antal --- --- --- --- 248	Rinck --- --- --- --- 201
Raffaello Santi --- --- --- --- 14	Rochester --- --- --- --- 238, 239
Rainer főherceg --- --- --- --- 325	Rochesteri székesegyház --- --- 239
Rajna folyó --- --- --- --- 77	Rodostó --- --- --- --- 359
Rákóczi-család --- --- --- --- 204	Roe Thomas--- --- --- --- 149
--- <i>induló</i> 207, 211, 322, 346, 347	Rohoncz, Vas vm. --- --- --- --- 169
--- <i>nóta</i> --- --- --- --- 202, 207	Róma 2, 4, 10, 11, 22, 26, 27, 32,
--- <i>tánca</i> --- --- --- --- 204	84, 105, 171, 177
Rákóczy Ferencz I.--- --- --- --- 55	Római limes, németországi--- --- 80
--- Ferencz II. 201, 321, 324. 329, 353	--- periodus --- --- --- --- 243
--- diskurzusai --- --- --- --- 210	Rómaikori villa, dezmeri --- --- 80
--- emlékiratai --- --- --- --- 214	Romhány-vadkerti csata --- --- 355
--- itinerariuma --- --- --- --- 215	Rosa Jonas 141—145, 240—242,
--- síremléke --- --- --- --- 222	348—352
--- szobrai --- --- --- --- 222	<i>Rosenberg Marc</i> : Geschichte der
--- szózata --- --- --- --- 211	Goldschmiedekunst --- --- --- 311
--- Ferenczné II. --- 187, 354, 359	Rosenfeld --- --- --- --- 267
--- György I. 56, 149, 304, 328, 329	Roska Márton --- --- 80, 150, 246
--- György II. --- --- 55, 146, 239	Roskoványi Márton, tordai főes-
--- József --- --- --- --- 359	peres, erdélyi kanonok --- --- 237
--- Zsigmond --- --- --- 147, 148	Rózsa Valburga--- --- --- --- 26
--- Zsigmondné --- --- 146—148	Rózsavölgyi, pesti műáros --- --- 94
--- <i>Tár</i> --- --- --- --- 214	Rozsnyai Dávid --- --- --- --- 55, 364
Rákos mezeje --- --- --- 204, 206	Rubjerg --- --- --- --- 245
Rákosi Jenő --- --- --- --- 218	Ruedel János, brassói plébános 363
--- ---: A bujdosók --- --- --- 219	<i>Rumy György</i> : Monumenta --- 207
--- <i>Viktor</i> : Rákóczi fia --- --- 219	<i>Rundschau</i> --- --- --- --- 69
<i>Ráth Károly</i> : II. Rákóczi Ferencz	Rupert, Frigyes cseh király fia --- 146
itinerariuma --- --- --- --- 215	Rupp Jakob --- --- --- --- 224

Rutén-könyv, kolozsvári	170	Sepsiszentgyörgy	150
Ruténség	170	Seres Borka, István és Kata (István gy.) sírfelirata, 1646.	302
Ruzkó Máté	188, 189	— István, szécsi	288
<i>Rye W. B.</i> : England	239	— János	285
<i>Sághi Michael</i> : De ecclesia ejusque notis. Heidelberg. 1620.	351	— László, szécsi	302
— —: De peccato ejusque causa. Heidelberg. 1620.	351	Seress László	215
Salamon János	289	Shakespeare	247
Salánk	355	<i>Sibylla</i> (kámea)	29
Salernói öböl	161	Sibolti Demeter	152
<i>Samarjai Johannes</i> : De sacramenti substantia, ritu. Heidelberg. 1620.	352	<i>Siebenbürger Bote</i>	345
— —: De verbo dei scripto assertis. Heidelberg. 1620.	351	Siebmacher	304
Sándor Erzsé	323	Silad-tó	309
— Imre	236, 278	Simeoni	201
<i>Sánta Benedictus, károlyi</i> : De libero arbitrio. Heidelberg. 1620.	352	Simon-család	158
— —: De libero hominis arbitrio. Heidelberg. 1620.	351	— Elek	155, 156
— —: De perspicuitate et perfectione s. scripturae. Heidelberg. 1620.	352	— G. István sírfelirata, 1650.	331
Sántha Károly	220	Simonyi Ernő	215
Sapphó	85	Sina Simon b.	96
Sárgabánya	326	Sipos Pál	133, 252—53, 268
Sárosi gr.	357	Sisák I. Siszek	187
Sárospatak 28, 146, 147, 151, 309,	366	Smith	187
Sárospataki templom	222	<i>Solohub</i> : Az előkelő világ	65
Sarraw Georg	245	Sopron	345
<i>Saussure</i> : Törökországi levelei	214	— ostroma	207
Savanyúkút-völgy	326	— vm.	256
Savoyai Jenő	216	Sorostély, Alsó-Fehér vm.	227
Schiller 44, 49—51, 119, 127, 128	128	Sorrentó	161
— (kámea)	29	Sós Jánosné	166
Schilling Lajos	343	— Pálné	167
Schlechtendal Dietrich	58	Sővényfalvi haltartó	309
Schmidlin Ferencz br.	330	Spankau Páris	329
Schmidt Hubert	150	Spanyolország	168
Scholl Miklós	207	Sporck János	329
Schoppenhauer	85, 198	Sprengel Kurt	58
Schrauf Károly	363	Staberhoffer Adorján	330
Schwendi Lázár	327	Stampfer Gottlieb	330
Sebestyén József	305, 340	Starhemberg György Ádám herceg	267
Selmecz ötvösbélyege	311	Städel J. Fr.	59
Selmeczi múzeum	311	Steindl, pesti aranyműves	29
Senckenberg Joh. Christian	59	<i>Stettka Gyula</i> : Hej Rákóczi, Beresényi	221
Seprődi János	280	— —: II. Rákóczi Ferencz	221
		Strassoldo Károly	329
		Strassburg	78, 159
		Stricker	75
		Stuart Mária	146
		Stubnyai fürdő	72
		Suffraganeus	362

Suky levéltár, Erd. N. Múzeum	308	Szathmáry Károly, P.	215
— urak-tava	308	Szatir (bronzszobor)	364
<i>Suppé Ferencz</i> : Leichte Caval-		Szatmár	160
lerie	207	— i országgyűlés	355
Suppöny András	168, 248	Szatmárnémeti	167
Surian-tó	307	Száva folyó	256
Stimeg	106	— Demeter	180
Sweiten Gerard	79, 169	Szávay Gyula	220
<i>Sybel Historische Zeitschrift</i>	516	<i>Századok</i>	214
Szabó Adorján	215	Szebeni káptalan	363
— Ambrus sírfelirata, 1661.	334	— ötvöscséh ellenőrző táblája	311
— Benedek sírfelirata, 1623.	291	Széchenyi György, esztergomi	
— Dávid, baróti	37	érsek	207
— Ferencz	166	— István gr.	122
— Gergely (kecskeméti) sírfel-		— — mellszobra	95, 96
irata, 1642.	298	— Pál, kalocsai érsek	207
— Ilona (almási) sírfelirata, 1654.	332	Széchy Károly	253, 260, 262, 267
— István (fenesi) sírfelirata	291	Szécsény, Nógrád vm.	222
— Kató	166	Szeged	168, 222
— Keresztély	191	Szegedi	266
— Péter	72	Szeidi Achmed budai basa	329
— Sámuel, nagyenyedi tanár	185	Székely András sírfelirata, 1687.	338
Szabolcs vm.	169, 204	— László, almási várnagy	229
Szabolcska Mihály	220	— Márton	73
Szádeczky Lajos	215	— Mihály	328
Szalmári Fazakas Jakab	285	— Nemzeti Múzeum	149
Szakócza	244	— Sándor	220
— miskolci	245	— Sebestyén	139
Szalay	255	Székelyek	259
— Borbála, Zsófi és István		Székelyudvarhely	366
(György gy.) sírfelirata, 1647.	303	Szekerem	266
— József	215	Székesfehérvár	238
— László	213	— i színtársulat	270
Szalontai nemesek	204	Székfi Gyula	80
Szapolyai János 226, 231, 280—82,	327	Szeleczárd	345, 364
Szarvas-tó	309	Szeleczky János	330
Szász Domokos	295	Szemere Pál	47
— Károly	247, 248	Szendrey János	215
— — : Ábránd	209	Szentágotai Zsófia-Vermesser Már-	
— — : Csák Máté	314	tonné sírfelirata, 1633.	294
— Mihályné	169	Szentannai (Lekencze) patak	309
Szászok	326	Szentgyörgy	228
Szászsebes, Szeben vm.	139	Szentiványi Gábor	5
— tavai	309	— Róbert	306, 361
Szászsebesi nyomda	180	Szentkeresztí b.	226, 258
Szászváros, Hunyad vm.	133	Szentmihálytelke, Kolozs vm.	308
Szászvárosi nyomda	180	Szenvey József	65
— ref. gimnázium	266	Szepes vm.	171, 174, 204
Szathmári Király György	195	Szépesi Pál	56
Szathmáry József, P.	73	Szepesség	326

Széphalom, Zemplén vm. ---	272	Sztripszky Hiador ---	182
Széplaki József ---	267	--- : Az erdélyi halászat ismeretéhez ---	307
<i>Szeplőtelen Szűz</i> (szobor) ---	92	Sztrokay Lujza ---	24
<i>Szfinksz</i> (kámea) ---	156	Szucsáva ---	171
Szicília ---	4, 162	Szulejman szultán 137—139, 281—282	
Szicíliai kénbányák ---	162	Tadolini Ádám ---	2
Szieniavszka hercegnő ---	354	Takács János ---	69
Szigethy Mózes ---	133	<i>Tánczosné</i> (kámea) ---	28
--- Lészai Dánielnek ---	133	Tárogató ---	321, 322
--- : A Cánári és a madarak ---	134	Tasnád ---	275
--- : Egy hév szerető Nincsi sírján sóhajt ---	134	<i>Tasso</i> (kámea) ---	29
--- : Eredeti mesék ---	133	Tata ---	345
--- : Jupiter útja ---	135	Tatár Albert ---	231
--- : Pindar és a Geniusz ---	134	Tatárdúlás ---	180
Szigliget ---	106	Tatárok ---	329
Szigligeti Ede ---	67	Tattenbach-család ---	204
--- : Liliomfi ---	65	Téglás Gábor ifj. ---	336
--- : II. Rákóczi Ferencz fog-sága ---	211, 212, 218	Tekerő patak, Csík vm. ---	158
Szigyártó Borbála, Zsófia és Anna (Pál I.) sírfelirata, 1633. ---	293	Telek, Bács-Bodrog vm. ---	237, 238
--- Ferenczné sírfelirata, 1622. ---	290	<i>Telekes Béla</i> : Rákóczi ---	219
--- József (Mihály f.) sírfelirata, 1622. ---	289	Teleki Blanka gr. ---	24, 25
--- Kata (András I.) sírfelirata, 1622. ---	290	--- József gr. ---	28
Szigyártó-jelvény ---	289, 290	--- Józsetné gr. (széki), gr. bethleni Bethlen Kata ---	193
Szilády Áron ---	366	--- Lászlóné gr. (széki), gr. Rádai Eszter ---	193
Szilágy vm. ---	177	--- Mihály ---	53—56
Szilágyi Anna és Boricza (János I.) sírfelirata, 1676. ---	336	--- <i>levelezése</i> ---	53
--- Erzsébet ---	165, 248, 327	--- Pál ---	77, 78
--- Ferencz ---	345	--- Sámuel gr. iktári gr. Bethlen Zsuzsánnának ---	194
--- Sándor ---	146—148	--- <i>Sámuel gr.</i> : Útinaplója ---	76
Szindi Márton sírfelirata, 1654. ---	332	Temesvár ---	255, 345
--- -tó ---	309	Temesváry János ---	137, 238
Szinnyi Merse Pál ---	127	Tenarini Péter ---	2, 10
Sziszek ---	255	Terjék János ---	165
Szolnok ---	355	Thallóczy Lajos ---	215
Szolnoki főispán, Máté ---	225	Thaly Kálmán .213—216, 219, 356	
Szolo Kata, Szindi Mártonné sírfelirata, 1654. ---	332	--- : Adalékok ---	214, 220
Szopori Mihály ---	168	--- : A Bercsényi-család ---	214
Szovát ---	309	--- : Bottyán János ---	214
--- tavai ---	308	--- : A dunántúli hadjárat ---	214
Szögyény Anna, Bohus Jánosné ---	26	--- : A dunántúli levéltárak Rákóczi-adatai ---	214
Sztambul ---	282	--- : Gr. Esterházy Antal ---	214
Sztehló Ottó ---	222	--- : Jávoroka Ádám ---	214
Sztrij ---	355	--- : Kurucz dalok ---	220
		--- : A nagyszombati csata ---	214
		--- : Ocskay László ---	214

<i>Thaly Kálmán</i> : II. Rákóczi Ferencz ifjúsága	214	Törökország	345, 357, 358
— —: Rodostó	214	Törökök	329
— —: A törökországi Rákóczi emlékek	214	<i>Történelmi Tár</i>	309
— —: Történelmi kalászkok	214	Tranchet	245, 246
— —: Vitézi énekek	219, 220	Traun Ferenczné-Bethlen Borbála	15
Thorwaldsen Bartel	2, 59, 60	Trencsén vm.	169
Thurzó János	327	Trencsény Károly	280, 283
<i>Tieck Lajos</i> : Der junge Tischlermeister	306	Trieszt	10, 16, 161
Tige gr.	205	<i>Tudományos Gyűjtemény</i>	43, 45, 199
Timár Pál (debreczeni) gyermekei sírfelirata, 1678.	336	Túri-tó	309
Tinódi Sebestyén	279	<i>Turóczi László</i> : Ungaria	202
— — szobra	104	Tűry	259, 267
Tisza folyó	168	Tűzköszerszámok	245
<i>Tobzónő</i> (kámea)	29	Ugocsa vm.	166, 168
Todoreszku Gyula	172	Uhr Ferencz	24
Tófalva, Maros-Torda vm.	309	Ulászló II. 137, 189, 237—38, 327, 363	
<i>Tokody János</i> : Pártosság tüze	269, 270	Ung vm.	204
Toldalági grófok	309	Ungvár	177
Toldy Ferencz	69, 252, 269	<i>Universal Bibliothek</i>	65
Tomori Anasztáz	98, 101	Utas Bálint	230
Tompa Mihály	57	— Miklós	230
— — Nagy Péternek	62	Utrecht	76
Torda	229, 309	Vachott Imre	270
Tordai főesperes, Roskoványi Márton	237	Vadnay Károly	104
Torday János	327	Vaja	355
<i>Tornyay János</i> : Mikes	221	Vajda Erzsébet, mezgedi — Kabos Mihályné sírfelirata, 1682.	337
Tóth Farkas	203	— János	100
— István	222	— sírfelirata, 1632.	293
Toulouse gr.	358	— László, mezgedi	337
Tóvárník	255	— <i>Zsigmond</i> : Kurucz-nóta	221
Tőkés János, magyarosi	233, 275	Választó Borbára, Ötvös Antalné	285
— — Kiss Lajosnak	235	<i>Választói komédia</i>	152
Tököly Imre	53, 208	Vállyi Árpád	159, 160, 163
— István gr.	53, 54	— János	158, 159
Tölcséres András sírfelirata, 1632.	293	Valsei lelet	246
Tömösváry Miklós	297	Váradai káptalan	224
Török Bálint	279—283	— pasa	54
— Gábor, kadicsfalvi	8	Vas vm.	204
— István	193	Vásady Ferencz	222
— János	138	Vásártartási engedély, egeresi	231
— Johanna (kadicsfalvi), Züllich Jánosné	8	Vaskor	243
— József, ponori	133	Vasvári béke	329
— —: Lollira	134	— Pál	211
— Lukács	167	Vatai Lászlóné, Kovács Borka (Bálint I.) sírfelirata, 1659.	333
		Vaughan Roger londoni könyvnyomtató	238
		Vay Miklós b.	104

Vay Miklósné b. --- --- --- 26	Wolff Emil --- --- --- 2
Vecsernye-köpeny --- --- --- 136	Wöhler Friedrich --- --- --- 59
Velence --- --- 186, 267, 357, 358	Zágon, Háromszék vm. --- 255, 258
Velencei állami levéltár --- --- 216	Zágrábi múzeum --- --- 364
Vende Ernő --- --- --- 215	Záhi-tó --- --- --- 307
Vereckei hágó --- --- --- 201	Zala vm. --- --- --- 104
Veress Endre --- 32, 110, 164, 340	Zalatna --- --- --- 194
Veresvízi völgy --- --- --- 326	Zalatnai aranymosó-telep --- --- 183
Vermesser Mártonné-Szentágotai Zsófia sírfelirata, 1633. --- --- 294	Závadka, Gömör vm. --- --- 201
Vernek Kata --- --- --- 169	Zemlin I. Zimony --- --- ---
Veronai Gábor --- --- --- 136	Zemplén vm. --- --- --- 169
Veszely Károly --- --- --- 361	Zene (szobor) --- --- --- 96
Veszprémi püspök, Frangepán Gergely --- --- --- 238	Zerffi Gusztáv --- --- --- 23
Vetésy László, kökényesdi --- --- 212	Zeyk --- --- --- 259
Vicarius --- --- --- 362	--- Mózesné --- --- --- 73
Vicei Márta, Begreszi Bálintné --- 285	Zichy Géza gr. --- --- --- 220
Világi v. fehér papság --- --- --- 170	--- : Nemó --- --- --- 219
Virág Benedek --- --- --- 46	--- Mihály --- --- --- 158
Visó völgye --- --- --- 329	Zigány Árpád --- --- --- 248
Vitkovics Mihály --- --- --- 135	Zilahy Károly --- --- --- 269
Vitnyédi István --- --- --- 54	Zimmermann : Taschenbuch der Reisen --- --- --- 73
Vityai kolostor --- --- --- 227	--- Ferencz --- --- --- 147
Vizimalom, nádasi --- --- --- 231	--- Jenő --- --- --- 215
Vízpróba --- --- --- 167	Zimony --- --- --- 255
Voldingjordi lelet --- --- --- 246	Zoba János --- --- --- 180
Voltaire --- --- --- 44, 119, 127	Zólyom --- --- --- 222
Vörösmarty Mihály --- --- 37, 94, 96	Zólyomi Miklós --- --- --- 53, 54
--- mellszobra --- --- 95, 96	Zombor --- --- --- 222
--- : Mikes búja --- --- 208	Zoványi Jenő : Bessenyei György 195
--- : Zalán futása --- --- 272	--- : Kisebb dolgozatok --- 150
Vuchovics György szerb fejed. 327	Zöldkő-balta --- --- --- 246
Vulcan sziget --- --- --- 163	Zrinyi Miklós --- --- --- 37, 38, 47
Wagner, pesti műírus --- --- 90, 94	--- Péter --- --- --- 55
--- Rikárd --- --- --- 83, 322	Zsakó Gyula --- --- --- 303, 340
Warga Lajos --- --- --- 151	Zsibó --- --- 235, 236, 276, 277
Was Tamás --- --- --- 285	Zsibói kastély --- --- --- 233, 275
Wásárhely --- --- --- 231	Zsigmond király --- --- 231, 247, 327
Wásárhelyi Gyerő --- --- --- 229	Zsófia, Frigyes cseh király I. 146, 149
--- János --- --- --- 229	Züllich család némeslevele --- 7
--- nemesek --- --- 229, 231	--- Emilia --- --- --- 164
Wellingdorfi lelet --- --- --- 246	--- István 4, 98, 153—158, 160, 161, 163, 164
Wendland Anna --- --- --- 147	--- János, zülborni --- --- --- 7
Werner Péter sírfelirata, 1644. --- 300	--- Jánosné, kadicfalvi Török Johanna --- --- --- 8
Wesselényi István b. --- --- --- 329	--- Rudolf, Czélkúti --- 1, 89, 153
--- Miklós b. id. 234—36, 275—78	--- kámeái --- --- 27—29, 155
--- ifj. --- --- 233—34, 275—77	--- mesterjegyei --- --- 29, 30
Wilhelmshöhe --- --- --- 59	

